

La Guerra del Francès al Pla de l'Estany

Quaderns...

QUADERNS

La Guerra del Francès al Pla de l'Estany

QUADERNS

Número 31

La Guerra del Francès al Pla de l'Estany

Banyoles, 2012

EDITORS: Genís BARNOSELL, Jordi GALOFRÉ.

AUTORS: Genís BARNOSELL, Jordi BOHIGAS, Josep M. FRADERA, Pablo de la FUENTE, Anna M. GARCIA ROVIRA, Josep GRABULEDA, Albert PONS, Laura ROMERO, Miquel RUSTULET, Lluís SERRANO, Joan VILARDELL.

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA: Laura SALOMÓ.

EDITA: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles

Plaça de la Font, 11 - 17820 Banyoles - Tel. 972 57 23 61

www.ccebanyoles.cat

cecbanyoles@cecbanyoles.cat

SUPORT: Patronat Francesc Eiximenis de la Diputació de Girona.

COL·LABORA: Ajuntament de Banyoles.

DIRECCIÓ DELS QUADERNS: Julià MAROTO (CECB).

COMITÈ EDITORIAL: Joan Anton ABELLAN (president del CECB), Rosa ALSIUS, Jordi COLOMER, Jordi GALOFRÉ, M. Àngels JUANMIQUEL, Mariona JUNCÀ, David MASGRAU, Jeroni MONER, Carles PUNCERNAU (vocals del CECB).

MAQUETACIÓ I DISSENY DE LA COBERTA: Estudi Oliver Gràfic - 972 58 11 03

IMPRESSIÓ: Gràficolor Banyoles

Ctra. Vilavenut, 212 - Nau 4 - 17820 Banyoles - Tel. i Fax 972 57 27 53

graficolorbany@telefonica.net

ISBN: 978-84-616-1556-8

Dipòsit legal: GI-1628-2012

Índex

PRESENTACIÓ.....	7
INTRODUCCIÓ.....	9
CATALUNYA, EUROPA I L'IMPERI	
Guerra i religió a Catalunya: 1792-1840	15
Genís BARNOSELL.	
Europa i les guerres napoleòniques: entre la revolució i la contrarevolució	25
Anna M. GARCIA ROVIRA.	
La crisi de la monarquia imperial i la fi de la nació històrica	33
Josep M. FRADERA.	
LA GUERRA DEL FRANCÈS AL PLA DE L'ESTANY	
El brigadier Francesc Rovira.....	47
Jordi BOHIGAS, Pablo de la FUENTE.	
Mossèn Rovira a través de la premsa gironina.....	57
Lluís SERRANO, Albert PONS.	
Mn. Arnautó, el gran oblidat. El combat de Banyoles segons un soldat alemany ...	69
Joan VILARDELL.	
De la Guerra de la Independència a la Guerra del Francès: percepció des de Banyoles	79
Josep GRABULEDA.	
Recorregut guiat a dos escenaris de la Guerra del Francès al Pla de l'Estany	101
Laura ROMERO, Miquel RUSTULLET.	
L'exposició.....	116

Presentació

Aquest llibre que teniu a les mans és, com tots els altres que conformen la col·lecció de *Quaderns* del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, el resultat del treball de diferents persones. És, en aquest cas, el fruit de les ponències presentades durant el XVII Col·loqui de Tardor celebrat a Banyoles el novembre de l'any 2010 i que, sota el títol «La Guerra del Francès al Pla de l'Estany», es va voler sumar als actes que arreu de Catalunya es varen dur a terme amb motiu del bicentenari d'aquest conflicte.

Al llarg d'aquestes pàgines podrem fer un breu viatge pels primers anys del segle XIX, per una Europa que veia trontollar el concepte de monarquia i que anava cap a la fi de la nació històrica com a tal. Descobrirem el paper fonamental de la religió en els conflictes bèl·lics i polítics d'aquell període i l'ampli ressò que el llenguatge eclesiàstic va tenir tant en la població civil com en el si de les autoritats, ja fossin civils o militars.

Després de situar la Guerra del Francès en el context europeu d'aquells anys, entrarem de ple a la comarca del Pla de l'Estany parlant de la figura de Francesc Rovira, aquest fill de Sant Miquel de Campmajor, beneficiat del monestir de Banyoles i brigadier de l'exèrcit espanyol, que protagonitzà un dels fets més destacables d'aquesta guerra: la presa del castell de Sant Ferran de Figueres. També veurem com la premsa pot ser la gran manipuladora de l'opinió pública a través dels escrits que en ella aparegueren tant en un bàndol com en l'altre, dies després de la famosa gesta que ha passat a la història amb el nom de la Rovirada.

I si mossèn Rovira fou el líder carismàtic que arengava la població amb discursos encenedors, un altre sacerdot de Banyoles, mossèn Josep Antoni Arnautó, es mantenia a l'ombra mentre finançava i proveïa la guerrilla de tot allò que els era de menester. D'ells dos en llegirem part de la seva biografia, així com la visió d'un soldat alemany que militava a les files de Napoleó i que fou testimoni d'excepció en els combats que es varen dur a terme als voltants de Banyoles.

Per últim, un salt en el temps ens durà un segle després dels fets que ens ocupen, en una Banyoles immersa en un ambient de patriotisme i religió, que s'estava preparant per commemorar el primer centenari de la Guerra de la Independència.

La lectura d'aquest *Quadern*, el número 31 de la col·lecció, us permetrà fer un breu repàs a uns fets i uns personatges que varen formar part d'un període que va marcar el trencament de la societat amb l'Antic Règim i la seva preparació cap a la revolució liberal.

Joan Anton ABELLAN i MANONELLAS

President del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles

Introducció

Organitzat pel Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles i per la Universitat de Girona, el Col·loqui de Tardor 2010 es va dedicar a la Guerra del Francès a la comarca del Pla de l'Estany. Els organitzadors van voler afegir-se, d'aquesta manera, als diversos actes que es van celebrar arreu de Catalunya amb motiu del bicentenari d'aquest episodi bèl·lic. El Col·loqui, coordinat per Genís Barnosell (UdG) i Jordi Galofré (CECB), va tenir lloc els dies 26, 27 i 28 de novembre de 2010, a la sala de conferències del Club Natació Banyoles.

El Col·loqui es va iniciar el dia 26 amb la inauguració a la sala d'exposicions El Tint, de Banyoles, de l'exposició *La Guerra del Francès (1808-1814) a les comarques gironines*. Es tracta d'una exposició, organitzada pel Patronat Francesc Eiximenis de la Diputació de Girona, que ha estat dissenyada per a la seva itinerància arreu de les diferents comarques de la demarcació gironina. La mostra fa una detallada revisió dels principals temes de la Guerra del Francès a les comarques gironines i va comptar, en la seva estada al Pla de l'Estany, amb una secció específica dedicada a aquesta comarca. A l'acte d'inauguració van assistir l'alcalde de Banyoles, Miquel Noguer; el director del Patronat Francesc Eiximenis, Pere Freixas; el president del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Jeroni Moner, i el comissari de l'exposició, Genís Barnosell, que va explicar-ne el sentit i el contingut en el curs d'una visita guiada.

El dia 27 va tenir lloc la presentació de ponències a la sala de conferències del Club Natació Banyoles. La temàtica del Col·loqui es va organitzar en dos blocs. El primer, dedicat a «Catalunya, Europa i l'Imperi», va comptar amb ponències de Genís Barnosell, Lluís Ferran Toledano i Gemma Rubí, Anna M. Garcia Rovira i Josep M. Fradera. El segon, dedicat específicament al Pla de l'Estany, va comptar amb ponències de Jordi Bohigas i Pablo de la Fuente, Lluís Serrano i Albert Pons, Joan Vilardell i Josep Grabuleda.

A la seva ponència «Guerra i religió a Catalunya: 1792-1840», Genís BARNOSELL (Universitat de Girona) va constatar el paper fonamental de la religió en els conflictes bèl·lics i polítics de la primera meitat del segle XIX. El ponent va plantejar, en primer lloc, la teoria de la guerra santa difosa a través de sermons i fulletons i que va tenir en Diego José de Cádiz i el seu *El soldado católico en guerra de religión* una obra de referència. En segon lloc, va analitzar l'ampli ressò que el llenguatge eclesiàstic va tenir en la població i les autoritats civils i militars de la Guerra Gran i la Guerra del Francès, les quals van actuar mogudes per la visió de la guerra com una lluita contra el Mal. Aquesta perspectiva va entroncar amb tradicions de sants protectors, com el cas de sant Narcís de Girona, que van reforçar encara més la vessant religiosa del conflicte.

En segon lloc, Lluís Ferran TOLEDANO i Gemma RUBÍ (Universitat Autònoma de Barcelona), amb la ponència «El Bruc, revolta social i inicis de la insurrecció a Catalunya», van analitzar les revoltes socials que tingueren lloc en la geografia catalana durant l'estiu de 1808, sobre les quals planegen poques llums i moltes ombres. La historiografia ha aprofundit poc en quina mena de memòria s'anà imprimint aquest fenomen, mitjançant la selecció o bé l'omissió de fets, símbols i discursos, durant la Guerra del Francès. Hi va haver una reivindicació vehement del discurs de la unanimitat, una unanimitat que havia de cohesionar el cos social en la lluita contra l'invasor napoleònic. En realitat, però, el que amagava era una fallida del principi d'autoritat en un context de buit de poder i de lluites entre les autoritats militars i civils, així com de mutació del concepte de representació política.

Anna M. GARCIA ROVIRA (Universitat de Girona), amb la ponència «Europa i les guerres napoleòniques: entre la revolució i la contrarevolució», va fer referència a la influència napoleònica arreu d'Europa. Quan amb el cop d'estat del 18 Brumari de l'any VIII Napoleó va posar fi a la Revolució Francesa, la república feia més de set anys que havia entrat en una espiral bèl·lica que només aturaria la batalla de Waterloo. Tanmateix, la dialèctica revolució-contrarevolució, causant inicial de la confrontació, en la qual havia participat el mateix Bonaparte, va continuar condicionant la política europea. Més que encetar una llarga etapa de pau a Europa, el Congrés de Viena (1815) va significar la continuació d'una «guerra civil» que desbordà àmpliament l'etapa napoleònica. La memòria de la Revolució i la petjada de l'obra de govern de l'emperador van condicionar l'Europa en la qual la Restauració monàrquica no va aconseguir el retorn a l'Antic Règim, sinó que va donar lloc al que, en una expressió que pot semblar actualment un contrasentit, podríem anomenar un internacionalisme-nacionalista liberal.

Va cloure el bloc dedicat al context general de la guerra Josep M. FRADERA (Universitat Pompeu Fabra) amb la ponència «La crisi de la monarquia imperial i la fi de la nació històrica». Fradera va destacar en la seva intervenció la importància de l'imperi per explicar la dinàmica de les societats peninsulars i la crisi de l'Antic Règim i, de manera més general, la importància dels imperis per al conjunt de societats europees. Des d'aquesta perspectiva es va referir, en primer lloc, a les demandes de representativitat que van sacsejar els imperis a la segona meitat del segle XVIII i als esforços d'aquests per incrementar els ingressos fiscals, fets que van portar a reformar-los o refer-los de vell nou. En aquest context, va analitzar les constitucions «imperials», que van intentar «d'abraçar tant els territoris metropolitans com els espais colonials de les monarquies europees, en el marc d'un sistema de drets i d'institucions vàlids per tots» –entre les quals cal situar-hi la de Cadis. Si «l'aposta que conduí a les constitucions imperials era el patriotisme igualitari i utòpic de la primera generació liberal i revolucionària», fou el seu fracàs el que obrí les portes als projectes de nació que es desenvoluparien al llarg del segle XIX.

El segon bloc, dedicat a la Guerra del Francès a la comarca del Pla de l'Estany, es va iniciar amb la ponència de Jordi BOHIGAS (Universitat de Girona) i Pablo de la FUENTE (Fundació Les Fortaleses Catalanes) dedicada a «El brigadier Francesc Rovira». Els autors van pre-

sentar els principals trets de la personalitat del doctor Francesc Rovira i Sala (1764-1820), capellà i brigadier de l'exèrcit durant la Guerra del Francès. Es van centrar no tant en els aspectes singulars de la biografia d'aquest personatge, com en les coordenades històriques que l'expliquen i l'emmarquen: el paper d'un eclesiàstic durant l'Antic Règim, les possibles influències ideològiques i la mobilització civil i popular en una guerra d'ocupació.

La segona ponència, de Lluís SERRANO i Albert PONS (Universitat de Girona), va ser dedicada també a Francesc Rovira i va portar per títol «El Doctor Rovira i la premsa». Els autors van comentar, analitzar i actualitzar el tractament que la premsa féu de la figura del Dr. Francesc Rovira. Totes les accions que va protagonitzar al llarg de la Guerra del Francès, i especialment la conquesta del castell de Sant Ferran, van ser recollides per la premsa d'aleshores, tant per la francesa com la patriòtica, que van tractar la seva figura des de la vessant militar i patriòtica. Tanmateix, a diferència del seu perfil militar, el perfil patriòtic va donar lloc a explicacions carregades d'heroisme i exaltació.

En tercer lloc, Joan VILARDELL (Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles) va dedicar la seva ponència a un altre clergue, Mn. Arnautó. Amb la ponència que portava per títol «Mn. Arnautó, el gran oblidat. El combat de Banyoles segons un soldat alemany», l'autor va donar notícia, en primer lloc, de Mn. Josep Antoni Arnautó, capellà de Banyoles, comissionat de la Junta Auxiliar de Banyoles, que des de l'ombra movia els fils per finançar i proveir la guerrilla d'homes, queviures, armes i municions, i vetllava per l'atenció en campanya dels ferits. En segon lloc, va donar notícia de les memòries d'un soldat alemany al servei de Napoleó des de 1811 fins a 1814 i va resumir la descripció que fa de la batalla de Banyoles i el seu testimoni de com un franc tirador va abatre Josep Pujol àlies *Boquica*.

Finalment, Josep GRABULEDA (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany), amb la ponència «De la Guerra de la Independència a la Guerra del Francès: percepció des de Banyoles», va centrar l'atenció en la commemoració que es va fer a Banyoles, el 26 de desembre de 1909, del centenari de la Guerra de la Independència, que va consistir en un homenatge al doctor Rovira i als altres «herois» de la comarca. A través de l'anàlisi de la preparació i desenvolupament de l'homenatge, l'autor va resseguir la implantació i consolidació en tots els sectors ideològics banyolins de començament del segle XX d'una determinada concepció, tenyida de patriotisme i religió, de la «*Guerra de la Independència*», que va mantenir el caliu fins avui dia, quan es defensa una «Guerra del Francès» amb una concepció (i ressò) diferent.

El col·loqui es va cloure, el diumenge 28 de novembre, amb una visita a alguns dels escenaris de la Guerra del Francès a la nostra comarca, guiada per Miquel RUSTULLET i Laura ROMERO. Es va visitar, en primer lloc, el puig de Sant Martíà, per conèixer l'indret on les tropes franceses van fortificar el convent dels frares servites, posteriorment enderrocat per les tropes espanyoles. En segon lloc, es va anar fins Can Campolier, a Miànegues, per veure els indrets on es va desenvolupar la batalla de Banyoles o de Miànegues, ja a les acaballes de la guerra.

El present volum recull totes les ponències comentades excepte la de Lluís Ferran Toledano i Gemma Rubí, que no ha pogut ser tinguda a temps. Inclou també la visita guiada a alguns dels escenaris de la Guerra del Francès a la comarca. Per a la seva publicació, els autors i autores han revisat les seves contribucions al dia del Col·loqui i han inclòs la bibliografia indispensable per a cada tema. Com a criteri general, hem optat per mantenir les grafies originals dels textos d'època que han estat reproduïts.

Amb la publicació d'aquest nou volum de la col·lecció *Quaderns*, el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles ha volgut no sols deixar constància del contingut del XVII Col·loqui de Tardor, sinó també contribuir a difondre elements de reflexió sobre aquest episodi clau de la nostra història contemporània.

Genís BARNOSELL
Professor d'història contemporània

Jordi GALOFRÉ
Historiador

CATALUNYA, EUROPA I L'IMPERI

La Guerra del Francès al Pla de l'Estany,
(BARNOSELL, G. & GALOFRÉ, J., ed.), Quaderns, 31, CECB,
Banyoles, 2012, pp. 15-24.

Guerra i religió a Catalunya: 1792-1840

Genís BARNOSELL

Univ. de Girona (Depart. d'Història i Història de l'Art, Institut de Recerca Històrica), pl. Ferrater Mora, 1, 17071 Girona

Una teoria de la guerra santa: Diego José de Cádiz i el seu *El soldado católico en guerra de religión*¹

L'any 1794 es publicaven diverses edicions d'un fulletó, amb peus d'impremta de Barcelona i Écija (Sevilla), que portava per títol *El soldado católico en guerra de religión* (fig. 1). El seu autor era Diego José de Cádiz, un frare caputxí nascut a Cadis el 1743 que es feu famós pels seus sermons i predicacions, editats freqüentment al llarg de la segona meitat del segle XVIII i reimpresos al llarg del XIX (DURAN, 2003; PALAU, 1950, pp. 26-31). *El soldado católico...*, que teoritzava la guerra de religió contra la França revolucionària i establia com havia de comportar-se moralment el soldat considerat catòlic, no inventava res de nou: la guerra santa s'havia proclamat al llarg del segle XVIII, ja fos en la mateixa Guerra de Successió (una lloa felipista de la batalla d'Almansa la considerava una victòria contra «*infieles y rebeldes*») o al nord d'Àfrica en les lluites amb l'Imperi otomà. Ni el títol ni el gènere tampoc no eren originals. De 1642 és *El buen soldado católico y sus obligaciones*, d'Alonso de Andrade; de 1611, *El soldado católico* de Gerónimo Gracián, i encara el 1588 *El Soldado Christiano* del jesuïta Antonio Possevino.

¹ Text inclòs dins el projecte HAR2011-23151 finançat pel MICINN.

☉ Figura 1

Gravat de Santiago el Major a *El soldado católico en guerra de religión*.

L'obra de Diego José de Cádiz serà reeditada, almenys, a Barcelona el 1795, a Málaga abans de 1813, a Cádiz el 1813, a Madrid el 1814, a Córdoba i Pamplona el 1815, i a Berga el 1840, per part dels carlins. Queda clar que la de Diego José de Cádiz es tracta d'una perspectiva que trobarà prou ressò en el període que tractem en aquest article –no deu ser cap casualitat que a la Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona hi hagi dues edicions de l'obra: una de 1814 i una altra de 1840–. *El soldado católico*... –ben recolzat per una colla d'indulgències concedides per diversos bisbes– explicava com s'havia de comportar un «soldat catòlic» en la «actual guerra contra el impío partido de la infiel, sediciosa, y regicida Asamblea de la Francia». La guerra era un conflicte entre dos bàndols, en un dels quals hi havia «Dios, su Iglesia, su Fe, su Religión, sus leyes, sus Ministros, sus Templos, y todo lo mas sagrado, el derecho de gentes, el respeto debido a los Soberanos, y aun el fuero siempre inviolable de la humanidad». I en l'altre, un conjunt d'homes «hijos de Lucifer, y miembros perniciosos de tan infame cabeza». En definitiva, era una lluita entre el Bé i el Mal. Una lluita que «no refieren las historias un suceso que se le iguale»:

...«su sistema [el de la «perniciosa Convención del desgraciado Reino de la Francia»] es el mas impío, el mas irreligioso, y el mas irracional que jamas se ha visto [...] Las sectas mas escandalosas, las heregias mas perversas, y los mas crasos errores pueden mirarse como unas pequeñas sabandijas, si con estas fieras se comparan, de tal suerte, que todas ellas juntas, aun no son bastantes para darnos una completa idea de este monstruo el mas disforme.

No és simple exageració o retòrica buida. El que s'està plantejant aquí i que només acaba explicitant-se de manera ambigua (a causa del refús de l'Església oficial al mil·lenarisme estricte) és que si les circumstàncies no són les de la fi dels temps –és a dir, les de la lluita final

entre el Bé i el Mal—, són en la història humana de les que més s'hi assemblen. Per això, al final s'acaba fent referència al llibre de Sant Daniel, un dels textos fonamentals, junt amb l'Apocalipsi, per referir-se a la fi dels temps:

La malicia, el desorden, y la generalidad de sus desatinadas leyes y preceptos incomparablemente á todas las excede; no de otra suerte que aquella cuarta bestia, que se manifestó en vision al Santo Daniel, que excedia en crueldad, en fuerza y en poder á las otras tres, que antecedentemente se le habian manifestado.

És comprensible, per tant, que davant d'aquest enfrontament el deure de tot catòlic sigui l'enfrontament amb el Mal i un enfrontament a mort:

...no se han oido jamas cosas tan horribles como estas: ellas son tales, que sin grave culpa no pueden disimularse por los que tienen poder y facultad para remediarlas: ellas exigen necesariamente de todos los Reyes, de todos los Soberanos, y aun de todos los superiores, que laben con la sangre de los culpados la mancha disforme de tan perniciosos exemplos: y ellas obligan á todo católico, á todo buen vasallo, y aun á todo racional [notem com insisteix en el fet que els enemics no són humans] á que en el modo que pueda y le fuere respectivamente permitido trabaje por exterminar esas gentes, y por hacer que su nombre no vuelva a resonar sobre la tierra.

D'aquí que una de les referències preferides de l'autor sigui el llibre dels Macabeus. Per guanyar la guerra és indispensable, al costat de la «ciencia del soldado», la «disciplina militar», la part més important de la qual és viure en el «temor de Dios, el cuidado de no pecar, y el mayor esmero en vivir santamente». I això no només per salvar l'ànima, sinó per vèncer en la batalla i en la guerra, ja que és més per «medios piadosos, que por su propia pericia, y militar industria» que ja s'ha vist en la història humana que «con sola esta bendicion se desplomaron las murallas de una bien guarnecida ciudad, y entraron victoriosos en ella los Católicos». El raonament és molt clar: només amb el Bé es pot combatre el Mal i, al capdavant, és Déu qui dona o pren la victòria i, per tant, cal actuar d'acord amb les seves lleis.

Pràctica de la guerra santa: Guerra Gran i Guerra del Francès

Les idees expressades per Diego José de Cádiz es repetiren en sermons i predicacions, com en els exemples andalusos recollits per Fernando AGUILAR (1989, pp. 68-70), i esdevingueren la metanarrativa fonamental per entendre la Guerra Gran i la Guerra del Francès (a Catalunya i al conjunt de la monarquia) tant per part dels eclesiàstics com per part d'una bona part de la població, incloses molt sovint les autoritats civils. Per això un pagès benestant de Santa Coloma de Farners (el dietari del qual es conserva a l'Arxiu Comarcal de la Selva, Fons Massaneda, 9.1-9.2) podia interpretar la Revolució Francesa des del punt de vista de les seves repercussions sobre la religió. Els francesos, escrivia, són «destructors de Nostra Santa Religio y enemichs de tota inhumanidad de resultas de la gran revolucio que hi hague en aquell Regne». La seva font, evidentment, era «un dels sacerdots Francesos» que, emigrats

de França, «entre altres de ells se trobava en la present vila» el setembre de 1792, però el més significatiu és com el relat eclesiàstic encaixava perfectament amb la visió del món del nostre pagès. Per això podia escriure tot seguit que «no parà en aquí la maldat de la Samblea Nacional de dit Regne de Fransa si que si que ana prosseguint y arriba a tal atrocitat fins ha matar la Persona Real Lo Rej Lluhis 16 de dit Regne de França». Eren les paraules de predicadors com Diego José de Cádiz, i no cap referència al feudalisme, rendes o censos, les que encarnaven en la llibreta del pagès de Santa Coloma la realitat de la Revolució Francesa. I de manera coherent amb el relat religiós, se succeïren les pregàries i misses per demanar la victòria contra els francesos. A Banyoles, per exemple (segons recollí Mn. Constans i es conserva a les seves fitxes 111 i 114 a l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany), el 31/10/1793 i el 26/10/1794 es feren misses amb aquests objectius i l'1/3/1796 es féu un ofici solemne d'acció de gràcies perquè els francesos no havien pogut entrar a la vila des del Pla d'Usall.

Persecució religiosa i legitimisme monàrquic esdevingueren, poc després, dos dels eixos fonamentals de la resistència a la invasió de 1808. Efectivament, en tota mena de papers eclesiàstics de la Guerra del Francès hi són presents tres idees clau. La primera, que la guerra es lliura contra la irreligiositat. Com predicava a Girona Fra GASPAR DE BARCELONA (1808), Napoleó,

...ambicios com Alexándro, volia subjugar la nostra España al seu Imperi, que mes sacrílech avaro que Apollonio y Heliodoro, pretenia robar los tesoros de nostras Iglésias; que mes impio que Antíoco, y Balhisas, intentaba la usurpació, y profanació de tot lo sagrat.

La segona, com assenyalava el mateix Fra GASPAR DE BARCELONA (1808), que la devoció, l'oració i en general la religiositat són eines fonamentals per guanyar la guerra. I la tercera, que l'ajuda divina és evident en els fets concrets de la guerra:

Benehit sia lo Señor Narcís, quens ha fet sentir los efectes del seu poder y amor, librantnos de nostres bárbaros y fieros enemichs los francesos, fent tant magnífich y célebre lo seu Nom ab la victòria nos ha donat, que no pot cessar la nostra boca de alabar-lo, agraïnt los favors del seu amparo, y protecció.

L'ajuda divina és present, cal destacar-ho, amb «prodigis» ben concrets: és «patent» el prodigi que el mateix cos de sant Narcís, enterrat a la seva capella, ha alçat la mà dreta en plena batalla invocant l'ajuda de Déu, i «està ja comprovat» que la seva capella va resplendir de «modo miraculós», «donántnos à entendre que al modo que lo (a) Sol ab la sua hermosa llum ajudá à Josue en la batalla, aixís éll nos ajudaria si lo enemich intentás novament insultarnos». En altres papers, com el fulletó que portava per títol *Verdadero modo de la libertad de Barcelona* (s.d.), apareix també la idea ja expressada per Diego José de Cádiz que una vida «virtuosa» era una condició necessària per a guanyar la guerra, ja que aquesta estaria provocada, al capdavall, pels propis pecats dels catalans o dels espanyols.

Aquest llenguatge no es limitava als eclesiàstics, sinó que amarava també el llenguatge civil i movia les autoritats a actuar «religiosament». Com ho explicava molt bé el religiós Fra

Manuel CÚNDARO (1950-1953) per al cas de la defensa de Girona en els setges de 1808 i 1809 (fig. 2),

...siendo muy cierto que la oración [...] es la principal fuerza del reino y de sus ciudades, por consiguiente el trofeo de la guerra, y la seguridad de la paz, [la Junta de Gobierno y sus heroicos habitantes] juzgaron necesario recurrir a Dios por medio de ella, pidiéndole con devoto y humilde rendimiento que guardase la ciudad, porque estaban ciertos, que sin su custodia saldrían vanos y frustrados todos los medios y arbitrios, que hasta entonces había sugerido la prudencia, y providenciado la vigilancia.

O sigui, que els mitjans materials eren necessaris però insuficients sense l'oració. Per això,

...resolvieron por consiguiente los no menos religiosos y cristianos, que esforzados y valientes geroneses echar mano de aquella arma poderosa y prevenirse con aquel impenetrable escudo que suministra la religión, para rebatir los temidos ataques de las irreligiosas tropas del ejército francés, que apenas la conocían más que para ultrajarla.

Oració i gratitud envers la divinitat pels favors rebuts seran, des d'aquesta perspectiva, elements essencials de lluitar contra aquells que, des de la perspectiva de l'Església espanyola, tenien precisament en la «irreligiositat» una de les seves banderes. L'acte que potser crida més l'atenció avui és la concessió a sant Narcís del títol de generalíssim de l'exèrcit per tenir en ell «*el más firme apoyo, y el garante más seguro de su libertad en el sitio, que amenazaba la Plaza*». L'acte consistí en un «*acto religioso y solemne con una procesión que salió de la Casa Consistorial en la mañana del 3 de julio*». Junta de govern, governador, granaders d'Ultònia, miquelets i un «*inmenso gentío*» es van dirigir a la Col·legiata de Sant Feliu on hi ha el sepulcre del màrtir i allà «*cantóse un solemne Oficio en su magnífica y devota Capilla, y entregó al Santo las expresadas insignias [faja, espada y bastón, que a la processó havia portat el governador de la plaça] D. José Pérez de Tobia, Sacristán Mayor, Dignidad y Canónigo de la Santa Iglesia Catedral, Presidente de su Cabildo, y Gobernador entonces de su Obispado*». Cada 20 de juny –data del fracassat assalt francès– i «*perpetuamente*» se celebraria «*un Aniversario en protesta y señal de agradecimiento al beneficio recibido*» (CÚNDARO, 1950-1953). La fusió d'autoritats, militars, religiosos i «poble» no podia ser més completa, però no feia més que activar una tradició ben arrelada a Girona que considerava a sant Narcís un sant protector de la ciutat, no només contra pestes o fams, sinó també i especialment en temps de guerra, ja que el paper de «clau del regne», segons ha estat assenyalat per Josep CLARA (2008), estava profundament assumit pels gironins.

En la mesura que el llenguatge eclesiàstic era assumit també per les autoritats civils i militars i per bona part de la població, es pot parlar amb rigor del llenguatge religiós com un dels pilars fonamentals de la lluita. Aquest element religiós formava part tant de la perspectiva absolutista que Ferran VII voldria restaurar en retornar a Espanya com de la perspectiva constitucional que es concretaria en les Corts de Cadis. Tanmateix, a les comarques gironines, la versió absolutista sembla totalment predominant: l'element religiós formava part indestruïble d'una pàtria que només podia ser governada per la monarquia absoluta.

Ara bé, que Déu, Pàtria i Rei fossin, des d'aquesta perspectiva, indestriables, no significa que compartissin sempre una mateixa lògica. Com he explicat en una altra banda (BARNO-

● Figura 2

Portada de l'obra de Manuel Cúndaro.

SELL, 2010, pp. 111-123), la defensa a ultrança de Girona de maig a desembre de 1809 pot ser explicada ben bé fins a l'octubre per una lògica militar, expressada a les *Ordenanzas de Carlos III*, que encomanava a qualsevol governador de fortalesa la missió de resistir mentre fos possible. Resistir mentre fos possible volia dir mentre es tinguessin els recursos materials necessaris o hi hagués la possibilitat de ser socorregut per reforços. Des del punt de vista dels militars professionals, per tant, servir fidelment el seu rei –que d'això es tractava segons les *Ordenanzas* esmentades– no volia dir resistir a qualsevol preu. Per molt que les accions d'Álvarez de Castro hagin estat tretes de context i lloades o criticades fins i a l'extenuació –i del tot ahistòricament–, el cert és que són perfectament explicables amb el codi d'honor militar de l'època. Durant tots aquells mesos, aquesta «lògica militar» es complementava perfectament amb la «lògica religiosa», que veia la resistència contra els francesos com la lluita entre el Bé i el Mal. Tanmateix, si la lògica militar permetia a un oficial de capitular havent complert amb el seu deure, la lògica religiosa va evolucionar de tal manera que va exigir el sacrifici sencer de vides i béns en pro de la causa. La lluita contra el Mal va ser entesa en termes bíblics, en una tradició –la del mite Macabeu– que lloava des de feia centúries el sacrifici personal, fins a les darreres conseqüències, en pro de Déu i la Pàtria. L'oficialitat d'Álvarez de Castro compartia la lògica militar però no pas la religiosa. Per això, a mesura que s'acostava el final de l'any 1809, les seves queixes augmentaren i per això van capitular l'endemà que Álvarez de Castro va deixar el comandament. I per això, perquè inscrit en la lògica del mite Macabeu cap sacrifici no era suficient, un religiós com Manuel Cúndaro va poder escriure que Girona encara podia continuar defensant-se i que, si en aquesta tasca hagués quedat destruïda del tot, «*Gerona reducida entonces tal vez como Numancia a un montón de ruinas y cenizas [...] hubiera revivido como el Fénix de sus mismas cenizas, e inmortalizado mucho más la gloria de su nombre con admiración y asombro de las edades futuras*» (CÚNDARO, 1950-1953). En aquest sentit, a la Girona del novembre i desembre de 1809 una lògica religiosa molt probablement entroncada amb el mil·lenarisme –la idea que la fi del món era propera– havia superat tota altra lògica i havia esdevingut la narrativa fonamental a partir de la qual eren interpretats els fets del present.

Carlins i liberals: la crisi de la narrativa religiosa?

Quan sant Narcís va ser escollit generalíssim, «*ciertos hombres hicieron mofa [...], y aun hubo varones cuerdos que desaprobaban semejante determinación, temiendo el influjo de vanas y perniciosas supersticiones*», deia el CONDE DE TORENO (1839, p. 46) en relatar la cerimònia que havia tingut lloc a Girona el 1808, i crítiques o burles semblants a determinades pràctiques religioses aparegueren durant el Trienni Liberal (BADA, 1986, pp. 324-327). Són indicis que la meta-narrativa religiosa tenia els seus límits i que podia ser considerada simple fanatisme per alguns. La refundació de l'Església en particular i de la religió en general constituïran, de fet, un dels debats fonamentals de la primera meitat del segle XIX (i, per descomptat, de més enllà). Com és ben conegut, el discurs i l'acció liberals s'iniciaran ja a les Corts de Cadis, amb una certa continuïtat d'algunes polítiques regalistes de finals del segle XVIII,

i tindran la seva concreció, per una banda, en la desamortització, i, per l'altra, en un nou marc jurídic que l'Església interpretarà com un assalt en tota regla contra la mateixa religió, fins que s'arribà a un cert acord amb el concordat de 1851.

El discurs liberal sobre la religió es va veure impugnat per l'Església des de bon començament, i malgrat que la insurrecció reialista i després carlina no comptarà amb el vist-i-plau unànime de la institució eclesiàstica, és clar que el llenguatge religiós serà un element fonamental de la defensa de l'absolutisme i que bona part d'aquesta hi participarà. La insurrecció absolutista arrencarà durant el Trienni Liberal (si bé aleshores fracassarà i d'aquí la intervenció dels 100.000 fills de Sant Lluís), prendrà força en 1824-1826, sobretot amb els Malcontents (1827), i esclatarà en una veritable guerra civil en 1833-1840.

La Guerra Carlina es lliurarà amb un bagatge discursiu molt semblant al de la Guerra del Francès. El carlisme dividirà els bàndols en conflicte entre el Bé i el Mal. El Mal, encarnat pel liberalisme, serà vist com l'hereu directe de la Revolució Francesa i com un atac a Déu i a la veritable religió, i els seus defensors com a ateus, «anticristos», «*hijos de las tinieblas*», «*genios infernales que embriagados con el cáliz mortífero del ateísmo y anarquía, redoblaís atrevidos los esfuerzos para derribar si fuese posible el Altar y el Trono del digno sucesor de San Fernando*». Des d'aquesta perspectiva, en el Bé, en canvi, s'hi trobaven l'altar i el tron agermanats en la monarquia catòlica, però jerarquititzades segons l'expressió «Déu, Rei, Pàtria». Com a defensors de la religió i del tron veritable, Déu mateix es trobava, així, al seu costat, i fins i tot intervé directament en favor seu, com mostra el mite de Cabrera, al qual se suposa protegit directament per la divinitat: «*La mano del señor nos ha manifestado de un modo maravilloso la decidida protección que dispensa personalmente al gran Cabrera*»; «*Dios, como se valió de Moisés para sacar a su pueblo de la esclavitud del Faraón [...] se ha valido del joven Cabrera para humillar a estos Faraones revolucionarios*». El fet que bona part dels escriptors carlins fossin eclesiàstics reforçarà, és clar, la vinculació d'aquest llenguatge amb l'expressat durant la Guerra del Francès (RÚJULA, 1997). Per això es va poder publicar a Berga el 1840 *El soldado católico*...

Que les reformes liberals hagin estat vistes com un atac a la religió, que el carlisme hagi usat el llenguatge religiós de la Guerra del Francès i que anys a venir l'esquerra esdevingui progressivament anticlerical i fins i tot atea, no vol dir ni molt menys que aquest liberalisme, ni tan sols el liberalisme radical, fos anti-religiós. No es tracta només que la solució gaditana busqués «integrar» constitució i religió o que el liberalisme moderat aviat busqués una síntesi de liberalisme i religió que subordinava una bona part de la cultura liberal als designis eclesiàstics, sinó que un horitzó religiós va amagar en gran part algunes de les concrecions més dinàmiques del liberalisme progressista o radical. La mostra més clara és la del republicanisme català d'Abdó Terradas. No hi ha dubte que els liberalismes moderat i progressista tenien perspectives prou diferents de la religió (la veien com un element d'ordre social, els primers, o l'associaven a la llibertat, els segons), però coincidien en el fet de desconfiar d'algunes de les seves expressions, que tendien a considerar poc racionals i fanàtiques. El republicanisme de Terradas, en canvi, plantejava un canvi radical de la societat i de la polí-

tica que, en un context considerat encara poc propici per aconseguir-lo, s'expressava sovint en uns termes que entrarien precisament en el que el liberalisme dominant considerava fanatisme. Així, els republicans es veien com a apòstols predicant el judici dels tirans i la propera arribada d'un sistema polític beneït per Déu que, a semblança, del Mil·leni, alliberaria per sempre el poble dels seus tirans i en milloraria espectacularment les condicions de vida. L'adveniment de la república no es produiria a través d'un messies o en un altre món, però sí que es concebia fortament connotat per la tradició mil·lenarista. La proclamació de la república seria, així, el «*día de la reparación, el día solemne que emancipado y libre de los tiranos que le infestan [el Pueblo] proclamará en presencia del Todo-Poderoso el sublime y benéfico sistema Republicano Federab*». Som lluny de la guerra santa contra la impietat, però molt a prop de la redempció del poble a través d'una revolució que, segons expressava el diari del grup, *El Republicano*, hauria de ser «santa i salvadora» (BARNOSSELL, 2012, pp. 37-59).

BIBLIOGRAFIA

AGUILAR, F. (1989); «Predicación y mentalidad popular en la Andalucía del siglo XVIII», *La religiosidad popular. II. Vida y muerte: la imaginación religiosa*, (Álvarez, C. *et alii*, coord.), *Anthropos*, Barcelona, pp. 57-71.

BADA, J. (1986); *L'Església de Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*, Facultat de Teologia de Barcelona & Editorial Herder, Barcelona.

BARNOSELL, G. (2010); «Álvarez de Castro y el sitio de Gerona de 1809: deber militar e imperativo religioso en la defensa de la ciudad / Álvarez de Castro i el setge de Girona: deure militar i imperatiu religiós en la defensa de la ciutat», *Álvarez de Castro y su tiempo / i el seu temps (1749-1810)*, Ministerio de Defensa, Madrid, pp. 110-123.

— (2012); «God and Freedom. Radical Liberalism, Republicanism, and Religion in Spain, 1808-1847», *International Review of Social History*, 57, 1, pp. 37-59.

CLARA, J. (2008); *La clau del regne. Girona, setges i mites*, Rafel Dalmau, Barcelona.

CONDE DE TORENO, JOSÉ M. QUEIPO DE LLANO (1839); *Historia del levantamiento, guerra y revolución de España*, tomo II, Imprenta del diario, Madrid.

CÚNDARO, M. (1950-1953); *Historia político-crítico militar de la plaza de Gerona en los sitios de 1808 y 1809*, 2 vols., Instituto de Estudios Gerundenses del Patronato José Mª Quadrado, Girona.

DIEGO JOSÉ DE CÁDIZ (1794); *El soldado católico en guerra de religión*, Barcelona & Écija.

DURÁN, F. (2003); *Tres autobiografías religiosas del siglo XVIII: Sor Gertrudis Pérez Muñoz, Fray Diego José de Cádiz y José Higuera*, Universidad de Cádiz, Cádiz.

GASPAR DE BARCELONA, Fra (1808); *Sermó gratulatori per la protecció del Generalissim Sant Narcís [...]* predicà lo Reverend Pare Fra Gaspar de Barcelona, Girona.

PALAU, A. (1950); *Manual del librero hispanoamericano*, tomo III, Antonio Palau, Barcelona & Madrid.

RÚJULA, P. (1997); «El soporte ideológico de la insurrección carlista», *Hispania*, 195, LVII, 7, pp. 213-265.

Verdadero modo de la libertad de Barcelona, s.l., s.d.

La Guerra del Francès al Pla de l'Estany,

(BARNOSELL, G. & GALOFRÉ, J., ed.), Quaderns, 31, CECB,

Banyoles, 2012, pp. 25-31.

Europa a l'època napoleònica: entre la revolució i la contrarevolució

Anna M. GARCÍA ROVIRA

Univ. de Girona (Depart. d'Història i Història de l'Art, Institut de Recerca Històrica), pl. Ferrater Mora, 1, 17071 Girona

L'Europa napoleònica, un període complex

Parlar d'Europa durant les guerres napoleòniques, des d'un punt de vista que no sigui estrictament militar, vol dir endinsar-se en un període extraordinàriament complex i situar-se en una cronologia que desborda de molt el que és estrictament l'Imperi napoleònic. Es tracta d'un període complex perquè un dels elements que el caracteritzen és l'existència d'un enfrontament permanent entre revolució i contrarevolució. És per això que centrar l'objectiu en l'Europa napoleònica obliga a endinsar-se en una mena de tobogan de transformacions i retrocessos que s'inicia abans de 1789 i s'allarga, com a mínim, fins a les revolucions de 1848.

Com en qualsevol altre moment de canvi, quan s'enfronten la voluntat de conservar i la de crear un món nou, a vegades alguns dels contemporanis són conscients que protagonitzen un moment històric excepcional. És el cas del procés del que estem parlant. Però, per molt conscients que siguin de l'excepcionalitat del moment, aquests protagonistes no saben mai —perquè no ho poden saber—, si el canvi s'aconseguirà ni, per suposat, què és el que s'imposarà: què en sortirà de l'etapa convulsa en la que s'enfronten les forces conservadores i les revolucionàries. En moments com aquests és quan apareixen sobre l'escenari històric un

munt de propostes diverses que s'enfronten en una mena de partida d'escacs, en la qual les tàctiques es van modificant en funció de les jugades pròpies i les de l'adversari.

En el cas que estudiem, les peces que hi havia sobre el tauler de la transició de l'Antic Règim al món liberal s'anomenaven, les d'un color, individu, llibertat, igualtat, sobirania, nació, constitució, tercer estat i poble, classes, progrés, revolució, etc.; i les de l'altre, monarquia absoluta, providencialisme i religió, privilegi, jerarquia, autoritat, paternalisme, estaments, etc. Són les peces que servien per definir el desig de canvi o de retorn a l'ordre de l'Antic Règim en el tombant dels segles XVIII-XIX. Ningú, insisteixo, tenia ben dissenyat el projecte destinat a triomfar. Contràriament, les receptes eren moltes, els tempteigs també, les revisions i correccions, en funció dels esdeveniments i de la lectura que se'n feia, igualment, i, per tant, quan ens apropem al període, podem esperar-ho tot menys un panorama simple i coherent, fàcilment convertible en un esquema i explicable en una seqüència lineal de causa i efecte. Sense anar més lluny, i malgrat allò que alguns creuen a propòsit dels «grans homes», el mateix Napoleó tenia la suficient ambició, el talent militar i la capacitat de tirar endavant projectes de gran abast, però no tenia un disseny clar del que pretenia portar a terme, i molt menys del que podria realitzar.

La guerra i la revolució

Ja fa una colla d'anys que la majoria d'historiadors entenen que el període napoleònic posa fi a la Revolució Francesa. En conseqüència, la consideren acabada el novembre de 1799, quan es produeix el cop militar del 18 Brumari que va permetre Napoleó esdevenir primer cònsol i que li va aplanar el camí cap a l'autocoronament com a emperador el 1804. Com deia abans, però, la dialèctica revolució-contrarevolució havia començat abans d'aquestes dates, des del mateix inici de la revolució a França, i havia continuat després del triomf revolucionari en tres fronts molt diversos. En primer lloc, el de la contrarevolució interna, que havia de donar lloc a una autèntica guerra civil –la guerra de la Vendée– entre 1793 i 1796. Segonament, el de la guerra contra les potències –Àustria, Rússia i Prússia– i petits Estats absolutistes que es van aliar entre ells i es van aixecar contra França. En tercer lloc, i més complex, els enfrontaments interns entre els mateixos revolucionaris que tenien, com deia unes línies més amunt, estratègies diferents, sovint antitètiques, i que s'acusaven els uns als altres de traïr la revolució. El clímax d'aquests enfrontaments s'assoleix a partir de l'estiu de 1792 quan, amb la declaració de «la pàtria en perill» (11 de juliol), assetjada pels enemics externs i interns, i la radicalització que porta a la proclamació de la Comuna i de la Convenció, dominada pels jacobins, començarà el Terror que es concreta en la imatge de la guillotina.

En aquell moment, França ja es trobava plenament immersa en una guerra que, sumada a les de l'època napoleònica, havia de durar vint anys. En un primer moment, la guerra s'explicava per la necessitat de salvaguardar els guanys revolucionaris i protegir el territori francès, explicacions a les que s'afegia la voluntat d'ajudar els pobles a alliberar-se dels seus

dèspotes. Això es justificava adduint el fet que, molt poc després de l'inici de la revolució, alguns territoris, com Avinyó o Niça, havien demanat integrar-se a la França revolucionària. Molt aviat, però, la República francesa havia d'entrar en una lògica expansiva sense aturador, justificada sempre pel principi de la lluita contra el despotisme, que explica la incorporació de nous territoris, com ara una part de l'actual Bèlgica, contra la voluntat dels seus habitants, i la creació de les anomenades «repúbliques germanes», Estats satèl·lits totalment tutelats en la seva política interna des de París. Es tractava, a més, d'uns territoris que, alhora, funcionaven com Estats tap, interposats entre les fronteres de França i les de les potències absolutistes enemigues.

Però malgrat aquest expansionisme pur i dur, els exèrcits, tant durant la Convenció com durant el Directori i l'Imperi, jugaran sempre un paper de transmissors, d'altaveus, dels principis revolucionaris, sobretot els vells soldats, hereus d'aquells voluntaris que havien salvat la Revolució el 20 de setembre de 1792 en la decisiva batalla de Valmy. Una batalla que assenyalava el començament d'un nou tipus de guerra, característica de l'època contemporània, en la qual la confrontació es lliurarà per idees, per la defensa de la pàtria, de la nació o de qualsevol altre element ideològic, i no pas per l'engrandiment del reialme i el poder d'un monarca absolut. A l'època de Napoleó, però, l'entusiasme revolucionari havia minvat considerablement, els soldats es reclutaven mitjançant lleves obligatòries, sovint en els territoris conquerits, de forma que l'exèrcit de l'emperador va acabar essent una mena d'aiguabarreig de nacionalitats diverses. I, malgrat tot, aquests soldats, de forma molt especial els veterans, els *grognaards*, es van sentir sempre portadors de llibertat i de civilització, valors que ells associaven a la figura de l'emperador. Uns valors que, tanmateix –com demostrava el mateix Napoleó–, tenien múltiples i contradictòries interpretacions.

Tot plegat ens mostra que quan Bonaparte es fa amb el poder el 1799, i ja abans quan aconsegueix que el Directori li confii un petit exèrcit per dirigir-se cap a Itàlia per enfrontar-se amb els austríacs, no fa res més que continuar amb una política expansiva que, sota el pretext d'alliberar els pobles, els sotmet al domini francès. Això és fàcil de veure quan els esdeveniments han passat, però per als *patriotes* –així és com s'autoanomenaven arreu els revolucionaris– italians, igual com per als patriotes d'altres territoris convertits en repúbliques germanes, totes les esperances encara estaven posades en el caràcter alliberador de la presència dels exèrcits. Va ser l'experiència concreta, van ser les exaccions d'aquests exèrcits, que s'aprovisionaven sobre el terreny, i la política moderada que van anar imposant allò que va decebre aquestes esperances.

Itàlia, dividida en regnes absolutistes, repúbliques oligàrquiques, territoris papals i l'Imperi austríac, va ser el territori que va catapultar Napoleó a l'Imperi, però també un dels grans escenaris de la confrontació entre revolució i contrarevolució. Quan els diferents territoris comencen a ser annexionats, poc abans del cop de Termidor, que va portar Robespierre a la guillotina el juliol de 1794, i sobretot a partir de 1796, durant el Directori, comença a Itàlia el que s'ha anomenat el *Trienio Giacobino* (1796-1799). És a dir, quan a França ja ha

començat el compte enrere per acabar amb la revolució, a Itàlia, on s'aniran proclamant les diferents repúbliques germanes –la Lìgur, la Transpadana, la Cispadana i la Cisalpina, la Romana i la Partenopea– s'intenta tirar endavant la revolució.

Com ha explicat Anna Maria RAO (1995, pp. 139-164), el jacobinisme italià no va ser una simple còpia del francès. Va tenir unes característiques pròpies, derivades de l'existència prèvia de clubs i de societats patriòtiques que lluitaven per aconseguir portar a la pràctica un programa polític democràtic i unificador al si de les repúbliques «germanes». És a dir, que les lluites entre aquells que volien frenar la revolució a França i els que la volien aprofundir, com Buonarroti, Gracchus Babeuf i la societat dels «Iguals», es reproduïen a les noves repúbliques amb particularitats derivades de les característiques específiques de cadascuna d'elles. Però, com he dit, això es donava en un moment en què entre el centre i la perifèria s'havia produït un desajustament cronològic que havia de resultar decisiu. El fre de la revolució a París, d'un costat, i el radicalisme revolucionari de les repúbliques, de l'altra, seran la causa de l'augment de la influència ideològica i de la presència de França en els governs de les repúbliques, així com del creixent recurs a les elits moderades dels diferents territoris per governar i desplaçar els elements radicals. Aquesta tendència continuarà i s'aprofundirà amb el cop de Napoleó. El seu poder cada vegada més omnímode li havia de permetre, finalment, convertir les repúbliques en regnes i repartir-los entre la seva nombrosa parentela.

El sistema napoleònic

Però, Napoleó, el vell jacobí que va saber canviar de camisa ràpidament després del cop de Termidor i donar el cop de gràcia a la revolució el 18 Brumari de 1799, no estava disposat a satisfer les il·lusions dels absolutistes que esperaven trobar en ell un aliat. Com diu Stuart WOOLF (1992), sense que hi hagués un pla previ, sinó un pragmatisme resultant de les ambicions creixents de Bonaparte, del comportament dels seus enemics i dels resultats que s'anaven obtenint, l'emperador va acabar imposant arreu un sistema coherent, basat en el centralisme autoritari, el dirigisme econòmic, la uniformització administrativa, la imposició lingüística i la pressió social. Es tracta d'un sistema que pivotava sobre dos eixos. D'una banda, el reforçament dels propietaris, dels notables locals, que no pas dels vells privilegiats i la noblesa, i, de l'altra, sobre l'administració. El sistema napoleònic, que culmina amb la implantació del Codi Civil el 1804, va significar, efectivament, la modernització de la administració mitjançant la creació d'una burocràcia professional, identificada amb l'Estat, centralitzada i especialitzada en els diferents rams de l'administració. Després de 1815, aquest serà el model defensat pel liberalisme d'ordre, el doctrinarisme –enfrentat a dreta i esquerra amb els ultrareialistes i els patriotes, respectivament–, que s'imposarà a França arran de la revolució de 1830. Però al marge del seu conservadorisme social, que era peça clau per a Napoleó, en tant que model d'Estat eficaç, sostingut per una burocràcia professional i especialitzada, es convertirà en una reivindicació compartida per totes les famílies liberals, i fins i tot per molts partidaris de les monarquies de vell signe.

Com és ben sabut, l'imperi construït gràcies als grans èxits militars a Itàlia, a Austerlitz, a Jena, a Auerstaad, que doblega Prússia amb el tractat de Tilsit signat el 1807 amb Rússia, i que intenta establir el bloqueig continental per evitar l'entrada dels productes britànics i afavorir la producció francesa, s'ensorra arran de les desfetes a Espanya i Rússia, que porten l'emperador a la derrota davant els exèrcits absolutistes a la batalla de Leipzig, la coneguda com «batalla de les Nacions» (16-19 d'octubre de 1813) i al daltabaix final de Waterloo (18 de juny de 1815), que posava punt i final als Cent Dies (març-juny de 1815) de represa del poder per part de Bonaparte. Al congrés de Viena de 1814 a 1815 es fixaran les bases del que les potències antifranceses volien que constituís un nou ordre europeu. Un ordre basat en el principi de legitimitat monàrquica, de les monarquies absolutes fruit de la voluntat divina, en el retorn de la influència religiosa, del privilegi i de la societat pater-nalista. Un ordre que pretenia retornar a l'estat anterior a 1789 i imposar allò que el seu principal artífex, el canceller austríac, príncep de Metternich, en deia el «concert europeu», basat en un sistema «d'equilibri» que fes impossible que cap potència pogués adquirir una posició hegemònica, i que, alhora, garantís la pau internacional i ofegués els esclats revolucionaris a l'interior de qualsevol regne.

Quan Ferran VII va retornar a Espanya, va voler destruir l'obra de Cadis, començant per l'abolició de la Constitució de 1812, amb la pretensió de «passar les pàgines de la història», en paraules seves, com si el passat es pogués esborrar. Era un propòsit impossible, fins i tot per a un rei absolut, perquè la influència francesa havia estat massa decisiva. A les repúbliques «germanes» i en d'altres territoris, entre 1791 i 1802, s'havien redactat 29 constitucions, s'havia posat fi a l'esclavitud i s'havien alliberat els jueus, s'havien abolit les restes de feudalisme i el delme, s'havien suprimit els privilegis i desamortitzat els béns eclesiàstics, una bona part dels quals, convertits en béns nacionals, ja havien estat subhastats i tenien nous propietaris. I s'havia implantat el Codi Civil, que unificava les lleis i, en conseqüència, les persones. Moltes d'aquestes mesures no es van poder tirar enrere, de la mateixa manera que tota la justificació de l'absolutisme per part del ideòlegs de la Restauració ja no va poder eludir el nou vocabulari revolucionari. Nació, sobirania, constitució van haver de ser incloses en el debat i reinterpretades per tal de legitimar el dret diví de les monarquies restaurades.

Europa: revolució i contrarevolució

Diria que la suposició que el congrés de Viena i el sistema de Metternich van aconseguir imposar una pau duradora a Europa, evitant l'enfrontament entre Estats, és ben discutible, ja que només es pot sostenir prescindint de l'element omnipresent de la confrontació entre revolució i contrarevolució, que de cap manera no es pot considerar un assumpte exclusivament intern dels diferents països. Metternich deia que Europa s'havia convertit per a ell en una pàtria i, potser per això considerava legítim que els exèrcits de la Santa Aliança, constituïda el 1815, intervinguessin allà on esclatés una revolució per fer-la avortar, tal com

van fer el 1823 els Cent mil Fills de Sant Lluís francesos a Espanya, o els exèrcits austríacs a Nàpols i el Piemont, per acabar amb les revolucions de 1820. És també per aquesta raó, però sobretot per qüestions d'ordre geoestratègic, que les potències europees van intervenir en els assumptes interns de l'Imperi otomà durant les revoltes de Sèrbia i Grècia. Així doncs, s'havia creat una mena d'internacional políciaca per impedir les revolucions en nom de la nació sobirana. I va ser aleshores, per la pressió de la contrarevolució, i no pas arran de les conquestes napoleòniques, que va sorgir el nacionalisme entre els patriotes i entre alguns sectors populars. Era un nacionalisme que posava l'accent no tant en elements d'ordre cultural o ètnic com en el factor polític, en la trilogia llibertat-nació-constitució i en una concepció de la nació com a poble lliure, dipositari del dret de dotar-se d'una constitució. Aquest nacionalisme no era incompatible amb el que ben bé es podria anomenar un internacionalisme liberal revolucionari, que es fonamentava en una concepció de la revolució i de la nació segons la qual la revolució s'estendria com una taca d'oli, independentment d'on esclatés. En conseqüència, els «patriotes», enquadrats en els partits polítics de l'època, és a dir, en societats secretes, es traslladaven d'un país a l'altre fugint de la persecució absolutista i sempre disposats a fer la revolució allà on fos factible. Així, a mesura que anessin triomfant les revolucions liberals a Europa, o a les colònies americanes insurreccionades contra la monarquia espanyola, s'aniria constituint la nació sobirana i configurant Estats liberals que, en nom de la sagrada fraternitat universal, aquells patriotes pensaven i volien fraternals, fins arribar a la construcció d'un món fet de nacions agermanades per la llibertat. Es tracta, doncs, d'una concepció nacional ben allunyada del nacionalisme d'enfrontament entre Estats de les darreres dècades del segle XIX, el nacionalisme que va portar al colonialisme i a l'imperialisme contemporanis.

Per tot plegat, i salvant les distàncies, que són moltes i profundes, potser no seria gaire agosarat utilitzar també per a l'etapa que arrenca amb la Revolució Francesa per concloure amb la «primavera dels pobles» el 1848, i que en molts llocs s'allarga fins a ben entrada la segona meitat del XIX, la definició de «guerra civil europea», que s'ha imposat per caracteritzar el període que va des de l'inici de la Gran Guerra, el 1914, fins al final de la Segona Guerra mundial el 1945¹.

¹ A més de les referències citades a l'article, s'han utilitzat les següents: CASTELLS (1997) i BAYLY (2010).

BIBLIOGRAFIA

CASTELLS OLIVÁN, I. (1997); *La revolución francesa (1789-1799)*, Síntesis, Madrid.

BAYLY, C.A. (2010); *El nacimiento del mundo moderno, 1780-1914*, Siglo XXI de España Editores, Madrid.

RAO, A.M. (1995); «El jacobinismo italiano (1796-1799)», *Revolución y democracia. El jacobinismo europeo* (Roura Aulinas, L. & Castells, I., ed.), Ediciones del Orto, Madrid, pp. 139-164.

WOOLF, S. J. (1992); *La Europa napoleónica*, Crítica, Barcelona.

La Guerra del Francès al Pla de l'Estany,
(BARNOSELL, G. & GALOFRÉ, J., ed.), Quaderns, 31, CECB,
Banyoles, 2012, pp. 33-44.

La crisi de la monarquia imperial i la fi de la nació històrica

Josep M. FRADERA

Univ. Pompeu Fabra (Àrea d'Història Contemporània), R. Trias Fargas, 25-27, 08005 Barcelona) / Investigador Icrea

La importància de l'imperi

Les idees sobre la naturalesa de la comunitat política canviaren de manera radical durant el cicle revolucionari dels anys 1783-1830. Aquest canvi va incloure una transformació molt profunda de la naturalesa de l'Estat i de les seves relacions amb els antics súbdits del monarca. De retruc, les velles nocions de pertinença nacional es varen veure alterades de manera significativa. La mateixa idea de nació canvià radicalment de sentit i amb ella s'es-vaí pròpiament la nació històrica, transmutada en la nació contemporània o absorbida per ella. Aquesta és una perspectiva general que ajuda a entendre moltes de les coses que succeïren a Catalunya i a la monarquia hispànica en aquella conjuntura crítica. Ara bé, una bona comprensió de tot plegat ens exigirà trencar amb algunes premisses molt sòlidament establertes entre nosaltres.

La primera d'aquestes idees que dificulten avançar neix del caràcter fortament peninsular de les historiografies catalana i espanyola. Tant li fa que des dels estudis de Pierre VILAR (1974) es faci difícil ignorar que una bona part dels destins del país, els de la part més dinàmica sobretot, es jugaven en territoris i mercats llunyans, peninsulars, europeus i, en darrer lloc i més tardanament, americans. I aquesta constatació ens duu en línia recta al significat

de la integració de Catalunya a l'imperi, quelcom més ampli que una xarxa de relacions econòmiques, i una realitat de la qual els contemporanis n'eren perfectament conscients i que no sembla que lamentessin. Una segona observació remet a la darrera part final del títol d'aquest text. Per a una part molt significativa de la historiografia del país, és quelcom fora de lloc la pura insinuació que la pàtria històrica i la pàtria forjada pel nacionalisme contemporani no són coses idèntiques, sinó que necessiten distingir-se conceptualment i cronològicament. Ben mirat, però, una reflexió a escala més àmplia i comparativa contribueix a posar les coses al lloc que els correspon. A no ser que donem per fet que aquest país estava cridat a un destí excepcional, diferent del dels altres. Si les coses es veuen així, certes perspectives teòriques i metodològiques, com ara les que ens obliguen a evitar el risc d'anacronisme en la lectura de textos, situacions o en la interpretació de l'ús de certs conceptes pels contemporanis, es poden deixar en suspens. Una forma d'evitar aquests paranys, per tant, podria consistir a acostar-nos als problemes generals mentre ens distanciem el màxim possible de les qüestions domèstiques, a les quals caldrà tornar de tota manera. En aquesta direcció, m'ocuparé d'alguns grans problemes amb la màxima concisió, sense cap pretensió de donar les coses per tancades. Em referiré, en primer lloc, a la naturalesa de la crisi imperial; en segon lloc, tractaré de llegir la constitució de Cadis de 1812 en el context de la família de cartes magnes a la qual pertany, i, finalment, encararé breument la qüestió de la mort per consumpció de la nació històrica.

La crisi imperial

Podem començar demanant-nos: què es allò que entrà en crisi a Espanya a finals del set-cents i principis de segle XIX? No cal mirar gaire enllà per adonar-se que la crisi espanyola de 1808 s'inscriu en un context general que era alhora europeu i atlàntic. Pertany de ple dret a la crisi dels imperis atlàntics, la qual s'inicià amb la crisi provocada per la revolta i la secessió dels nord-americans el 1783 i continuà amb la revolució a França uns pocs anys després. Els efectes combinats d'ambdós esdeveniments sotraguejaren els fonaments de les monarquies europees i dels seus imperis ultramarins, les quals es varen veure atrapades poc o molt en dinàmiques contínues de guerra i d'enfonsament de consensos socials i culturals bàsics. Aquests trasbalsos no varen esgotar, de tota manera, ni la perspectiva monàrquica ni la imperial, ambdues entrelligades de manera profunda tal com la història del segle XIX mostrarà a bastament. El que varen alterar del tot, en canvi, va ser la relació entre els súbdits i les demandes estatals. Ras i curt, la continuada pressió dels estats europeus per obtenir recursos per fer la guerra va ser contraatacada amb l'exigència dels seus súbdits d'un nou pacte entre ells i la raó d'Estat. Recordem, per exemple, allò que demanaven els nord-americans i els britànics alhora, allò que conduirà els francesos als carrers de París la vigília de la revolució. En essència, allò que exigien de manera imperativa no era altra cosa que una compensació en termes de drets polítics a les creixents exigències fiscals i militars de la monarquia. Demanaven la reforma de les institucions antigues.

En aquest punt, la idea convencional d'allò que era un súbdit monàrquic és poc útil a l'hora d'encarar adequadament el problema. Amb tota la varietat de situacions que es vulgui, el súbdit de les monarquies de l'època, a Europa i a l'espai dels imperis, no era un individu desproveït de drets, esclafat per l'arbitrarietat del monarca. Ben al contrari, aquell súbdit solia ser portador d'abundants drets i privilegis. Uns derivaven de la seva adscripció a una entitat territorial determinada, a les entitats polítiques històriques que formaven les monarquies compostes, per emprar la terminologia de KOENIGSBERGER (1991) o ELLIOTT (2005). Això solia ser així fins i tot quan la revolta contra els reis conduïa a situacions atzaroses. Els nostres avantpassats o els escocesos en sabien alguna cosa de circumstàncies d'aquella mena. Altres drets i privilegis els venien per la banda de l'afiliació a cossos particulars, d'ofici o corporació, seculars o eclesiàstics, cossos que eren tan destres i tossuts en la defensa de les prerrogatives que havien rebut que una influent escola d'historiadors del dret, amb Antonio Manuel HESPAÑA (1992), Pablo FERNÁNDEZ ALBADALEJO (1992) i Bartolomé CLAVERO (1986) al capdavant, preferiren abandonar la mateixa idea d'Estat per explicar aquell món de jurisdiccions múltiples i de pluralisme legislatiu. *Tantas personas como estados* fou el títol que emprà el darrer d'ells com a títol d'un text on definia la seva aproximació al problema. No cal anar tan enllà segurament. Una consideració més atenta no només del dret privat, sinó del públic –essent les formes de representació col·lectiva la part més delicada del darrer–, permet veure que hi ha un punt essencial on el privilegi corporatiu, de cos o territori, i la política monàrquica es trobaven indefectiblement entrelligats. Fins i tot en un cas excepcional de repressió, de *tabula rasa* relativa com fou la Nova Planta, és necessari demanar-se, a cada pas i en cada moment, quins eren els drets d'aquell súbdit exigent davant d'unes administracions monàrquiques a les quals es reclamava tant tacte abans de poder remoure una peça qualsevol dels consensos antics.

Si no ens fem aquestes preguntes, no podrem arribar a entendre allò que Florence GAUTHIER (1992) anomenà el triomf i la mort del dret natural. En poques paraules, l'apoteosi de reclamacions que les societats europees plantejaren als monarques en la cruïlla dramàtica oberta per les successives guerres de la segona meitat del segle XVIII i, sobretot, l'horitzó ideològic en el qual aquelles s'inscrivien. La síntesi de l'estat d'esperit d'aquelles generacions l'expressaren els teòrics de les primeres revolucions atlàntiques de manera eloqüent. Amb la concisió deguda: la veritat autoevident que els homes neixen lliures i iguals, com digué Thomas Jefferson a la declaració d'independència nord-americana. Els francesos ho reescriurién poc després de manera gairebé idèntica. És cert que la majoria de reclamacions concretes que s'acumulaven a les taules de les administracions reials eren anti-fiscals en essència, com s'ha destacat a bastament i per raons ben comprensibles. John BREWER (1989) mostrà de manera diàfana per al cas britànic com cada guerra, en un segle de guerres internacionals contínues, disparà la despesa estatal, i com aquesta no tornà mai als nivells anteriors. D'altra banda, les guerres no eren tampoc fàcils d'evitar. Ja no es tractava de les guerres del passat, les dels sobirans i els seus barons, del tot alienes a les preocupacions dels súbdits. Ben al contrari, les guerres que comencen a la dècada de 1730 son alhora guerres d'interessos i guerres nacionals. Eren guerres imperials a la vegada. És a dir, ja no

eren guerres d'uropeus contra europeus, cenyides a les fronteres del vell món, sinó guerres que es jugaven igualment en territoris llunyans. El prestigi del monarca i les oportunitats que la dimensió imperial brindava a les arque reials eren (o havien estat) la primera motivació, però la guerra i els seus resultats interessaven alhora a molta gent. Interessaven, per descomptat, a aquells que vivien del comerç marítim, als treballadors i artesans que treballaven als ports principals, a tots aquells altres als quals les connexions entre les façanes marítimes, el rerepaís i els interiors agraris els feien participar d'una prosperitat d'origen remot. El pes de l'Estat i la prosperitat del regne estaven tan sòlidament fosos, en definitiva, que es feia del tot impossible deslligar una cosa de l'altra. Altra cosa és que la càrrega de les finances estatals es repartís desigualment entre els súbdits, una forma de distribució que atia la lluita política de l'època. Es tractava, però, d'una tensió social que es canalitzà igualment envers els nivells alts de l'administració, que no podia deixar indiferent a l'estol de reformadors que foren una de les notes distintives del moment històric. Michael KWASS (2000) mostra de manera convincent com la Corona francesa deixà fer a la burocràcia, majoritàriament sortida dels cercles jansenistes, en la seva temptativa de generalitzar determinades contribucions sobre la noblesa, amb resultats contradictoris però altament perillosos per a l'estabilitat del reialme. A Anglaterra, el ja citat John BREWER (1989) o Michael BRADDICK (1996) mostraren els enormes progressos en la universalització dels impostos des de la segona meitat del segle XVII. Quan aquesta via no resultà suficient, a lord North se li acudí que, ja que la Guerra dels Set Anys s'havia desenvolupat en bona part a l'Amèrica del Nord, potser els pròspers nord-americans de les tretze colònies podrien fer-se càrrec d'una part de la factura. Uns anys més tard, quan els nord-americans ja s'havien separat, el gran cervell que era Pitt arribà a una conclusió lògica similar. En poques paraules, que a la Companyia anglesa de les Índies Orientals, aquella que tenia el monopoli del comerç amb Àsia, se li havia d'aplicar una recepta similar. S'imposa una conclusió provisional: de la Guerra dels Set Anys (1757-1763), cap Estat europeu no en sortí amb bona salut financera, ni Gran Bretanya, la guanyadora, ni els portuguesos, que se n'aprofitaren, ni els que en foren els indiscutibles perdedors, França i Espanya. I aquella mala salut és al dessota dels canvis polítics de l'època.

Convé situar adequadament les traduccions polítiques de tot plegat, reprendre el punt on érem fa un moment. Si a la realitat d'un súbdit farcit de drets i/o privilegis li sumem l'impacte de les guerres del segle XVIII, entendrem millor les conseqüències polítiques de tot plegat. Ja fa uns quants anys, Linda COLLEY (1992) mostrà de quina manera la formació del sentiment nacional britànic (en cap cas antagònic amb el propi i molt explotat per l'imperi de les nacions històriques anglesa, escocesa, gal·lesa o irlandesa protestant) no es pot entendre sense la mobilització i propaganda contra els francesos catòlics i els seus aliats. No cal pensar que al continent les coses fossin idèntiques, però sembla difícil imaginar que fossin gaire diverses. La diferència més gran entre els britànics i els continentals derivava de la manca d'una institució parlamentària d'abast nacional i imperial a l'estil del Parlament de Westminster, una circumstància que feia el procés de reclamació més pedregós. Triat i garbellat, el que s'imposà arreu va ser l'exigència d'un salt en la qualitat de la representació,

en la seva organització i/o ampliació quan no se'n disposava o es considerava insuficient. Per als descontents de la segona meitat del segle XVIII, el mite sobre les bondats quasi tautològiques de la representació fou la clau de volta de la reforma estatal. Tant era així, que per als contemporanis *representació* esdevingué sinònim de *nació*. Dit d'una altra manera, la representació política es constituí en el fonament de la nació moderna, en la qüestió política clau. És així com les velles paraules adquireixen un significat nou, el qual l'historiador haurà de captar més enllà de la repetició en els textos.

Per tot plegat, no cal fer escarafalls quan constatem que la nació moderna no coincideix amb les nacions històriques. O, si es vol de manera complementària: quan hi coincidí ja no era la mateixa cosa, fins i tot quan la continuïtat de certs trets (la llengua, posem per cas) li donava més consistència. És la fabricació retrospectiva d'una idea lineal del passat nacional allò que altera sovint el fet d'entendre la pura essència del procés i condueix vers una espiral de dubtes essencialistes. Ernest Renan ho descriví amb prou eloqüència per a que calgui insistir-hi. Evitar el risc de discontinuïtat conceptual, donar forma a la continuïtat lineal construïda anacrònicament del present cap al passat, serà la tasca d'un seguit de generacions d'obedients historiadors i arqueòlegs, d'etnòlegs i folkloristes, de filòlegs i literats.

La Constitució de Cadis i les «constitucions imperials»

La prova del nou de l'argument que estem desenvolupant la voldria discutir a continuació. La nació moderna fou tan poc històrica que ni tan sols coincidia amb les fronteres europees dels Estats. En molts casos es projectà vers els espais dominats pels europeus fora les fronteres del continent. En aquest punt és quan anem a parar ineluctablement a aquella família de constitucions que convindria anomenar «constitucions imperials». És un problema històric de molta rellevància, que no ha merescut malauradament la suficient atenció de les historiografies nacionals espanyola, francesa o britànica. És cert que aquesta mena de constitucions no són gaires, però la seva importància en la fundació del món contemporani és del tot decisiva. Les constitucions d'aquest estil marcaren època i obriren l'horitzó que inaugurà l'època del liberalisme polític a Europa i al món, Catalunya i Espanya incloses. Arribats en aquest punt, hem de demanar-nos quines són les constitucions que pertanyen a aquesta família particular. Em refereixo, és clar, a les que tractaren d'abraçar tant els territoris metropolitans com els espais colonials de les monarquies europees, en el marc d'un sistema de drets i d'institucions vàlids per a tots. En altres paraules: tractaren de transmutar l'espai monàrquic en un cos polític únic. Es tractava d'un indubtable disseny utòpic, certament, però així d'utòpics eren els fonaments del liberalisme d'aquella generació fundacional.

Cal fer la llista de les constitucions que responien a aquella idea. Certament aquesta no és pas gaire llarga, si bé una explicació aprofundida ens obligaria a precisions sobre cadascuna d'elles en les quals ara no podem entrar. La primera i fundadora és la nord-americana de

1783 (a la qual no em referiré en aquest text per raons de coherència amb el títol). Cal situar-hi després les que li eren més pròximes, les franceses de 1793 (no aplicada) i de 1795. Cal comprendre-hi, en tercer lloc, aquella que ens afecta a nosaltres de necessitat, la de Cadis del març de 1812. Hi hem d'incloure també el clònic portuguès de 1822. És ben conegut que els liberals portuguesos de l'anomenat *vinlismo* (de la revolució de 1820) varen començar a governar i preparar la seva constitució fent servir la traducció de l'espanyola de Cadis com a base i guia. En canvi, no hi podem incloure la del gran imperi emergent de l'època, el britànic. La famosa constitució no-escrita continuà responnent a l'estructura clàssica heretada del primer imperi, és a dir, la pròpia de la mena de monarquia composta que era, aquella en la qual la primacia i exclusivitat europea del Parlament de Westminster no podia posar-se en entredit. És cert que les conseqüències de la crisi amb els nord-americans obligaren els britànics a flexibilitzar les relacions amb dominis llunyans, que els obligaren a voltes a incorporar demandes d'igualtat que s'havien posat sobre la taula. Es tracta, però, d'un cas molt particular, que necessitaria d'una discussió específica. Hi ha algunes altres constitucions que podrien ser incorporades a la família de les imperials, malgrat que també necessitarien un tractament específic. Em refereixo, per exemple, a constitucions com la mexicana o les brasileres de l'imperi monàrquic, aquelles que derivaren l'arquitectura interna de moltes de les característiques de les genuïnament imperials que les precediren.

Un cop especificat a quines constitucions ens estem referint, convé explicar amb una mica de deteniment quines eren les característiques que definien aquells textos, les raons que justifiquen agrupar-les sota aquesta rúbrica. La primera i més òbvia és que totes elles es proposaven construir un marc políticament igualitari, un marc que unís en un tot únic els habitants de la metròpolis i les poblacions que habitaven a les colònies i territoris llunyans. En altres paraules, es proposaven fondre l'Estat-nació i l'imperi com una sola i indestruïble cosa. En el cas de francesos i espanyols, la idea d'estendre la unitat legislativa al conjunt de l'imperi monàrquic no es produí pas en primera instància. Com és ben sabut, cap d'ells cridà els ultramarins a participar en aquella empresa de bon començament. No els semblà ni senzill ni necessari, ja que pensaven que en definitiva n'hi havia prou en reformar la constitució del regne i donar lleis justes als qui vivien tan lluny. Els portuguesos no es podien permetre ni pensar-ho en aquests termes. Quan l'any 1820 s'encetà el procés revolucionari que posà punt i final al govern autocràtic de Beresford, el monarca portuguès s'estava a Rio de Janeiro, on la monarquia dels Bragança s'havia desplaçat previsorament, fugint dels exèrcits napoleònics, la tardor de 1807. Francesos i espanyols varen haver de canviar d'opinió, en un segon moment, i atorgaren una representació pròpia a aquells que vivien a Amèrica, Àfrica o Àsia. Aquesta era l'única manera a través de la qual podien aspirar a donar solidesa a l'entitat política que volien reformar de sota-rel. No solament cridaren els colonials, sinó que la força de les coses els conduí fins un punt al qual cap d'ells volia arribar. En poques paraules: el reconeixement de la igualtat política completa entre metropolitans i ultramarins. En termes pràctics, si es vol: a garantir una representació igualitària als súbdits del rei que vivien a les possessions ultramarines.

Aquest era el moll de l'os de les reclamacions dels nord-americans quan començà la crisi que els enfrontà amb qui governava l'imperi. Varen fer notar que la representació parlamentària *virtual* (és la paraula de l'època per referir-se a la representació a través d'apoderats) ja no els semblava suficient, que volien disposar d'escons propis, tal com s'havia garantit als escocesos quan la integració del regne la primera dècada del segle. La posició dels nord-americans s'originà, de fet, a partir del mateix fonament ideològic que obligà els continentals a cedir en la qüestió de la representació dels colonials. En poques paraules: que aquells drets i privilegis del súbdit de l'antic règim havien transmigrat fora d'Europa amb la marxa de milers i milers d'uropeus. Malauradament, les conseqüències polítiques d'aquell flux continuat de gent que sortí d'Europa convençuda de portar a la motxilla els mateixos drets de què gaudien els connaturals no ha rebut l'atenció que mereixen. L'exemple més conegut d'aquesta cultura dels drets i de la representació política és la implantació a les colònies angleses de l'Atlàntic de les dues grans institucions que definien la condició de l'«anglès nascut lliure»: el dret a la representació política i la *common law*, com si es tractés d'un nacional que no hagués sortit mai del país on havia nascut. Per aquest motiu, les assemblees de Massachussets o Barbados no eren una còpia descolorida de la de Westminster, ja que aquells que en disfrutaven participaven de la mateixa cultura política que els metropolitans. Prou que ho lamentaran el Parlament anglès i els governadors colonials quan s'hi hagin de barallar dia sí dia també. No trobarem una situació idèntica –breument: tan favorable als colonials– si ens apropem al nostre món. Però això no vol pas dir que als dominis dels reis de les Espanyes, Portugal o França hi habités un súbdit sense l'orgull de disposar de drets i privilegis molt semblants als d'aquells que s'havien quedat a casa. Un súbdit aixoplugat en el marc d'institucions colonials que, tan bon punt la comunitat dels europeus emigrats fou prou important per reproduir el món que havien deixat enrere, pugnaren per igualar-se en drets als seus compatriotes. Uns súbdits que lluitaven per tenir allò que era costum o per accedir a allò que sabien que els connaturals –bretons o bascos, provençals o castellans– havien guanyat mercè a inacabables plets jurisdiccionals amb l'administració reial. Un exemple ens bastarà. A la vigília de la Revolució Francesa, els pròspers plantadors de les illes del sucre franceses havien aconseguit imposar una mena d'assemblees a l'anglesa que ja haurien volgut els francesos de la metròpoli. Poderosos com eren, els excel·lents juristes que formaven part d'aquell món els havien conduït més enllà d'allò que inicialment ells mateixos esperaven.

La particularitat del món dels europeus fora del continent és que no hi eren sols, que no tothom era com ells. Hi habitava –cau pel seu pes– la gent pròpia de cada lloc. Simplificant: hi habitaven indis hurons a la *Nouvelle France* (ara Quebec); iroquesos al nord i cherokees al sud a les tretze colònies britàniques; els indis que constituïen la majoria de la població a l'imperi continental espanyol; milers i milers d'esclaus procedents d'Angola o del golf de Guinea a les Antilles, a les possessions holandeses, angleses, franceses, daneses i espanyoles, les colònies del sud nord-americanes o a l'Amèrica continental espanyola i portuguesa; africans i indis a les possessions petites però molt riques que anglesos, francesos i portuguesos tenien a les costes africanes o a l'Índia. Passà allò que és natural: quan el procés revolucio-

nari explotà a les metròpolis, tots aquells que no havien estat cridats inicialment a plantar l'arbre de la igualtat, la demanaren sense contemplacions. Per mil camins diferents havien entès perfectament què significava no tenir els mateixos drets que els altres, en quina trista condició restarien si se'n quedaven al marge. Ho mostra de manera exemplar el cas de trencament revolucionari per excel·lència de les comportes racials i jurídiques que definien la condició de les persones. Com es ben sabut, la revolució a França va fer grans esforços per aïllar la transformació de les institucions de la monarquia dins l'espai metropolità. Quan els colonials varen redactar i enviar a París els *Cahiers de doléances*, les compilacions de queixes no foren acceptades. Més endavant, els colonials no varen ser cridats a formar part de *l'assemblée nationale*, si bé —trist consol— se'ls permeté seure a les tribunes. Finalment, la primera constitució, a l'any 1791, aquella que contenia les emfàtiques declaracions sobre la llibertat del gènere humà, els exclougué de tot allò que valia per a la part europea de la monarquia. Per aquest motiu, la primera constitució francesa no pot ser inclosa de cap manera a la família de les imperials. Varen ser les circumstàncies que obligaren els revolucionaris francesos a admetre els colonials a la cambra legislativa, primer, a admetre amb gran escàndol i no pocs problemes a la ciutadania als negres i mulats lliures, després, i a donar la llibertat als esclaus i, en conseqüència, a incloure'ls als censos electorals i a la ciutadania plena finalment. Aquest moviment d'eixamplament de drets en una situació molt fluïda no es produí com a resultat de l'expansió filantròpica de les idees revolucionaries al mon ultramarí. Va ser, més aviat, el resultat de la lluita pels seus drets dels mulats i negres lliures, de la destrucció de les plantacions en algunes bandes per part dels esclaus, i de la necessitat de defensar la sobirania nacional quan els exèrcits contrarevolucionaris anglesos i espanyols envaïren la més important de les colònies franceses, Saint-Domingue (el Haití desgraciat dels nostres dies). Tot plegat modificà d'arrel les situacions heretades, enmig d'una violència enorme i de conseqüències imprevisibles. Lamentablement, aquests fets no figuraven gairebé als llibres clàssics sobre la gran revolució, un oblit sagnant del tot corregit pels treballs de Yves BENOT (1988), Bernard GAINOT (2003) o els historiadors nord-americans David GEGGUS (2002) i Laurent DUBOIS (2004).

El cas de França no és excepcional. A l'imperi espanyol, la decisió de reconèixer el sufragi universal indirecte —la manera de promoure, altre cop, l'adhesió de la gent a la causa antinapoleònica— abocà els indis americans a participar en els processos electorals. Avui sabem que varen entrar de manera activa en el joc. Un d'ells, Inca Yupanqui, membre de l'aristocràcia inca, participà i parlà en nom de la seva nació (històrica) a les Corts gaditanes. Va ser la sorprenent exclusió dels descendents d'africans, les anomenades *castas pardas* —la forma com Argüelles i els liberals peninsulars volien assegurar una majoria pròpia a les Corts—, allò que desembocà en un conflicte de grans dimensions amb els americans i precipità el fracàs del primer projecte liberal. I amb ell, el de la constitució imperial de 1812 (establerta altre cop de 1820 a 1823). El fracàs dels espanyols constituí un seriós advertiment per als liberals reunits a Lisboa com a resultat directe de la revolució de 1820. Allí, el gruix del liberalisme metropolità rebutjà la idea d'excloure els individus lliures descendents d'africans, per tal de no fabricar un problema de dimensions colossals al Brasil. Es limitarien a establir

certes limitacions en la condició d'elegible, el mateix que farien els brasilers a la constitució de 1824, la que segellà la independència de l'imperi tropical, liberal i esclavista que sobreviuria fins la dècada de 1880.

La mort de la nació històrica

L'extraordinària complexitat de la transformació dels espais imperials derivà en una crisi profunda que s'endugué institucions molt arrelades a la vida colonial, com és el cas de l'esclavitud a l'antic imperi continental espanyol. Desembocà igualment en rectificacions substancials de la dinàmica colònia-metròpoli. I precipità, finalment, el col·lapse del primer experiment liberal i, amb ell, el d'aquelles constitucions imperials de tanta ambició, però tan difícils d'estabilitzar. D'aquella crisi en sortiren dos processos decisius que dominen la dinàmica històrica en el segle XIX: la florida de la primera generació de projectes nacionals i, en segon lloc, el pas a una segona gran família de constitucions que perduraria fins al final de la Segona Guerra Mundial. M'agradaria dir alguna cosa d'aquest segon punt, abans d'encarar-nos amb la qüestió de la gènesi de la nació moderna com a conclusió. La crisi imperial francesa a les Antilles i les secessions americanes que liquidaren els imperis monàrquics espanyol i portuguès desembocarien, generalment parlant, en un nou esquema de relacions colònia-metròpoli i, com a resultat d'aquest, en una altra idea de les constitucions que haurien de regular aquells mons. La primera de les constitucions que rectificaven l'esquema anterior va ser la francesa de l'any VIII (1799), concisa i precisa com agradava a Napoleó i als seus juristes. A l'article 91 del títol VIII, aquell text pioner establí de manera rotunda que les colònies serien governades per lleis especials –la idea de *specialité*– que seran el fil conductor dels règims colonials francesos fins a l'*Union Française* de l'any 1946. La crisi haitiana era al dessorat d'aquella rectificació crucial. El restabliment de l'esclavitud l'any 1802 –França ha estat l'únic país que s'ha atrevit a una mesura tan filantròpica–, ho féu meridianament clar. Si l'esclavitud era impossible sota el sol de França, com deien les lleis franceses, ho podia ser en el marc d'un règim especial que no comprometia a res, però que separava les colònies d'allò que era vàlid a la metròpoli. Els altres països que hem pres en consideració seguiren el mateix camí. Els espanyols imposaren una disposició addicional a la constitució de 1837 que deia exactament el mateix (un plagi literal, de fet) que la francesa. Uns anys després, els portuguesos imitarien als veïns ibèrics amb la mateixa traça que aquells havien imitat els inventors de la fórmula. La diferència entre espanyols i portuguesos era que els primers varen aplicar al peu de la lletra la recepta napoleònica: expulsaren els colonials de les Corts constituents i els etzibaren la fal·làcia lògica de les lleis especials. Els portuguesos varen ser més fins. Proclamaren que les colònies serien governades per lleis especials, però no varen donar als ultramarins aquella dolorosa puntada de peu a certa part de cos. Mentrestant, els britànics procedien a imposar solucions d'excepcionalitat que feien més fàcil digerir les concessions dels anys revolucionaris: un govern diferent i separat per a la colònia més important, que era la Índia; colònies amb representació allí on hi havia

importants comunitats descendents de britànics o l'excepció dels *québécois* catòlics; colònies manades per governadors generals autocràtics, les anomenades *Crown colonies*, i un desenvolupament molt gran arreu del poder proconsular.

És ben curiós que la trista història de les constitucions imperials hagi passat desapercebuda fins ara, si més no perquè constituí una part essencial d'aquell moment de canvi. Aquells textos benemèrits foren alhora resultat i causa eficient de la universalització de la idea de igualtat política arreu del món, més enllà de les fronteres europees. El gran historiador C.A. BAYLY (2007) explica en un article recent la sorpresa que s'endugueren els anglesos a Calcuta quan els indis de casta amb qui compartien interessants vetllades a l'Asiatik Society parlant dels costums antics, el sànscrit i la història mil·lenària de l'Índia, els mostraren l'admiració que sentien per les constitucions liberals de francesos, espanyols i portuguesos. El fet en si no té res de sorprenent. Els indis havien conegut prest aquells textos mercè a la presència de comunitats d'europeus a les dues costes del subcontinent i els contactes amb les Filipines espanyoles. No els reclamaven les venerables lleis de Manu que William Jones i els estudiosos britànics estaven compilant amb un esforç enorme i benemèrit. Demanaven coses menys boïoses: jurat popular i assemblees representatives d'entrada i, en un espectacular brindis al sol, enviar representants a Westminster. Era una mica massa per a la Companyia de les Índies Orientals que els governava. Les coses no varen anar per aquell camí. A mitjan segle XIX, John Stuart Mill, el gran filòsof de la llibertat política i empleat de la Companyia de les Índies Orientals, deixaria ben clar que aquelles institucions no estaven pensades per a pobles bàrbars. Amb poca diferència, era el mateix que pensava el seu corresponsal i amic, Alexis de Tocqueville, autor de copiosos escrits sobre Algèria durant la dècada de 1840.

Hi ha, però, una darrera raó per la qual cal lamentar que aquell primer moment liberal no hagi merescut una atenció més àmplia i generosa. I és en aquest punt on anem a parar a la nació històrica i la seva fi llargament anunciada. Es podria formular temptativament de la forma següent: allò que la primer generació de liberals es proposà construir responia en pura essència a allò que Benedict Anderson anomenà una «comunitat imaginada», si bé l'angle des del qual ho estem enfocant no és pas el mateix. En efecte, les nacions que aleshores apunten a l'horitzó no responien a fonaments culturals i polítics directament heretats del passat. Per entendre'ns: no eren la nació anglesa ni la espanyola ni la francesa les que es volien edificar; no ho eren tampoc la gal·lesa, la castellana o la bretona. Els projectes que llavors es posen dempeus responien, ben al contrari, a la voluntat d'assimilar a tothom que fos possible en una nova realitat política, a tots aquells que vivien dins les fronteres de la monarquia, per descomptat, en la convicció solipsística i universalista que «tots els homes neixen lliures i iguals». En conseqüència, tots ells havien d'aspirar a viure en el marc d'unes institucions comunes, units per les mateixes normes. Jefferson anomenà aquesta nació il·limitada com «l'imperi de la llibertat», un imperi americà per necessitat en la mesura que Europa estava farcida encara de monarques per dret diví. Aquesta era la nació que volien i aquesta és la nació moderna. El ja esmentat Renan va entendre perfectament el caràc-

ter voluntarístic i arbitrari de la nova realitat nacional, la irrisorietat d'una pretesa continuïtat històrica, en l'esforç per demostrar que alsacians i lorenesos havien esdevingut francesos per un acte de voluntat política contrari a l'herència cultural herderiana. Hi havia altres concepcions de nació en competència, no ho negaré pas. En qualsevol cas, l'aposta que conduí a les constitucions imperials era el patriotisme igualitari i utòpic de la primera generació liberal i revolucionària, l'apoteosi del dret natural que impregnava mentalitats i sentiments. Tot això val pel moment constitucional de Cadis. Com es podria entendre, si no, que volguessin encaixar en un mateix edifici legislatiu a gentes que vivien a Barcelona i Múrcia, Galícia i Sevilla, Puebla de los Ángeles i Bogotá, Cochabamba i Buenos Aires? L'experiment resultà fallit ben segur, però tan fracassat altrament com el de francesos i portuguesos. La idea, en canvi, era prou nova i radical per assenyalar un punt de no-retorn.

Certament, el món no es pot construir només amb idees. Les idees i aspiracions d'aquelles generacions van necessitar passar pel sedàs dels complexos socials a través dels quals es traduïen en projectes polítics, institucions i pràctiques socialment establertes. De la relació contradictòria entre una i altra cosa –les idees i els contextos de relacions socials múltiples– en varen sorgir imperis que eren alhora nacions potents, nacions dins dels imperis i nacions de futur problemàtic. En aquest sentit, allò que passà a l'Espanya de principis del segle XIX no va ser pas el fracàs de la nació tan dramàticament anunciada, sinó el de la nació-imperi que era al centre del projecte del liberalisme fundacional hispànic. De les insuficiències d'aquell projecte en naixerien, dècades a venir, projectes diferents de nació i projectes diferents de com relacionar la nació amb l'imperi colonial posterior a 1824. Un d'aquells projectes va ser el català, però tardà molt a expressar-se i té poc a veure amb les terribles lluites polítiques de la primera meitat de segle XIX. En aquella conjuntura, les velles oligarquies associades a la monarquia absoluta (aquelles que dominaren àmpliament la representació catalana a Cadis), els liberals emergents i, encara més, els primers revolucionaris que es manifestaren en aquells anys, estaven d'acord que la nació no podia ser altra que la que s'identificava amb l'ideal d'igualtat política entre tots els súbdits de la monarquia, a banda i banda de l'Atlàntic. Tots hi volien ser, sobretot aquells que, per raons atzaroses, havien vist com els drets i privilegis que consideraven seus havien estat sacrificats. Els nostres avantpassats, per exemple.

BIBLIOGRAFIA

- ALBADALEJO, P.F. (1992); *Fragmentos de monarquía*, Alianza Editorial, Madrid.
- BAYLY, C.A. (2007), «Rammohan Roy and the Advent of Constitutional Liberalism in India, 1800-1830», *Modern Intellectual History*, 4, 1, pp. 25-41.
- BENOT, Y. (1988); *La Révolution française et la fin des colonies*, La Découverte, París.
- BRADDICK, M. (1996); *The Nerves of State: Taxation and the Financing of the English State, 1558-1700*, Manchester University Press, Manchester.
- BREWER, J. (1989); *The Sinews of Power: War, Money and the English State, 1688-1783*, Knopf & Unwin Hyman, Nova York & Londres.
- CLAVERO, B. (1986); *Tantas personas como estados*, Tecnos, Madrid.
- COLLEY, L. (1992); *Britons: Forging the Nation 1707-1837*, Yale University Press, New Haven & Londres.
- DUBOIS, L. (2004); *Avengers of the New World: The Story of the Haitian Revolution*, Harvard University Press, Cambridge MA.
- ELLIOTT, J. (2005); *La España imperial, 1469-1716*, Vicens-Vives, Barcelona.
- GAINOT, B. & MACÉ, M. (2003); «Fin de campagne à Saint-Domingue, novembre 1802 - novembre 1803», *Outre-mers*, 340-341, pp. 15-40.
- GAUTHIER, F. (1992); *Triomphe et mort du droit naturel en révolution, 1789, 1795, 1802*, PUF, París.
- GEGGUS, D.P. (2002); *Haitian revolutionary studies*, Indiana University Press, Bloomington.
- HESPANHA, A.M. (1992); *Poder e instituições no Antigo Regime: guia de estudo*, Cosmos, Lisboa.
- KOENIGSBERGER, H.G. (1991); *El mundo moderno*, Crítica, Barcelona.
- KWASS, M. (2000); *Privilege and the Politics of Taxation in Eighteenth-Century France: Liberté, Égalité, Fiscalité*, Cambridge University Press, Cambridge.
- VILAR, P. (1974); «La Catalunya industrial: reflexions sobre una arrencada i sobre un destí», *Recerques*, 3, pp. 7-22.

**LA GUERRA
DEL FRANCÈS
AL PLA DE L'ESTANY**

La Guerra del Francès al Pla de l'Estany,
(BARNOSELL, G. & GALOFRÉ, J., ed.), Quaderns, 31, CECB,
Banyoles, 2012, pp. 47-55.

El brigadier Francesc Rovira

Jordi BOHIGAS, Pablo de la FUENTE

Univ. de Girona (Depart. d'Història i Història de l'Art, Inst. de Recerca Històrica), pl. Ferrater Mora, 1, 17071 Girona (J.B.)
Fundació Les Fortaleses Catalanes (P. F.)

Els orígens¹

El Dr. Francesc Rovira (1869-1820) no va ser un militar de carrera. Una de les qüestions en les quals la historiografia sembla haver errat és sobre la seva experiència durant la guerra contra la Convenció (o Guerra Gran), on s'ha repetit moltes vegades que ja havia estat oficial de miquelets. Tanmateix, en les detallades liquidacions de paga de terços de miquelets aixecats a partir de 1795 (Arxiu Històric Municipal de Barcelona, Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà) no apareix cap oficial amb aquest nom. Ni tan sols com a sometent apareix referenciat com a cap de partida, malgrat que es coneix el nom dels líders de la milícia a Sant Miquel de Campmajor i a Banyoles. De fet, en esclatar la Guerra del Francès la seva experiència al comandament militar era nul·la. Un dels objectius de la biografia en curs de Francesc Rovira és aclarir tota aquesta sèrie de qüestions, defugir de l'hagiografia i fixar una cronologia bàsica. Per això, no ha estat menor, per exemple, arribar a resoldre les dates de naixement i defunció. Partiem d'una dada de naixement errònia, 1764, repetida en les seves biografies i fruit d'una confusió amb el nom d'un seu germà, que també es deia

¹ Els autors van obtenir la beca Joaquim Palmada i Teixidor 2009 del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles per estudiar la biografia del Dr. Francesc Rovira.

Francesc (Jaume i Tomàs), a qui li quedà el nom de Tomàs. Per tant, el nostre «Francisco, Joseph i Jaume» va ser batejat a la seva parròquia el dia després del seu naixement, que tingué lloc el 6 de desembre de 1769 (Arxiu Diocesà de Girona, Sant Miquel de Campmajor, *Bateigs* 3, f. 278). Fou el quart fill d'una família nombrosa de pagesos hisendats de Sant Miquel de Campmajor, comarca de Banyoles. El seu pare, a més de pagès, era «familiar del Sant Ofici».

Els Rovira tenien vincles sòlids amb algunes de les principals pairalies de la comarca banyolina i part de l'Empordà —forjats al llarg de segles d'enllaços familiars i de vincles de classe—, on alguns de la seva progènie proporcionarien l'oficialitat que secundaria Rovira en el «seu exèrcit», creat de bell nou a partir de 1808: els Llobera, Plantés, Bonal, Casas, Pou i Jordà, entre altres. Francesc no seria l'únic dels germans que consagraria la seva vida a l'Església. Els tres germans, tots excepte l'hereu, el seguiren en el clergat i gaudiren dels beneficis eclesiàstics fundats per la família, de la mateixa manera que en generacions anteriors havien fet els seus oncles, i els oncles dels oncles, tot mostrant l'estret vincle que certes famílies d'hisendats tenien amb l'Església secular i regular. Altres carreres vinculades a la monarquia, com la militar, requerien proves de noblesa, la qual cosa vetava l'accés als comandaments a tots els pagesos i hisendats, que en canvi tenien en l'Església una via de sortida per als seus fadristerns (MORALES, 1988). Les famílies benestants fundaven beneficis eclesiàstics per estalviar legítimes i situar els fadristerns en el clergat de manera estable, i així el benefici revertia a la família.

Rovira, doncs, seguí els estudis de teologia, primer al seminari de Girona i posteriorment a la Universitat de Cervera, on es doctorà el 1792. Només després prengué els ordes sagrats, quan s'assegurà un benefici familiar a l'església de Sant Martí de Campmajor, per promocionar-se més tard a un benefici secular del monestir benedictí de Sant Esteve de Banyoles. Fins el 1797 no rebé el presbiterat. No es pot dir que Rovira seguís la carrera parroquial, que en certa manera era la més útil a les necessitats de l'Església i la més valorada per la monarquia il·lustrada. La majoria de beneficis tenien finalitat cultural, i el treball dels beneficiats es limitava amb freqüència a complir amb unes escasses obligacions. De fet, encara al segle XVIII només una minoria dels eclesiàstics es dedicaven a funcions estrictament pastorals i optaven pels ordes majors (PUIGVERT, 2001, p. 56).

La Guerra del Francès va provocar canvis polítics, socials i econòmics profunds a Espanya, a part de les ferides i maldecaps pel llarg i prolongat conflicte que es desenvolupà en el propi territori. Per a Rovira, com per a tants d'altres que, com hem dit, tenien vetada la carrera militar, el conflicte els permeté posar a prova les seves dots de comandament i, a través dels mèrits de guerra, ascendir en l'escala social. Malgrat la seva inexperiència, el capellà es convertí en un líder entre els combatents de diferents oficis i professions. El prestigi social de Rovira va ser la clau del seu lideratge, tal com ell mateix reconegué anys després: *«El carácter que me distingue de Clérigo, el haber sido uno de los primeros de nuestra tan justa defensa, y el demasiado fervor que me hace el pueblo.»* (RAMISA, 2008, p. 401). Aquesta tropa la compondrien

els miquelets, sinònim de soldat regular reclutat per la Junta Superior de Catalunya i amb adscripció corregimental (FUENTE, 2009, pp. 77-84). Rovira s'hi incorporaria amb el grau de capità, i la seva companyia s'enquadrà al segon terç de Girona, segons una *Relación de los servicios prestados* que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, al fons de la Junta Superior de Catalunya (caixa 68), i que és font fonamental d'aquest article.

Malgrat que el marquès de Palacio –primer capità general del Principat durant la guerra–, pressionat per les autoritats eclesiàstiques, llicencià tots els religiosos que servien a les tropes de l'exèrcit de Catalunya, la separació de Rovira de l'activitat militar durà poc. El novembre va ser cridat a files, se'l va habilitar com a coronel d'infanteria i se li conferí el comandament d'un cos d'expatriats, és a dir, de persones que fugien de la seva parròquia, la seva pàtria més propera, ocupada per l'exèrcit napoleònic; així va ser a l'Empordà durant el setge de Roses, el novembre i desembre de 1808. Algunes de les primeres accions de Rovira foren la captura de combois i l'atac sistemàtic a les xarxes logístiques dels invasors. Un mes després se li confià el comandament de la Divisió de sometents de l'Empordà, és a dir, homes armats entre els més destacats de cada municipi que actuaven com a força de defensa del territori en suport d'un contingent de tropes que operava en la seva zona d'acció (ACA, *Junta Superior de Catalunya*, n. 74). Durant bona part del conflicte, es convertí en un dels líders tàctics d'una força heterogènia basada en «*expatriados del Ampurdán*» i sometents (FUENTE, 2009). Rovira, doncs, desenvolupà sobre la marxa tàctiques i estratègies militars. En el fons, la queixa d'alguns militars de carrera venia originada per la frustració de veure les seves trajectòries limitades per personatges del perfil de Rovira. La mobilització massiva obria la demanda de comandaments i la possibilitat de meteòrics ascensos, però els comandaments de les noves unitats es composaven fonamentalment a partir de l'elit social de l'àrea on es reclutaven (SERRANO, 2010). En tenim exemples en dos dels principals oficials de Rovira, el tinent coronel Esteve Llobera i el capità Bonal, ambdós originaris de cases pairals –Can Llobera de Vilademí i Can Bonal de Palau Surroca– associades a la classe dels hisendats (RUSTULLET, 2008; CONGOST, 1997 i 2001).

«La Rovirada»

Poques setmanes abans de la «Rovirada», l'abril de 1811, els «*expatriados*» van ser enquadrats dins d'una de les seccions de les Legions Catalanes, en un intent d'homogeneïtzar les diferents tropes que lluitaven a l'exèrcit i, al mateix temps, trencar l'estructura territorialitzada, i protagonitzada per cabdills, que caracteritzà la lluita en les primeres campanyes (BOHIGAS & FUENTE, 2011, p. 46; FUENTE, 2009). El balanç de la «Rovirada» també fou relatiu. Cert és que propicià una campanya mediàtica que afavoria el «valor» de la resistència i, alhora, interrompé durant un cert temps la invasió de Catalunya per l'exèrcit de MacDonald, distraient forces del setge de Tarragona i fent que s'encavallés amb la campanya de Napoleó a Rússia i, per tant, s'arribés a l'equilibri de forces. Però si contemplem l'acció militar dins les perspectives fixades en el conjunt de l'operació, no seria ben bé un

èxit. En efecte, el pla ideat conjuntament amb el baró d'Eroles preveia la combinació de la «Rovirada» amb un assalt marítim a les illes Medes que tallés les comunicacions de l'*Armée de Catalogne* amb França, i d'aquesta manera assentar el primer pas cap a la seva derrota. Tot i això, la no disponibilitat de tropes espanyoles i la manca de coordinació entre els generals espanyols, especialment amb els germans O'Donnell, va fer que el comandament naval britànic no es decidís a portar a terme l'acció.

No havia passat ni un mes de la recuperació de Sant Ferran, que Rovira va rebre el primer reconeixement públic: un ascens per mèrits de guerra. El despatx de brigadier fou expedit a Cadis el 7 de maig, i fou enviat al «comandant general del primer exèrcit», en aquell moment el marquès de Campoverde. El nou brigadier deixà la fortalesa assetjada de Figueres per iniciar una missió de gran relleu, viatjà a València i Cadis, la capital efectiva de la monarquia, comissionat probablement pel marquès de Campoverde. D'allà tornaria al cap d'un mes, a finals de juny, acompanyat de Luis Lacy, el nou capità general en substitució de Campoverde, i amb un donatiu de més de 9.042 duros (o *pesos fuertes*) en metàl·lic, subministraments i material sanitari, així com una «*partida de plata labrada, que el gobierno ha destinado a aquella fábrica de modelo*» (ALSUS & HOSTENCH, 1909; *Diario de Mallorca*, 21/07/1811). No seria l'única vegada, però, que aprofitaria la seva fama, que traspassà l'oceà, per rebre diners de tot el món hispànic.

No és escabellat pensar, però, que els motius reals del viatge a Cadis incloïa desllorigar el conflicte dins la cadena de comandament catalana, mostrar la seva fidelitat a la Regència i esperar una recompensa, per a ell i les seves tropes. Alhora, Rovira declinà l'ofertament de ser el primer militar que rebés la creu honorífica de Sant Ferran, recompensa que premiava el «valor heroic», la màxima condecoració castrense. Però aquest reconeixement li serviria de poc si, acabada la guerra, havia de tornar al vell estat clerical. Un parell d'anys abans havia sol·licitat una canongia a la catedral de Girona, però amb la ciutat ocupada tenia poques possibilitats. D'acord amb els seus desitjos, el Consell de Regència el recompensà, el 28 de juliol de 1811, conferint-li la dignitat de mestrescola o cabiscol de la catedral de Vic (*Diario de las Discusiones y Actas de las Cortes*, VII, Cadis, p. 218 i ss). Aquesta concessió havia portat alguna discussió a les Corts, a causa del fet que la decisió topava amb el decret núm. 16 de les Corts de Cadis, aprovat el dia 1 de desembre de 1810, segons el qual les vacants eclesiàstiques no serien dotades fins al final de la guerra, repercutint les rendes originades a les arques de la monarquia per tal de sufragar l'esforç bèl·lic. Però la Regència considerà que podia fer-se una excepció en el cas de Rovira, en «*testimonio de la gratitud nacional*».

Un retrat del brigadier Rovira al Museu del Prado

Recentment, entre els fons d'aquesta prestigiosa pinacoteca, hem identificat un retrat del brigadier Rovira (fig. 1). La gran confusió fins avui ha estat el fet que a la inscripció inferior del quadre hi diu: «AL EXCMO SR DUQUE DEL YNFANTADO, LO DEDICA DN JUAN ROVIRA Y FOR-

☛ Figura 1
Brigadier Francisco Rovira Sala. Oli, 82 x 65 cm, atribuït a Joan Rovira i Formosa.

MOSA». L'obra va formar part de la col·lecció pictòrica del ducat de l'Infantado fins que, el 1889, la duquesa vídua de Pastrana, la jove del XIII duc de l'Infantado, en va fer donació al Museu Nacional de Pintura i Escultura. La fitxa tècnica actual (Museo Nacional del Prado, *Catálogo de la duquesa viuda de Pastrana*, n. 169: «*Desconocido. Retrato*». Relacionat com a donació n. 124) atorga l'autoria de l'oli a Joan Rovira i Formosa, però a l'inventari de donació no hi consta. Tot i que desconeixem si podia ser parent del retratat, el que sí que es pot dir és que no hi ha evidències que fos pintor. En aquest article fonamentarem, fora de qualsevol dubte raonable, que es tracta d'un retrat fidel del brigadier Rovira. D'entrada, malgrat la representació fantasiosa del paisatge figuerenc, aquest està basat en la perspectiva del plànol que Rovira porta a la mà, que és de la fortalesa de Sant Ferran. Per altra banda, el personatge vesteix un uniforme de brigadier, tal i com s'evidenciarà. Cal dir que Rovira era l'únic militar d'aquest grau entre els participants en la «Rovirada» que embarcà cap a Cadis. Precisament a Cadis, Joan Rovira i Formosa era delegat de la Junta Superior de Catalunya. No deixa de ser curiós que al despatx de brigadier efectiu de l'heroi de la «Rovirada», expedat a Cadis el 7 de maig de 1811, consti que «*el 25 de set[iembr]e [de 1811] se entregó a D[o]n Juan Rovira*». Precisament, el fet que Joan Rovira i Formosa recollís l'esmentat despatx fou sol·licitat pel mateix interessat. L'agent català a Cadis ho justificà davant la Regència arran d'una carta personal del brigadier Francisco Rovira, datada a Olot el 6 d'agost de 1811, on deia que atès que la «*Su Majestad se ha dignado concederme la gracia de la Capiscollia de Vich*», benefici eclesiàstic concedit per la seva gesta, aquest no podia ser efectiu pel fet que «*no se halla... el despacho de Brigadier*» (Archivo General Militar de Segovia (AGMS), 1/R-1371).

L'altre element gadità en el rerefons de l'obra pictòrica és el duc de l'Infantado. ¿Per què es lliura un retrat del brigadier Rovira al Duc? Això s'inscriu dins d'un gest de bones intencions. Don Pedro Alcántara Álvarez de Toledo i Salm-Salm era nomenat per la Regència el 10 d'abril Capità General de l'Exèrcit de Catalunya en propietat. Precisament, aquesta data coincideix amb la vigília de l'assalt a Sant Ferran. Gran d'Espanya, XIIIè duc de l'Infantado, IXè duc de Pastrana, més tot un reguitzell de títols nobiliaris que arriben fins la vintena, el seu nomenament va voler posar fi al descontrol a la cadena de comandament catalana. Els germans O'Donnell, Wimpffen, Campoverde... Fins a onze generals havien assumit, en dos anys i mig, el comandament de l'Exèrcit de Catalunya. El mateix Infantado explica que l'entorn català a Cadis tenia a veure amb el seu nomenament. Així exposa qui el va encimbellar al càrrec atès l'«*agradecimiento que debo a los Sres. Diputados de Cataluña por la confianza que me han manifestado*» (DUQUE DEL INFANTADO, 1811). Molt més que l'experiència militar que el Duc acreditava, el seu nomenament buscava un cap que no pogués ser constantment qüestionat com fins aleshores. Tot i que Infantado refusà el comandament de les tropes i va preferir anar d'ambaixador a Londres, el gest sembla clar.

Rovira, als 41 anys complerts, mostra un aspecte madur però no envellit. Tot i les arrugues al rostre, conserva una juvenil cabellera negra. L'uniforme que vesteix és en consonància amb la tradició catalana. Tot i que llueix l'entorxat de brigadier, grau que assolirà una vegada integrats els seus expatriats a la Primera Legió Catalana, el dòlman no és el regla-

mentari d'aquesta unitat, sinó del Batalló d'Expatriats. Aquest aparent anacronisme es justifica pel fet que la uniformitat havia estat reglamentària fins al març de 1811, poc abans de la «Rovirada». La integració del Batalló d'Expatriats dins la Segona Secció de la Primera Legió Catalana significà que les tropes de Rovira canviaren el seu estatut: els expatriats eren considerats com a infanteria lleugera, mentre que una vegada integrats a les legions catalanes, Rovira i els seus homes van ser enquadrats dins la infanteria de línia, fet que deixa clar, al seu torn, el caràcter de cos d'infanteria lleugera dels expatriats (AGMS, 1/R-1371; 1/LL-177). Ateses les mancances logístiques de les mal equipades tropes catalanes, sembla lògic que el subministrament de la nova uniformitat legionària fos lluny de ser una realitat, tot i les reformes orgàniques. Cal significar que quan Rovira fou ascendit a brigadier com conseqüència directa de la presa de Sant Ferran l'abril de 1811, els antics expatriats ja s'havien integrat a les legions catalanes com a infanteria de línia.

De fet Rovira porta un dòlman, peça de roba característica de la infanteria lleugera. Aquest aspecte fa desestimar l'equipament de la infanteria de línia i, per tant, és una clara identificació amb la uniformitat dels expatriats. De fet, el Regiment d'infanteria lleugera de Voluntaris de Catalunya, creat el 1762 i que formava part de l'expedició del marquès de la Romana a Dinamarca, coetània a l'esclat de la insurrecció a la Península, utilitzava el dòlman igual que el de Rovira (ALMIRANTE, 1869).

Tot i els problemes que planteja l'anàlisi de l'uniforme, a la bocamàniga s'aprecien tres galons d'argent a més d'un torxat del mateix color, acreditatius els primers del grau de coronel i el segon del de brigadier. La superposició dels galons i l'entorxat significa que aquest brigadier és alhora coronel d'un regiment. Això voldria dir que en ascendir a brigadier va retenir el comandament de la Segona Secció de Línia de la Primera Legió Catalana. Tot i no dir-se regiment en aquell moment, la secció dins les legions catalanes era una agrupació de batallons. És a dir, l'equivalent a un regiment, tot i que no tenia aquesta denominació. Però no trigà gaire temps sense que es donés aquest pas. Després de la caiguda de Sant Ferran, una de les tasques de Rovira fou reconstruir la seva unitat amb els pocs oficials que no havien estat presoners. Amb aquest nucli es creà el Regiment d'Infanteria de Sant Ferran, dipositari de la tradició militar de la gesta d'abril de 1811 (CONDE DE CLONARD, 1858, XII, pp. 458 i ss.).

El grau de brigadier era el rang jeràrquic entre coronel i mariscal de camp, l'equivalent aquest últim avui en dia a un general de divisió. Però hi ha una important diferència entre el brigadier i l'actual general de brigada, tot i ser la mateixa graduació. El brigadier no era un oficial general, sinó que era el màxim rang de l'oficialitat particular, fos a les armes tàctiques com la infanteria, la cavalleria o els dragons, o als cossos facultatius com l'artilleria o els enginyers. Dins del context històric no es pot afirmar que Rovira fos general, ja que el brigadier durant aquell temps no tenia aquesta consideració. Mentre un mariscal de camp, un tinent general o un capità general eren oficials enquadrats a l'Estat Major General, Rovira fou, tot i el seu grau de brigadier, un oficial d'infanteria (ALMIRANTE, 1869, pp. 175-181).

El brigadier era un oficial particular amb la tasca de posar fre al corporativisme regimental. És per això que es reforçaren dos elements representatius que feien del brigadier, tot i ser un oficial particular, un quasi general: el torxat i la faixa. Un d'ells, el torxat, es pot apreciar al retrat de Francisco Rovira. És d'argent, a diferència del seu superior jeràrquic, el mariscal, que era daurat, al igual que els dels altres oficials generals, el tinent general i el capità general, que lluien, respectivament, dos i tres torxats daurats a la bocamàniga. El segon element, que Rovira no duu, és la faixa blava, de color diferent a la vermella utilitzada pels oficials generals.

Un últim element és la presència de la bandera vermella i groga onejant sobre Sant Ferran. A primera vista semblaria un anacronisme, atès que l'avui bandera espanyola era tan sols una bandera naval. No fou la bandera nacional fins al 1843. Durant el conflicte, les fortaleses catalanes costaneres començaren a utilitzar-la per tal de millorar les operacions combinades amb forces navals (GONZÁLEZ, 1909, pp. 129-130). Sembla ser que aquesta determinació es va estendre a d'altres fortificacions, com seria el cas de Sant Ferran, allunyada de la costa.

A tall de conclusió

La mobilització general decretada de resultes de l'esclat de la guerra contra l'invasor napoleònic per part de les juntes provincials i superiors del Regne promocionà vers els primers rangs de l'exèrcit a comandaments inferiors i altres professionals que no havien seguit la carrera de les armes, com estudiants i clergues. Aquests últims, líders naturals del país per la seva doble condició social i religiosa, reforçaren amb els seus dots el comandament d'un exèrcit creat, en bona part, *ex novo*. El cas del doctor en teologia Francesc Rovira (1769-1820) és un d'ells. Autodidacte pel que fa a les arts de la guerra, sabé fer compatible el seu caràcter de líder popular amb la creació d'una imatge de militar professional experimentat de resultes de la representació pictòrica que ens ha deixat. Per tant, accions militars com la sorpresa de Figueres –altrament coneguda com la «Rovirada»– i quadres com el del Prado obliguen a matisar la imatge del clergue guerriller en favor d'una altra en la qual es privilegia la realitat de dos exèrcits igualment convencionals enfrontats sobre el mateix camp de batalla.

Tot i les demostrades habilitats com a soldat, els cànons impediën que Rovira abandonés la carrera eclesiàstica. Una important diferència amb d'altres oficials laics que, aquests sí, seguiren amb la carrera de les armes sota la monarquia restaurada: fossin el baró d'Eroles, Manuel Llauder o el mateix número dos de Rovira, el tinent coronel Esteve Llobera.

BIBLIOGRAFIA

ALMIRANTE, J. (1869); *Diccionario militar. Etimológico, histórico, tecnológico. Con dos vocabularios francés y alemán*, Depósito de la Guerra, Madrid.

ALSIUS, P. & HOSTENCH, J. (1909); *Centenari de la Guerra de la Independència*, Banyoles.

BOHIGAS, J. & FUENTE, P. de la (2011); *La Rovirada*, Ministerio de Defensa, Madrid.

CONDE DE CLONARD (1858); *Historia orgánica de las armas de infantería y caballería españolas desde la creación del ejército permanente hasta el día*, Imprenta de Francisco del Castillo, Madrid, vol. XII.

CONGOST, R. (1997); «De pagesos a hisendats: Reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials dominants. La regió de Girona (1780-1840)», *Recerques: història, economia, cultura*, 35, pp. 51-72.

— (2001); «Guerra, pàtria i estadística: el despertar polític dels hisendats gironins (1795-1800)», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLII, pp. 379-395.

DUQUE DEL INFANTADO (1811); *Exposición que hace el Duque del Infantado a su partida para Inglaterra*, Cadis.

FUENTE, P. de la (2009); «Tropas regulares catalanas en la Guerra del Francés: migueletes y somatenes», *Cuadernos del Bicentenario. Foro para el Estudio de la Historia Militar de España*, 7, pp. 73-98.

GONZÁLEZ, M.: (1909); *Banderas y estandartes del Museo de Inválidos*, Madrid, Ribadenayra, Madrid.

MORALES, A. (1988); «Milicia y nobleza en el siglo XVIII», *Cuadernos de Historia Moderna*, 9, pp. 121-137.

PUIGVERT, J.M. (2001); *Església, territori i sociabilitat (segles XVII-XIX)*, Eumo, Vic.

RAMISA, M. (2008); *Polítics i militars a la Guerra del Francès (1808-1814)*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida.

RUSTULLET, M. (2008); *La Guerra del Francès al Pla de l'Estany, 1808-1814*, Consell Comarcal del Pla de l'Estany & Ajuntament de Banyoles, Banyoles.

SERRANO, Ll. (2010); «1808: mobilització, revolució i guerra», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 51, pp. 445-463.

La Guerra del Francès al Pla de l'Estany,
(BARNOSELL, G. & GALOFRÉ, J., ed.), Quaderns, 31, CECB,
Banyoles, 2012, pp. 57-67.

Mossèn Rovira a través de la premsa gironina

LLUÍS SERRANO, ALBERT PONS

Univ. de Girona (Depart. d'Història i Història de l'Art, Inst. de Recerca Històrica), pl. Ferrater Mora, 1, 17071 Girona (L.S.)
C/Empúries, 17, 2n, 17130 l'Escala (Girona) (A.P.)

Introducció

Tant abans com després de la guerra napoleònica, l'ordre social establert a Catalunya fou el d'una monarquia d'antic règim. No obstant això, els mecanismes assajats pel bàndol espanyol per a la defensa contra l'intrús, juntament amb les reformes empreses pels francesos, feren que la societat estamental després de la guerra patís un qüestionament que provocà l'assaig d'un trànsit des d'una monarquia «absolutista» vers una monarquia constitucional o liberal. Un canvi o mutació que es dilatà entre els diferents antagonismes durant els dos segles posteriors.

En aquest sentit, la pugna pel control i apropiació del regne d'Espanya durant la guerra fou un conflicte ideològic que afectà en el si d'ambdós bàndols enfrontats. Foren diversos els elements que van emergir i determinar la pugna ideològica que s'anà desplegant al llarg de la guerra. Les principals diferències es donaren dins del bàndol patriòtic. Per un costat hi havia la doctrina moderna de l'absolutisme, que identificava la nació –espanyola en aquest cas– amb la monarquia i els seus cossos corporatius. Per altra banda, el liberalisme patriòtic contemporani, que entenia que el terme *nació* significava la «voluntat general, garantia de drets i de béns», a través del reconeixement de la sobirania nacional. A partir d'aquí, conceptes com privilegis, lleis o constitucions, llibertats, regne i pàtria adquirien un sentit o un altre en funció del costat des d'on hom els interpretés.

Per exemple, la llibertat era entesa per uns com la dels individus iguals sota una mateixa llei; per als altres, es referia a les llibertats i privilegis dels antics estaments. Per als primers, la nació és un conjunt d'individus associats a través d'un pacte social, i per als segons, el regne identificat amb la figura del monarca. La constitució, per a uns, és un text nou, un pacte fundador i individual basat en la raó; i per als altres, les lleis fonamentals del regne acordades entre el monarca i els seus cossos corporatius. Així doncs, coexistien diferents codis lingüístics, conceptes o, si es vol, cosmovisions socials enfrontades necessàriament.

No obstant això, cal tenir present que el regne espanyol d'inicis del XIX era un cos polític corporatiu compost per un cap visible, el monarca, i per diversos cossos intermedis en forma de ciutats o províncies liderades per unes elits polítiques amb les quals el rei governava els seus dominis de forma eficaç. Aquesta potestat sobirana compartida entre monarquia i regne era normativitzada a través de la noció de «privilegi», que, dit de forma esquemàtica, era el que posicionava els individus políticament i legal dins una societat (TORRES, 2008). La societat, per tant, es dividia i s'organitzava en funció dels qui tenien uns o altres privilegis. En aquest sentit, la desigualtat política estava fixada pel dret. Aquesta regulació i constel·lació de poders representaven el fonament i la base d'unes relacions polítiques i socials determinades, i eren, juntament amb la religió catòlica, l'element identitari.

La invasió francesa, l'abdicació de Ferran VII i la proclamació de Josep I com a nou monarca espanyol suposaren el trencament del pacte tàcit entre els cossos intermedis i la monarquia. Aquesta vulneració del dret natural i del «*derecho de gentes*» desencadenà l'ús del dret de resistència dels cossos intermedis, amb la consegüent creació de juntes i l'aixecament armat o «*revolució*» en el sentit de revolta per la *reassumpció* de la sobirania i el control del «*populacho*». La mobilització engegada a la regió de Girona estava impregnada per l'esperit de l'antic règim, tant pel que fa a la seva forma com per les seves motivacions. És a dir, l'articulació de les juntes, la seva composició i la seva forma de bastir la defensa del territori era la típica lògica política de la monarquia tradicional, en tant que perseguia restablir el rei que li era natural al regne.

Tanmateix, historiogràficament, aquesta complexitat fou menystinguda per una visió molt més unívoca i simplificadora. Efectivament, la guerra contra els exèrcits francesos suposà una esquerra molt important que obrí la porta a la possibilitat d'una organització política i social contemporània, a imatge i semblança de les constitucions nord-americana i francesa. Dins aquest procés, i amb la finalitat de contribuir en aquest fenomen, aparegueren les interpretacions mitològiques dels fets i les lectures hagiogràfiques i d'herois de guerra. I en aquest sentit, el doctor Rovira no en fou una excepció. Francesc Rovira va lluitar per la pàtria, el rei i la religió. La seva participació a la Rovirada, la recuperació del castell de Sant Ferran de Figueres, el catapultà a la fama. Aquesta acció fou molt celebrada i qualificada d'heroica pels mateixos protagonistes històrics i presentada com una gran gesta pels historiadors posteriors. Seguint un coetani anònim (*Memoria sobre el recobro...*, 1811),

calia tenir «*gratitud patriótica al héroe coronel Rovira restaurador de san Fernando*». La qüestió és: com s'ha d'interpretar aquesta «gratitud patriòtica»? Tendencialment, la visió ha estat simplista i s'han donat, tradicionalment, lectures nacionalistes. I la premsa, llegida amb els ulls i codis culturals del present o des dels contextos del procés de construcció de l'Estat nacional espanyol, pot donar i donà peu a interpretacions extra temporals.

La premsa

Antoni de CAPMANY (1808), en la seva obra *Centinela contra franceses*, reiterava i feia una crida a utilitzar la ploma al servei de l'espasa amb la finalitat de denigrar i rebutjar Napoleó i els seus satèl·lits. En aquells moments difícils, la impremta i la premsa periòdica desenvoluparen un paper primordial arreu de la península. L'administració de Josep I també va utilitzar aquests mitjans de propaganda. Aquesta qüestió ha despertat l'interès de nombrosos investigadors en diferents moments i des de diverses tendències historiogràfiques. En aquest sentit podríem citar Luis del Arco, qui el 1914 publicà, a Castelló de la Plana, un llibre sobre la premsa d'aquest període (ARCO, 1914). De 1910, però reeditada el 2008, podem citar l'obra del periodista i escriptor Manuel GÓMEZ IMAZ. Més recentment, i com també ha recordat Pedro Víctor RÚJULA (2010, p. 461-492), tenim una sèrie de publicacions que tenen com a objecte d'estudi la premsa en tant que manifestacions de les diverses sensibilitats i cultures polítiques en els anys de la guerra (CHECA GODOY, 2009, pp. 210-241). Així podem citar l'oferta d'Alberto GIL NOVALES (2009), que fa un repàs a la multiplicitat de publicacions, cronològiques i geogràfiques d'arreu d'Espanya, i com a publicació destacada, extensa i pluridisciplinària cal esmentar l'obra col·lectiva sobre la premsa a Cadis coordinada per Marieta CANTOS, Fernando DURÁN i Alberto ROMERO (2006-2009).

Entre els canals de difusió de la propaganda i idees polítiques trobem una àmplia diversitat de formats que podien estar pensats per a diferents receptors. Amb voluntat d'enfervorir les emocions i l'ardor patriòtic, els textos explotaven i canalitzaven els missatges a través d'elements simbòlics i metàfores pròpies dels diferents universos polítics i culturals del moment. Entre les modalitats i formes de propaganda política podríem comptar sermons, cançons, poesies, romanços i altres elements de la literatura i cultura popular, i pasquins i proclames que anirien adreçades al conjunt de la població. Els diaris, periòdics i llibres tindrien un públic culte o amb una formació més sòlida –sectors socials com ara pagesos, hisendats i clergues, que solien coincidir amb les capes socialment influents–, i en qualsevol dels formats obraren i feren d'intermediaris culturals (Diversos autors, 1980; ROURA, 1984). Com ha assenyalat Lluís ROURA (2002, pp. 187-196), aquest tipus de literatura tingué una gran importància durant la Guerra Gran (1793-1794), però fou a partir de les coordenades ideològiques i polítiques que comportà la Guerra del Francès quan aquesta literatura s'utilitzà de forma massiva com una arma més per al combat i per a la difusió d'idees polítiques (ARNABAT, 2008, pp. 26-27).

Els diferents rotatius, doncs, foren una eina de propaganda política i de construcció de notícies d'un i altre bàndol per a la conformació de l'opinió pública. Molts d'aquests textos desprenien imatges èpiques i pròpies dels herois, com ho feia el *Diario de Gerona* el 15 d'abril de 1809 (núm. 105, p. 433) i el 13 de juny de 1809 (núm. 164, p. 678). Es tractava de vertaders factors de mobilització i elements de lluita política i de combat ideològic. Una mobilització que s'articulava a través del lideratge i prestigi d'uns cabdills locals i regionals (SERRANO, 2010 a, p. 445-463) i que es reforçava i ampliava des de determinats òrgans de premsa, la propaganda del sector patriota. En el *Diario de Manresa* del dimarts 14 de febrer de 1809 hi consta la composició titulada *Hazañas del célebre Don Juan Clarós, llamado el heróe del Ampurdán*, uns versos que relacionaven les accions i intervencions militars d'aquest *Libertador del Principado* (CLARÓS, 1812, p. 60). Un altre gran símbol de la resistència patriòtica fou el *Diario de Gerona*. Aquest imprès va aparèixer per primera vegada el 20 de juliol de 1808, arran del primer setge, i es va publicar fins la capitulació de la ciutat el 10 de desembre de 1809. Una de les funcions, a part de les informacions de la guerra tant interiors com estrangeres, era mantenir els ànims i «avivar vuestro entusiasmo y electrizar vuestro zelo» (*Diario de Gerona*, 8/8/1809, núm. 220, p. 909). Va ser un òrgan de comunicació important per mantenir la moral alta, sobretot durant el segon setge de Girona. A mossèn Rovira el trobem sovint esmentat en les notícies emeses per aquest rotatiu gironí (*Diario de Gerona*, 31/12/1808, núm. 165, p. 753). La premsa, impregnada de proclama, va ser un element essencial per a la difusió ideològica i la justificació política de la revolució armada. El llenguatge utilitzat és propi de la literatura militar amb nomenclatures pròximes a categories com l'honor, la glòria i l'heroïcitat. Aquesta litúrgia fou la base de la construcció del mite. Entre altres òrgans de premsa destacaren la *Gazeta militar y política del principado de Cataluña* de la Junta Superior del Principat, que fou el seu òrgan oficial i que es començà a publicar el 26 d'agost de 1808, així com *El observador político y militar de España* (núm. III datat el 1/8/1809) amb el qual el nom de Rovira transcendia molt més enllà de l'àmbit del Principat —aquest periòdic va començar publicat a les premses valencianes de Miguel Domingo el primer de juliol de 1809 i, al llarg dels seus divuit números quinzenals, va mantenir una mateixa línia editorial amb un marcat caràcter patriota, ni liberal ni contrarevolucionari, i defensor de Ferran VII (NAVARRO, 2010, pp. 1-23).

La premsa francesa a Girona, lligada a l'esdevenir de la guerra i a les diferents fases d'afrancesament, fou un element molt important per les notícies, decrets, opinions i propaganda política dels francesos i col·laboradors. A l'àrea compresa al nord de l'Ebre, a partir de febrer de 1810, aparegueren una vintena de publicacions afrancesades (FUENTES & FERNÁNDEZ, 1988, p. 55). En el corregiment de Figueres sabem de l'existència de la *Gazeta de Figueras* (bisetmanal i en castellà que s'imprimí per primera vegada a la real impremta de J. Alzine i P. Barrera del carrer La Jonquera de Figueres, el dijous 16 de novembre de 1809); l'*Eco de los Pireneos Orientales* que el 14 de gener de 1810 constà com a «*Eco de los Pireneos*» (GUILLAMET et alii, 2009); *La Gaseta del Corregimiento de Gerona* (el primer número, en català, sortí el 24 de juny de 1810 i s'editaria els dijous i els diumenges, a l'ar-

xiu municipal de Girona en guarden exemplars fins al 22 de juliol de 1810); i *La Gazette de Gironne*, lligada al procés d'annexió de Catalunya a l'imperi i la publicació de notícies relacionades amb la nova administració (PUIG, 1974-1975, pp. 337-350). Aquestes publicacions tingueren a Tomàs Puig com a director i impulsor primordial (SERRANO, 2010 b, pp. 34-45).

La recerca de mossèn Rovira a la premsa, circumscrita bàsicament al *Diario de Gerona* i la *Gazette de Gironne*, fou parcialment presentada i exposada en un dels llibres editats pel Patronat Francesc Eiximenis en commemoració de la Guerra del Francès (PONS & SERRANO, 2010). La premsa va jugar un paper fonamental en l'àmbit de les cultures polítiques que es manifestaren durant el conflicte i esdevé un material excel·lent per a l'estudi de la història política i intel·lectual.

Diario de Gerona

Respecte aquest rotatiu patriòtic, de proclama i resistència, Rovira hi surt en sis ocasions. La majoria de les aparicions del doctor Rovira són per explicar fets de guerra que ell o algú sota les seves ordres protagonitzaren. D'aquesta manera, sabem que el 28 de desembre de 1808 va participar en una acció a la Jonquera a través de dos comissionats de la Junta de Girona i Figueres que escriuen a la de Banyoles. Aquesta documentació «oficial» relata el següent:

Ahora que son las dos de la tarde se empieza á oír un fuerte tiroteo por la parte de la Jonquera, á donde se ha dirigido el Doctor Don Francisco Rovira con la gente de su mando y el Tercio de Tarragona para batir á 400 franceses que venían de Figueras. Esta expedición se ha emprendido repentinamente, y por esto es preciso que se socorra á dicho Gefé con las municiones necesarias; así no se habrá de desistir del empeño tan interesante como glorioso que se ha empezado. Es muchísima la gente que se ha reunido en este punto, y mucho lo que se ha tomado al enemigo (31/12/1808, núm. 165, p. 753).

De fet, les notícies del *Diario de Gerona* tenen una determinada utilitat, que és la de donar una imatge de superioritat militar del bàndol espanyol respecte el francès. Una imatge, d'altra banda, que no es limita a retratar aquest aspecte militar, sinó que també pretén difondre una superioritat moral a fi de convèncer que la justícia, fins i tot la justícia divina, estava del seu costat i, per extensió, també la victòria. El 13 d'abril de 1809, Mariano Álvarez de Castro informava a la Junta de Girona de l'acció següent:

Queriendo reconocer la posición y fuerza de los enemigos en Bascara, el Comandante de avanzadas Don Blas de Fournás, Teniente Coronel, y Comandante de la 4ª División de Migueletes, de acuerdo con Don Francisco Rovira, Comandante de los expatriados del Ampurdán, dispuso que antes de amanecer vadesasen el Fluvià 300 de estos al mando de Don Estevan Llovera con 20 caballos de San Narciso [...] (15/4/1809, núm. 105, p. 433).

La premsa, com hem dit, va representar un element de lluita política i de combat ideològic i ho formulava a través de les accions i escomeses protagonitzades per figures com les de mossèn Rovira, amb l'ànim d'enardir i explotar els sentiments patriòtics de la població. En aquesta línia, les notícies de premsa sobre les accions de Rovira el presenten com un salvador, un cabdill venerat i admirat. Un heroi idealitzat i dotat de la superioritat militar i moral necessària per derrotar, quasi per decret diví, a l'enemic francès. En aquest sentit, tendeixen a retratar a Rovira a través d'imatges èpiques a fi d'engrandir la seva figura i, per mitjà d'ella, exaltar la grandesa de la victòria moral per la que lluitaven. El context és, però, el setge de Girona, i s'hi percep l'expectativa dels assetjats de ser alliberats:

No hay senda, cerro ó revuelta por donde transita el enemigo que nos cerca, en que no esté expuesto á las continuas embestidas, y descalabros con que le fatiga el incansable Don Francisco Rovira. En todas partes se le prepara, y halla su exterminio el feroz enemigo; ya vaya, y vuelva, con los medios necesarios para aniquilarlos, y a que se acantone en los puestos oportunos para salvar sus comboyes, ya proteja éstos con fuertes escoltas, á todas horas les molesta y acomete el Señor Rovira. Es mucho lo que debía Gerona de antemano al celo de este patricio y al valor de su gente; [...] (13/6/1809, núm. 164, p. 678).

Sovint, les seves aparicions a la premsa desprenen imatges de gran significat, a fi d'exaltar la seva figura i, per extensió, el sentit èpic de la lluita patriòtica; com un incansable combatent que, malgrat els pocs recursos de què disposava, era capaç de vèncer, castigar i humiliar les tropes enemigues en pràctiques de captura d'objectes com a trofeu de guerra, uns actes potents i d'un fort simbolisme:

Sabiendo que el enemigo acopiaba harina en el molino de Areñs de Ampurdá, y que para su custodia y transporte habia en dicho punto una partida de 30 hombres, envié otra mía para su aprension, y la de los efectos que alli se hallasen. Efectivamente mataron 16 hombres, é hicieron un prisionero; los demás huyeron abandonando fusiles, sables mochilas, y cascos, de suerte que mis 40 soldados volvieron adornados con estos despojos, y parecian 40 franceses. (15/8/1809, núm. 227, p. 941).

Continuava amb notícies eufòriques i positives en la lluita i la batalla:

El enemigo vino á atacarme en todos mis puntos el 20 de julio y volvió escarmentado despues de dos horas de fuego, dexando 11 muertos y llevándose en hombros un crecido número de heridos: mi pérdida fue de dos muertos y dos heridos, siéndolo el teniente de la primera compañía D. Miguel Frigola y Mirambell.

Tot seguit feia una descripció de l'acció, conjunta i combinada amb Joan Clarós, per desallotjar els francesos de Vilert (Esponellà). Francesc Rovira aparegué en altres publicacions, com en el periòdic valencià *El observador político y militar de Espanya*, i fou caracteritzat de manera similar:

El esforzado D. Francisco Rovira se ha cubierto de gloria en la frontera. Veinte y seis carros, muchas provisiones, bagages, utensilios, con 234 hombres al enemigo fueron el fruto de sus ataques en los días 5, 6, 7 y 10 de junio. Su arrojo empieza á dar cuidado á los Franceses. (1/8/1809, núm. III).

Se'l presentava, entre altres, com a flagell i enemic incansable dels francesos a l'Empordà, que amb les seves «proeses» restaurava «*el esclarecido nombre de los antiguos catalanes*». En aquest sentit, la premsa del bàndol patriòtic, amb l'exaltació de la figura de mossèn Rovira, intentava fer penetrar en el context de la lluita ideològica que la virtut patriòtica s'imposaria a les idees faccioses de l'«estrany» francès, de la mateixa manera que en el camp de batalla el bàndol patriòtic s'imposava als napoleònics. Dit d'altra manera, es pretenia donar la idea que el sistema de valors polítics que representava el doctor Rovira –els de la monarquia tradicional, vulgui dir-se absolutista i estamental–, s'imposava al dels francesos –intrusos i reformadors.

Gazette de Gironne

Tanmateix, aquesta estratègia també s'usà des del bàndol francès i el doctor Rovira serví com a figura a través de la qual s'intentava menystenir el bàndol patriòtic, i, per extensió, aquells ideals que representava. De forma que la figura del doctor Rovira queda exemplificada indirectament amb el retrat que la premsa francesa realitzà des de la *Gazette de Gironne*. Aquest rotatiu afrancesat va començar a publicar-se el 2 de gener de 1812. Els francesos i els seus col·laboradors el van començar a editar per donar a conèixer notícies de l'Imperi francès, de l'exèrcit de Catalunya, les lleis i reglaments en el context d'organització del Departament del Ter. Però més enllà d'aquesta vessant informativa, la publicació tenia una finalitat de propaganda i de proclama, com el *Diario de Gerona*. En aquest sentit, cal destacar la funció de desacreditar els enemics oferint una visió tendenciosa del bàndol patriòtic. Francesc Rovira no va escapar d'aquests atacs i opinions i va ser caracteritzat en termes negatius, igualment vinculat a accions de guerra. En aquest periòdic, Rovira hi aparegué vuit vegades, en les quals es minimitzaren les seves accions militars, es ridiculitzà la seva figura i fou desacreditat com a autoritat religiosa. Per exemple, en el número de l'11 de juny el caracteritzaven de la següent manera:

El Ex-capellán Rovira, que jamas ha oído silvar una bala, ni recibido más herida que el golpe que dió al caer de su mula el otro día, quando huía el primero de Olot á Ripoll, ha llenado los periodicos de Vich del ruido de sus presumidos combates; ha muerto y herido muchos centenares de franceses, robado los convoyes, etc, etc, etc. Lo cierto es que no ha tenido ni el más mínimo combate de los que cuenta [...] (11/6/1812, núm. 47, p. 1).

La *Gazette de Gironne* ens informava, a més, de les «*acciones de barbarie que caracterizan á los Migueletes de Rovira*». Els qualificava de *brigants* que, el 10 de juny, havien entrat en una casa d'Argelaguer buscant diners i roba dels propietaris. En no poder obtenir el botí, «*los colgaron encima de un brasero ardiendo*». Són diverses les notícies relacionades amb actes de la «*guerrilla del Clerigo Rovira*». En el «*pequeño pueblo de Mianes*», el rector i una dona «*han sido devorados por las llamas, por haber rehusado entregarles el dinero*», i a més, els pobles d'Argelaguer, Tortellà i Montagut, segons la premsa, demanaven armes per la seva seguretat i per fer front a aquelles ràtzies (18/6/1812,

núm. 48, pp. 1-2). També tenim notícies fragmentàries de topades per sorpresa de les forces de la divisió de Lamarque amb les tropes de Rovira a Sant Esteve d'en Bas, on aquestes darreres estaven acampades (PONS & SERRANO, 2010, p. 118).

La imatge de Francesc Rovira en aquest cas és la de no presentar cap escrúpol ni ètica de combat quan es tracta d'acabar amb l'enemic. En aquesta línia, la *Gazette* el presentà com capaç de realitzar qualsevol tipus de barbàrie impròpia d'un soldat, com la d'intentar enverinar les tropes franceses:

He aquí pues las terribles armas que nuestros enemigos oponen al valor de los franceses: el veneno! Que pueblos se han valido jamas de tales medios?... Que tropas se han mostrado mas cobardes, pérfidas, y despreciables? Juzgais de este modo triunfar vosotros, Lacy, Sarfield, Milans, Arolas, Rovira, Fàbregas, y todas vuestras cuadrillas?... Aun no habiaís merecido el titulo de soldados, faltaba obtener uno; lo habeis logrado, pero la posteridad sabrá que vuestra intencion no es en dár la muerte en lo grande de un combate a hombres generosos y valientes, que os lo presentan, sino empleando para esto las armas de un vil brigandage [...] (8/8/1812, núm. 64, p. 2).

Aquesta acusació es repetí en un altre número de la *Gazette* del 28 d'agost del mateix any. En un altre número de la publicació el presentaren des de la seva vessant religiosa, intentant donar d'ell una imatge contrària a la que hauria de representar, a saber, l'eclesiàstica i evangèlica. En aquest sentit, aquest degué de ser un altre intent per part dels francesos de desprestigiar-lo davant la opinió pública en tant que no professava una autèntica religió:

Rovira ese ex-Capellan que en su primer estado incurrió las censuras habituales, y que despreciando la doctrina evangélica, que le prohibía el derramamiento de sangre, ha cometido la maldad de armarse contra su propia Patria, haciendose cada dia mas despreciable por su conducta. Tales son los Gefes que habéis escogido, ó mas bien que se han puesto a vuestra cabeza. Sus principios os son conocidos, consisten en la rapiña, en el desorden, en la barbarie, y en la mas grosera ignorancia. Inclínados al mal, ningun medio para efectuarlo les es costoso ni repugnante [...]. (20/8/1812, núm. 67, p. 3).

En aquest sentit, la premsa francesa es limitava ideològicament a imposar la idea de la seva superioritat respecte al bàndol patriòtic tot relativitzant les accions militars dels seus enemics. Alhora, aquest menysteniment intentava reflectir, a través de la descripció de les atrocitats de Rovira, la inferioritat moral del bàndol patriòtic i, per tant, l'endarreriment que aquests suposaven en contrast amb els seus ideals il·lustrats i reformadors.

Conclusions

Totes les aparicions de Francesc Rovira a la premsa representen un bon exemple del contrast de dues visions antagòniques, en un exercici de propaganda política i usos de la informació, amb la finalitat d'influir en l'opinió pública en un context bèl·lic. Les mostres

ressenyades i citades ajuden a entendre el període i a tenir una mirada crítica i objectiva davant d'aquest tipus de literatures, que serveixen a uns determinats interessos, per així construir una història raonada d'acord amb les intencions i codis lingüístics d'un determinat pretèrit com a objecte d'estudi. Cal dir que aquestes fonts, sobretot les franceses, amb prou feines havien estat utilitzades (o citades) com a camp d'anàlisi del passat i com a mostra d'un altre tipus d'enfrontament, el de la guerra informativa. En aquesta conflagració, com hem pogut veure, la propaganda tingué un paper molt important. L'estudi o lectura de la premsa patriòtica ens mostra en algunes ocasions la transcripció directa de «*partes de guerra*» o d'informacions tendencioses, i també maquillades, quant a les baixes en combat i el valor en la batalla. El *Diario de Girona* esdevingué la veu, l'òrgan de premsa de la resistència gironina durant els setges militars, i es circumscriuria dins els paràmetres i les coordenades dels defensors de la monarquia espanyola tradicional. La *Gazette de Gironne* emergí com a òrgan de premsa i propaganda de l'afrancesament a Girona i al Departament del Ter i de les autoritats franceses amb una finalitat clara: l'aculturació i l'absorció d'un territori «oficialment» annexionat a l'Imperi napoleònic. Presentant Francesc Rovira, o qualsevol altre cabdill patriota, com enemic acèrrim de les tropes franceses, sigui en termes positius com negatius, va fer probablement (entre altres coses) que la historiografia nacionalista convertís el protagonista en un heroi nacional. La situació de partida era la d'una monarquia tradicional d'antic règim que s'organitzava a l'entorn d'unes fidelitats i identitats estructurades a partir de la noció de privilegi i vassallatge. Alhora, però, emergiren els fonaments d'una nova concepció política que, des del liberalisme, havia d'articular les concepcions identitàries. En conseqüència, al llarg del segle XIX es dona una coexistència llarga entre l'antic món heretat i el nou món liberal, que en les mirades cap a la guerra napoleònica acabaran establint una vinculació entre les velles lleialtats polítiques i culturals i les noves nacions liberals; el que és el mateix: llegiren el passat des de les coordenades polítiques de l'Estat nacional. Aquesta vinculació desembocarà en un nacionalisme basat en la defensa d'una única identitat, tal com indica Borja de RIQUER (1999). I és en aquesta progressiva evolució vers a la creació i fixació de la nació com identitat bàsica en la qual aparegueren els relats de mites nacionals com el de Rovira, un personatge històric que s'havia rebel·lat contra el col·laboracionisme i els francesos per defensar la pàtria, el rei i la religió, elements identitàris de la monarquia espanyola (ÁLVAREZ JUNCO, 2006).

La premsa, doncs, se'ns presenta com una font molt interessant per prendre el pols i per estudiar les diferents cultures polítiques que convergeixen i emergeixen en uns anys de canvis polítics i transformacions socials i que s'expressen a través de la premsa escrita com a altaveu de criteris, punts de vista i informacions, i que tenien la finalitat d'influir i crear opinió pública per així guanyar adhesions i fidelitats polítiques. Aquesta font ens parla de fets i notícies, però també de les òptiques i els interessos als quals responien. Fer una lectura crítica i documentada d'aquests i altres periòdics ens ajudaria a completar una narració històrica i a confrontar els relats d'ambdues, o més, visions i cultures polítiques.

BIBLIOGRAFIA

- ÁLVAREZ JUNCO, J. (2006); «El conservadurismo español, entre religión y nación», *Del territorio a la nación: identidades territoriales y construcción nacional*, (Castells, L., coord.), Biblioteca Nueva, Madrid, pp. 39-64.
- ARCO, L. del (1914); *La prensa periódica en España durante la guerra de la Independencia, 1808-1814, apuntes bibliográficos*, Tip. de J. Barberá, Castelló.
- ARNABAT, R. (2008); «La propaganda política en la guerra», *Revista HMiC*, VI (UAB), pp. 26-42.
- CANTOS, M., DURÁN, F. & ROMERO, A. (2006-2009); *La guerra de pluma. Estudios sobre la prensa de Cádiz en el tiempo de las Cortes (1808-1814)*, Universidad de Cádiz, Cádiz.
- CAPMANY, A. (1808); *Centinela contra los franceses*, Imprenta de Sancha, Madrid.
- CHECA GODOY, A. (2009); «La prensa durante la Guerra de la Independencia», *El comienzo de la Guerra de la Independencia*, (Diego, E. de, dir.), Editorial Actas, Madrid, pp. 210-241.
- CLARÓS, J. (1812); *Representación del coronel de los reales ejércitos y gobernador militar y político interino del Corregimiento de Gerona Don Juan Clarós a S.A. el consejo de Regencia sobre la exposición que contra el hizo el Marqués de Campoverde*. Oficina de Juan Dorca, Vic.
- Diversos Autores (1980); *Les intermédiaires culturels*, Publications Université de Provence, Aix-en-Provence.
- FUENTES, J. F. & Fernández, S. (1988); *Historia del periodismo español*, Síntesis, Madrid.
- GIL NOVALES, A. (2009); *Prensa, guerra y revolución. Los periódicos españoles durante la Guerra de la Independencia*, CSIC & Doce Calles, Madrid.
- GÓMEZ IMAZ, M. (2008); *Los periódicos durante la Guerra de la Independencia*, Renacimiento, Sevilla.
- GUILLAMET, J., MORENO, M., TEIXIDOR, A. & TESTART, A. (2009); *Història de la premsa de Figueres, 1809-1980*, Ajuntament de Figueres & Diputació de Girona, Figueres.
- Memoria sobre el recobro de la plaza de Sant Fernando de Figueras (1811)*, Imprenta de Agustín Roca, Tarragona.
- NAVARRO, V. (2010); «El Observador Político y Militar de España. Un periódico para la regeneración», *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo. Revista Digital del Grupo de Estudios del Siglo XVIII*, 16, Universidad de Cádiz, Cádiz, pp. 1-23.
- PONS, A. & SERRANO, LL. (2010); *Afrancesats i guerrillers: revolució a la regió de Girona (1808-1814)*, Patronat Francesc Eiximenis de la Diputació de Girona, Girona.
- PUIG, L.M. de (1974-75); «Notes sobre la premsa napoleònica a Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 22, pp. 337-350.
- RIQUER, B. de (1999); «El surgimiento de las nuevas identidades contemporáneas: propuestas para una discusión», *Ayer*, 35, *Asociación de Historia Contemporánea*, Marcial Pons, pp. 21-52.
- ROURA, L. (1984); «Poders i mentalitats: anotacions entorn de la intermediació cultural a la Catalunya del segle XVIII», *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. 2, Universitat de Barcelona, Barcelona, pp. 621-628.
- (2002) «L'espasa i el llibre. Premsa i Il·lustració a Girona, en el marc de la guerra contra la França de la Revolució», *Manuscrits* (UAB), 20, pp. 187-196.

RÚJULA, P. (2010); «A vueltas con la guerra de la independencia. Una visión historiográfica del bicentenario», *Hispania, Revista Española de Historia*, LXX, 235, Instituto de Historia – CSIC, pp. 187-196.

SERRANO, Ll. (2010 a); «1808: mobilització, revolució i guerra», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 51, pp. 445-463.

— (2010 b); «Alt Empordà», *La Guerra del Francès (1808-1814) a les comarques gironines*, (Barnosell, G., coord.), Patronat Francesc Eiximenis de la Diputació de Girona, Girona, pp. 34-45.

TORRES, X. (2008); *Naciones sin nacionalismo. Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*, Universitat de València, València.

La Guerra del Francès al Pla de l'Estany,

(BARNOSSELL, G. & GALOFRÉ, J., ed.), Quaderns, 31, CECB,

Banyoles, 2012, pp. 69-78.

Mn. Arnautó, el gran oblidat. El combat de Banyoles segons vivències d'un soldat alemany

Joan VILARDELL

Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, pl. de la Font, 11, 17820 Banyoles

Mn. Arnautó, el gran oblidat

Quan estudiem les operacions militars que es desenvolupen durant la guerra del Francès podem constatar, sobretot a les nostres comarques, que entre els capdavaners de les tropes abunden els clergues, frares i seminaristes. Són coneguts. El domer de Llorà, el doctor Rovira, el canonge Montaña a Manresa, Mn. Adrià Ochando (rector de La Palma), Mn. Josep Bavorès (rector de Gualba), Mn. Ramon Mas (vicari de Sallent), el pare Baldiri Valls i Capmany (franciscà a Sant Boi), el pare Francesc Piquer (frare a Coll d'Alforja), Mn. Pere Coret i Sala (responsable de l'intent fallit d'emmetzinar en massa l'exèrcit francès de Barcelona) i Mn. Antoni Arnautó (capellà a Banyoles), entre d'altres.

Són a bastament coneguts el coratge i tenacitat d'aquesta gent perquè eren conscients que serien els qui més hi perdrien si els francesos guanyaven aquesta guerra: entrarien les idees de la Revolució i es canviaria l'ordre establert de segles. En aquest cas, les conseqüències per als interessos de l'Església serien imprevisibles: pèrdua de propietats, tancament de convents i monestirs, abolició del Sant Ofici i pèrdua de la influència social. L'aliança secular de l'altar amb el tron canviaria d'una manera o altra les regles del joc entre l'aristocràcia dominant i el poble baix. De fet, és el que va passar durant els anys d'ocupació francesa.

Però no tots els clergues i frares es varen distingir en el servei de les armes. A Sant Celoni, per exemple, tenim a Mn. Josep Bavorès, que va enardir la gent de la contrada perquè agafés les armes i va organitzar una guerrilla fins al final de la guerra. Tenia la dèria d'escruiure-ho tot en vers, fins i tot va fer un catecisme versificat, motiu d'estudi per a filòlegs especialistes en la Renaixença.

Un cas semblant pel que fa al no ús de les armes el tenim a Banyoles amb Mn. Antoni Arnautó.

Mn. Antoni Arnautó i Llistolella va néixer a Cistella (Alt Empordà) i va morir a Girona el 1847. En el moment de la invasió, era capellà a Banyoles. Durant els primers setges de Girona, la Junta Superior de Catalunya amb seu en aquesta capital i que depenia de la creada feia poc a Manresa, en veure el perill de la possible caiguda de la ciutat, hi va enviar el seu portaveu Baldiri Farró qui, reunit amb el consistori banyolí i els més notables de la vila, van designar comissionat a Mn. Arnautó per succeir a Josep Codina, de Sant Privat de Bas, que havia deixat la plaça vacant per causes que es desconeixen.

Des del primer moment Mn. Arnautó es va instal·lar al Collell, santuari que havia quedat molt afectat per la desamortització decretada per Godoy pocs mesos abans de la invasió, però que per a la feina d'organització de la Junta Auxiliar de Banyoles era un lloc ideal a recer i fora del camí de les tropes franceses fins aquell moment. Refugiats al Collell també s'hi trobaven altres personatges, entre els que destacarem fra Pere Barraca, prior de l'abadia agustiniana de Lladó i oncle per part de mare del bandoler Josep Pujol i Barraca, àlies *Boquica*. També es trobaven refugiats al santuari fra Antoni Prim, monjo cambrer del monestir de Sant Esteve; el pare Gaietà Comte, religiós servita del convent del Puig de Sant Martírià, i altres religiosos que s'havien dispersat poc abans de l'ocupació banyolina del general Lechi, com també ho havien fet els monjos de Sant Esteve. Mn. Arnautó també va coincidir al Collell amb el doctor Rovira, el seu germà Bonaventura i d'altres.

La missió de Mn. Arnautó era organitzar la rereguarda de les tropes, el cobriment de les baixes, el proveïment de queviures i municions i l'atenció hospitalària dels ferits. A tal efecte, com a comissionat de la Junta Auxiliar de Banyoles, va emetre un comunicat des del Collell en què ordenava que es presentessin al santuari els homes que s'hi indicaven, armats, municionats i amb provisions per a vuit dies. Els homes assignats a cada municipi eren: 36 de Sant Privat de Bas, 7 de la Pinya, 21 de les Preses, 13 de la Cot, 18 de Batet, 18 de Sant Joan les Fonts, 16 de Begudà, 14 de Castellfollit, 40 de Montagut, 10 de Palau de Montagut (avui Sant Jaume de Llierca), 40 de Tortellà i 32 d'Argelaguer.

Les dificultats de comunicació i mobilitat de les tropes anaven creixent, ja que els territoris de la Muntanya van ser envaïts dues vegades i els pobles de Santa Pau, Batet, la Cot, Begudà i Sant Joan les Fonts van ser els que varen patir més les conseqüències de

l'ocupació i avituallament de soldats francesos, fins el punt que, mancats de diners, van anunciar que no podien pagar les captacions de guerra que la Junta els havia assignat.

El 19 d'abril de 1811, la balança militar ja s'havia inclinat ostensiblement a favor de l'exèrcit imperial. A partir d'aquesta data, els napoleònics ja controlaven les principals ciutats i nuclis urbans del nord de Catalunya, excepte Olot, que romania insurgent. És llavors que Mn. Arnautó, des de la seva nova base d'operacions a les Preses, es va adreçar als batlles de les rodalies d'Olot i els va ordenar el següent:

Inseguint ordre del Exm. Sr. Gral. en Gefé, el Marqués de Campoverde, ruego leviantian un Someten Gral. de toda la gent habil i util per les armes i lo portian a la Vila d'Olot ben provist de queviures i municions, les que no faltaran per los que no ne tindran. Ho cumpliran les Justicies baix la multa de 50 lliures que dels bens propis de cada hu se exigiran, y los particulares que se resistescan a est important servei seran aplicats inmediateament al servei de les armes per lo temps que prevé la ordenança.

Una de les preocupacions que més inquietaren Mn. Arnautó fou el bon funcionament dels hospitals de campanya, perquè l'afluència de ferits era contínua. Sobre aquest aspecte es coneixen dos documents. En un reclama als qui devien pagaments endarrerits que, amb la màxima urgència, els fessin efectius i que només els abonessin als recaptadors acreditats amb la seva firma personal. En l'altre, fa referència a determinades rendes de l'Església:

Los Hospitales Militares en que son curados aquellos nuestros hermanos, que para defender nuestra Santa Religion y de la independéncia de la Nación se hallan heridos o enfermos deben excitar nuestro zelo y caridad a su socorro y alivio: Penetrado el Gobierno de tan justos y christianos sentimientos, se ha consignado para sus crecidos e indispensables gastos el producto de todos los Beneficios vacantes, o que vacaren por muerte natural o civil de sus obtentores, las rentas de aquellos Hospicios y Hospitales que están baxo la injusta dominación francesa, la quarta antigua y moderna que antes de nuestra Santa Revolución estava en uso pagarse, las Causas Pias y demás establecimientos piadosos que no tienen obligación de Misas, Aniversarios etc.

El document és més llarg i continua fent una crida al zel i patriotisme dels eclesiàstics dels pobles respectius i demana la relació exacta de les rendes dels pobles, que vol en poder seu en un màxim de vuit dies, per la urgència en l'assistència dels ferits. Els documents estan datats a 20 d'abril i a 2 de maig respectivament.

Les comunicacions de l'exèrcit francès amb la Muntanya (comarca d'Olot) varen quedar pràcticament interrompudes al llarg de 1811 principalment a causa de la guerrilla. Mn. Arnautó estava a l'aguait del que passava i de les necessitats de les tropes, i des del seu refugi de les Preses anava coordinant les accions militars d'aquell sector. Per garantir aquestes comunicacions trencades per les operacions bèl·liques, el 9 d'abril de 1812 Olot va ser ocupada per les tropes del general Clement, que, des de Girona, passant per Banyoles, es van establir a la dita vila i ja no se'n van moure fins el final de la guerra. Olot era importantíssim estratègicament per a l'exèrcit imperial, però potser encara ho

era més com a font d'avituallament de queviures per a les tropes, que no anaven sobrades de provisions de boca.

Des del 9 d'abril no tenim més documents expedits per Mn. Arnautó en nom de la Junta. Per la seva proximitat amb Olot hagués resultat massa temerari continuar operant des de les Preses. Tampoc no tenim més documents de la Junta referits a aquell sector fins acabar la guerra al març de 1814. La pressió militar francesa amb l'ocupació dels llocs més estratègics com Olot, va obligar a la dispersió de la Junta i a l'ocultació dels seus membres.

El 22 de març de 1814, Ferran VII va passar la frontera provisional del Fluvià per Bàscara. La guerra havia acabat. És en aquesta data quan reapareix Mn. Arnautó a Banyoles organitzant les celebracions religioses. El 25 de març se celebrà un ofici cantat a la parroquia de Santa Maria en acció de gràcies amb els banyolins, que omplien l'església de gom a gom. Abans de l'ofertori, Mn. Arnautó va pujar al púlpit i va llegir la Constitució als vilatans fent-los una exhortació. Aquest potser va ser l'acte que més el va honorar. No conec cap altre document que doni testimoni d'un capellà llegint la Constitució al poble des del púlpit, si més no en aquestes latituds.

Poc temps després de la guerra, Mn. Arnautó va obtenir una canongia a la catedral de Girona, on va escriure el *Manual de Piadoses Meditacions*, editat per primera vegada a Girona el 1834 i una altra vegada el 1841. El 1836, també a Girona, publicà les *Meditacions sobre els Dolors de la Mare de Déu* i, també el mateix any, els *Evangelis de tots els Diumenges de l'any*, en quatre volums. El 1837 va publicar a la mateixa ciutat un *Promptuari Catòlic* i finalment uns *Exercicis Espirituals* el 1843. Si bé totes les seves obres són religioses, va ser l'autor gironí del seu temps que més publicà en català (MARQUÈS, 1998, p. 118).

Mn. Arnautó no va prendre mai les armes, però va ser el motor i ànima de la lluita contra els francesos de 1808 a 1811 a les terres gironines, i actualment és el gran oblidat de la Guerra del Francès. Després de 200 anys, aquest esforçat comissionat de la Junta Auxiliar de Banyoles ha d'ocupar el lloc que li pertoca a les llistes dels herois d'aquesta guerra.

El combat de Banyoles segons un soldat alemany

Fins ara tot el que s'ha publicat d'aquest combat està fonamentat en les versions oficials publicades en les gasetes francesa i espanyola respectivament.

Per part francesa, és a la *Gazette de Gironne* núm. 171 editada a dues columnes per pàgina, una en francès i l'altra en castellà, signada pel general Maximilian Lamarque. Per part espanyola, hi ha la *Gazeta Militar y Política del Principado de Catalunya*, núm. 60, signada pel general baró d'Eroles. Les dues gasetes van sortir al mateix dia, el 21 de juliol, un mes des-

prés dels fets, si bé per part espanyola vuit dies després del combat va aparèixer un avanç informatiu a la *Gazeta* núm. 54, corresponent a l'1 de juliol de 1813.

Com és a bastament conegut, ambdós exèrcits s'atribuïren la victòria, però qui en realitat va guanyar va ser la pluja copiosa i persistent durant hores que va obligar l'exèrcit espanyol a retirar-se ordenadament. Deixarem, per ser molt prodigades, aquestes versions, i ens entretindrem a conèixer la versió d'un soldat ras de cavalleria alemany que va combatre en primera línia d'aquest combat i que va anotar fil per randa les seves vivències.

Sembla que els soldats alemanys tenien un grau d'alfabetització que els feia més proclius a prendre notes del dia a dia en un dietari de butxaca. A les nostres comarques se'n coneixen dos casos. El primer és el testimoni del soldat westfalià Heinrich Raaf, de Rungsdorf, a prop de Bonn, qui va redactar per al seu nét les memòries del seu pas per Catalunya (RAAF, 1998). Raaf confirma la manca de queviures bàsics per a tota la població, incloent-hi l'exèrcit napoleònic, cosa que ja sabem per altres fonts. Ens referim als primers mesos de 1812. La paga dels soldats patia molts endarreriments i la ració alimentària era insuficient. Diu Raaf que, trobant-se a l'Empordà, la ració diària que els donaven era de dues unces de mongetes seques blanques, un quart de lliura de pa i una cullerada d'aiguardent per a tot el dia. Passaven molta gana. Continua dient Raaf que robaven verdures als horts dels pobles destruïts per on passaven i, si no en trobaven, miraven d'arrencar algun nap si n'hi havia. Anaven també a buscar cargols de vinya i se'ls menjaven fregits.

El soldat Heinrich Raaf va ser fet presoner al pont de Molins de Rei, on li van robar tot el que portava a sobre, ja que el volien afusellar junt amb altres companys. Tenia una Bíblia catòlica de butxaca que va anar a parar a mans del capellà i aquest va requerir que es presentés l'amo d'aquella Bíblia; en presentar-se Raaf i declarar-se catòlic, el mossèn va intercedir-hi i el capità va dir-li que si volia salvar la vida s'havia de fer soldat espanyol i així ho va fer, de manera que Raaf es va llicenciar al 1814 com a soldat de les files espanyoles i va tornar a casa.

L'altre soldat napoleònic també westfalià, testimoni d'excepció del combat de Banyoles, va ser Johan Bender, de qui coneixem tota la seva biografia.

Bender va néixer a la pairalia de la seva família a Lantershofen (Renània-Palatinat), el 16 de juliol de 1791. En tombar el segle XVIII, Alemanya estava dividida en Estats regits per reis i prínceps. La comarca (*landkreis*) de la Renània on va néixer Bender pertanyia al regne de Westfàlia sota la corona del rei Joaquim de Würzburg i era un protectorat de l'Imperi, i per tant satèl·lit de Napoleó, a qui fornava nombrosos contingents de soldats per engruixir el seu exèrcit.

Els westfalians anaven forçats amb Napoleó (encara que Bender en va ser una excepció, com veurem), i els contingents que anaven a Espanya eren destinats, com una mena de carn de canó, com a forces de xoc en primera línia. Els soldats westfalians eren, del conjunt

de l'exèrcit francès, els que tenien més baixes de guerra. Si a aquest fet hi sumem que no estaven acostumats a l'acusat canvi de clima de l'estiu, també eren els que tenien més baixes per malaltia en aquesta estació. Totes aquestes contrarietats van fer que les desercions del contingent alemany fossin les més abundants que va tenir l'exèrcit invasor.

La condició pagesa de Bender i el fet que les tropes estacionades al seu país requisessin bona part de les collites, va fer que no posés cap impediment quan va arribar a l'edat de ser quintat, il·lusionat amb el fet que aquesta era l'única via per conèixer països i ciutats i de ser una boca menys a alimentar per a la seva família en les dures condicions en què es trobaven. Així ho manifesta en les seves memòries, titulades *Dietari i memòries inèdites de Johan Bender*, que es troben en poder de Robert Bender, hereu de la pairalia de Lantershofen, Renània-Palatinat.

Bender va ser reclutat el febrer-març de 1812 i va ser destinat al cos de *voltigeurs* o cavalleria lleugera. Va marxar cap Koblenz i Mainz per arribar, al cap de 36 dies, a Ginebra, on va rebre instrucció militar. El 24 de juny va acabar la instrucció i el van enviar a Toulon, des d'on va ser destinat a Catalunya, a Barcelona. El baptisme de foc el va rebre en «els turons que envolten Barcelona», on la guerrilla va causar 30 baixes a la seva companyia. En aquesta acció, diu Bender que la seva tropa no té «ni gràcia ni misericòrdia», perquè va viure la brutal venjança de l'exèrcit francès sobre la població, incloses dones i velles.

Bender tenia una profunda formació religiosa inculcada pels seus pares i segueix escrivint que els soldats actuaven com animals salvatges i diu que «s'han fet brutalitats que no es poden dir per vergonya humana i per reverència de la humanitat».

A partir del mes de juny de 1812, lluita en primera línia contra l'exèrcit anglo-espanyol, on el seu batalló té moltes baixes que ja no es cobreixen, cosa que fa que s'integrin en altres batallons que són en les mateixes condicions. Paral·lelament, a causa de la pressió dels aliats al nord i est d'Europa, cada dia veu marxar més contingents que retornen a França.

Continua Bender el seu dietari dient que «amb sorpresa i alegria és conscient que viu de miracle i que per consol es refugia en les seves oracions, ja que el patiment el fa oblidar les meravelloses creacions de la natura».

Al final de 1812 va ser destinat a la ciutat de Barcelona per pocs mesos, on va tenir una vida més tranquil·la que li va permetre aprendre l'idioma (no especifica quin). A primers de 1813 el seu batalló va ser traslladat a Girona, on feien patrulles pels encontorns i sempre tenien alguna baixa causada pels *prigands* (els textos alemanys utilitzen aquest mot amb *p* i no amb *b*, com els francesos). Mentre era a Girona, va córrer el rumor que totes les unitats disperses per la rodalia havien de reunir-se a la capital. Era el mes de març. Però no havien rebut ordres en aquest sentit i per tant continuaven patrullant i sovint es topaven amb *prigands* i podien sentir «com es mofaven de nosaltres» des dels seus amagatalls.

Anota Bender que el 20 de juny van ser cridades totes les brigades que formaven el cos de l'exèrcit, fet que li va trencar la rutina. Varen sortir en direcció Figueres i es deia que l'enemic havia conquerit algunes posicions a la vila de Banyoles i que aquesta estava ocupada pels *prigands*. Banyoles, diu Bender, es trobava a cinc hores de Girona, al costat d'un fort amb guarnició francesa (fort Beurmann, a can Puig de la Bellacasa, avui seu del Consell Comarcal del Pla de l'Estany) entre Girona i Olot. Allà, diu, hi ha un llac que té mitja hora de llargada i un quart d'hora d'amplada, amb forma de mitja lluna. La fortalesa estava envoltada de muntanyes i turons.

A partir d'aquí, segueixo la transcripció fil per randa del que va viure i veure com actor d'aquell sagnant escenari (RAAF, 1998, pp. 81-99):

Llavors vàrem saber que tot era veritat i que era quelcom més que un rumor. Ens reunírem amb altres tropes pròximes sumant uns efectius de 5.000 homes i vàrem agafar el camí cap Banyoles. La nostra unitat coneixia bé aquella zona perquè cada setmana hi teníem un transport. Érem tan coneixedors de l'indret que era innecessari que ens fessin papers per a l'allotjament, ja que sempre anàvem al mateix lloc.

Quan vàrem arribar a tocar de Banyoles, van sonar uns trets procedents de certa alçada. Era el 23 de juny de 1813. El nostre comandant va veure que provenien d'alguns *prigands* i va enviar-hi una companyia de cavalleria. Vàrem rebre el reforç de 180 homes del nostre batalló entre els quals hi havia en Witsch [amic personal d'en Bender].

L'enemic estava a tir i tot seguit vàrem pujar al turó a pas lleuger. La marxa travessava boscos d'olivares i això feia que no tinguéssim una bona visibilitat. Un cop arribats a dalt es va aixecar de terra un cos de tropes enemigues que estaven estirades i disparaven contra nosaltres. En un tres i no res, 25 homes de la nostra companyia varen caure ferits i només a un d'ells se'l va poder guarir després, era el meu company Mathias Putshet de Lengsdorf. En aquest tràgic enfrontament vàrem lluitar a la baioneta, expulsant l'enemic. Darrere aquest turó n'hi havia un altre i entre aquests dos hi havia un barranc. Al cim d'aquest últim turó s'havia fet forta una altra columna enemiga i els qui havien fugit del primer turó es dirigien cap allà. Batallàvem contra els mateixos a pas de càrrega i érem testimonis de com aquests s'amagaven darrere dels murs que separaven les feixes de les vinyes i quan ens acostàvem fugien a dotzenes sense disparar cap tret i per cada dos homes nostres en fugien dotze de l'enemic. Això va demostrar l'efectivitat del nostre atac a la baioneta.

Les nostres tropes barraven el pas de l'enemic cap a les vinyes, però aquest va repel·lir-les novament. Ara el combat es tornà acarnissat. Les bales brunzien al nostre voltant i no hi havia dubte que si continuava la batalla així els dos exèrcits en sortirien perdent.

A mi, un tret em va volar la tapa de la cartutxera i un altre em va perforar el xacó [barret alt de forma troncoconica invertida i amb visera, reglamentari en gairebé tots els exèrcits europeus de l'època]. Els ferits queien sobre els ferits i els morts sobre els morts.

La guarnició de la fortalesa havia portat canons pesats al camp de batalla mentre que l'enemic, en canvi, no disposava de res més que d'alguns canons petits que havia transportat amb mules.

Gràcies al valor de les nostres tropes i al bon servei dels canons en mans de l'artilleria, començà la terrible derrota de l'enemic. Finalment aquest va ser expulsat darrere del llac, al peu d'una alta i escarpada muntanya on no estaven a l'abast dels nostres fusells però sí dels nostres canons, que havíem situat a la vora del llac i que catapultaven mort i perdició entre els espanyols. En aquest punt, a l'enemic no li quedava altra sortida que pujar a l'escarpada muntanya, però això suposava abandonar totes les armes i munició a les nostres mans i deixar-nos via lliure.

Quan vàrem entrar a Banyoles, els nostres ulls van ser testimonis d'un nou espectacle. Vàrem trobar la vila plena de cadàvers i cavalls morts. El nostre general [Maximilien Lamarque], acompanyat del general del Cos de Voluntaris [el caragirat *Boquica*] van entrar al poble a cavall sense esperar l'atac enemic confiats que els carrers de la vila estarien controlats per la fortalesa. Quan els dos generals eren prop de la plaça del mercat, de sobte un tret va ferir el general del Cos de Voluntaris, que va caure a terra. L'altre general va rebre l'atac de la cavalleria espanyola des de tots els carrers adjacents a la plaça. La nostra cavalleria va lluitar amb una valentia i un coratge prodigiosos i la cavalleria espanyola va patir una terrible derrota, per cada ferit francès ni havia tres d'espanyols.

Les tropes enemigues deuriem comptar amb 15.000 homes, ja que a Banyoles es feien les mateixes racions de pa, la qual cosa feia pensar que l'enemic era cinc vegades més fort que nosaltres. [Aquesta és una conjectura que Bender fa gratuïtament, ja que en combats i batalles de llarga durada els soldats rebien generalment més d'una ració de pa i atès que tot seguit afirma que ell en va rebre cinc.] Cadascú de nosaltres va rebre cinc racions de pa.

Arrestats al carrer hi havia els ciutadans sospitosos de ser franc-tiradors i acusats d'haver disparat al general des d'una finestra. Seguidament se'ls va conduir a l'ajuntament, on se'ls va vigilar mentre es feien les indagacions oportunes.

Se'ns va ordenar portar a l'hospital tots els camarades ferits en la batalla, primer els nostres i al dia següent els espanyols, i vàrem enterrar els morts.

Al tercer dia els arrestats varen delatar l'assassí del general i després de constatar que aquest no havia tingut cap còmplice, es varen deixar lliures els altres ciutadans arrestats. L'assassí va ser condemnat a la forca. Tanmateix li van treure l'ull dret abans de ser penjat [com s'acostumava quan l'exèrcit detenia un franc-tirador]. La pena de mort es va escriure en un pergamí que posteriorment se li va subjectar al pit i a l'esquena. L'executat quedaria penjat fins que no li quedés cap os i el seu nom i el motiu de l'execució s'escriuri en els pals de la forca.

Tot i que he parlat de la mort del general del Cos de Voluntaris, aquest, després d'un llarg patiment i una cura dolorosa, es va curar. L'executat era el fuster i jo el coneixia. Sí, sovint havia fet broma amb ell [a dalt del fort Beurmann] sense sospitar el que acabaria passant.

Un cop va acabar tot vàrem tornar a Girona. El general, com a recompensa a la valentia demostrada, va deixar-nos esmolrar els sabres que tallaven com navalles d'afaitar.

En tornar a Girona tots els habitants dels carrers dels pobles pels quals passàvem havien fugit, ja que la terrible derrota que havien patit els espanyols havia escampat la por per tota la regió d'una possible venjança per part nostra. Tanmateix no es va ferir ningú, ja que aquells llocs eren una font regular d'ingressos en forma d'impostos endarrerits o per apressar ostatges. El recorregut de tornada va ser una expedició en va, ja que la gent havia abandonat les seves cases i ara ens disparava des de les muntanyes.

Fins aquí el testimoni de Johan Bender, soldat westfalià de cavalleria lleugera, que va participar en el combat de Banyoles el 23 de juny de 1813 i que es manifesta convençut que les tropes imperials havien guanyat. Bender va escrivint en el dietari els fets encadenats on era present amb l'òptica d'un soldat ras, que no fa preguntes i es limita a complir ordres prenent nota dels fets que passen al seu entorn.

Després de la batalla, amb el seu contingent va tornar a Girona i va contraure unes febres, com molts dels seus companys, que el van mantenir ingressat a l'hospital uns mesos. Ja hem comentat abans que, de les files napoleòniques, els soldats alemanys eren els més sensibles a les calors estivals i per aquest concepte van patir moltes baixes.

En compliment del que es va estipular al tractat de Valençay, a Bender li va arribar l'ordre d'evacuació el 9 de febrer de 1814, quan encara no estava curat del tot, i va formar part de les últimes tropes que s'anaven retirant lentament, entretingudes a inutilitzar els fortins, reductes i telègrafs que trobaven pel camí i que els mateixos francesos havien construït en el decurs de la guerra. En ple hivern va haver de passar alguna nit sota algun garrofer, fins que finalment va passar la frontera el 15 de febrer.

Les memòries de Bender no acaben aquí, ja que relata el seu llicenciament i tornada a casa bàsicament a peu, per a pocs dies després tornar a ser reclutat, aquesta volta a les ordres del general prussià Blücher, per lluitar contra Napoleó després del seu retorn de l'exili. Va passar per moltes vicissituds i va participar en molts combats fins que finalment, derrotat l'exèrcit imperial, va entrar a París i va ser definitivament llicenciat en acabar la guerra.

El combat de Banyoles va ser una de les moltes vivències viscudes per Bender en el seu periple europeu. És d'esperar que algun dia siguin editades, perquè seria una altra visió de la guerra des del 1812.

BIBLIOGRAFIA

MARQUÈS, J.M. (1998); «Arnautó i Listosella, Josep Antoni», *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, (Corts, R., Galtés, J., & Manent, A., dir.), Generalitat de Catalunya & Editorial Claret, Barcelona, vol. I, p. 118.

RAAF, H. (1998); *Die Erlebnisse des Heinrich Raaf im französisch - spanischen Kriege 1811-1815*, Rheininn, Bonn.

La Guerra del Francès al Pla de l'Estany,
(BARNOSSELL, G. & GALOFRÉ, J., ed.), Quaderns, 31, CECB,
Banyoles, 2012, pp. 79-100.

De la Guerra de la Independència a la Guerra del Francès: percepció des de Banyoles

Josep GRABULEDA

Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany, plaça del Monestir, 30, 17820 Banyoles

Introducció

La percepció de la Guerra del Francès de la historiografia banyolina no difereix gaire de la que tenia arreu la historiografia liberal i romàntica, primer, i positivista, més tard. S'ha d'esperar, però, a l'últim quart del segle XIX per tenir-ne una versió escrita, amb l'obra de Pere Alsius i Torrent, *Ensaig Històrich sobre la Vila de Banyolas* (ALSIUS, 1872). Posteriorment, en la premsa local, de tant en tant traspua algun article o escrit on es deixa veure la visió de la Guerra de la Independència. Així i tot, la concepció banyolina d'aquesta guerra va tenir el seu punt àlgid l'any 1909 en l'homenatge que el Pla de l'Estany va tributar al guerriller Francesc d'Assís Rovira i Sala (doctor Rovira).

En aquest article farem un recorregut per les idees locals sobre la Guerra del Francès i ens centrarem en l'estudi del desenvolupament de l'homenatge al doctor Rovira. Aquest homenatge ha estat, fins ara, l'acte més multitudinari i participatiu que hi ha hagut al Pla de l'Estany d'una commemoració de la Guerra del Francès. L'homenatge estava dedicat, com deia el programa oficial, al «*Doctor Rovira y demás heroes que's sacrificaren per la Patria*» (fig. 1). A través de l'anàlisi acurada de la preparació i dels diferents actes de l'homenatge podem copsar, en el seu moment culminant, la implantació i consolidació en tots els sectors ideològics banyolins de començament del segle XX d'una determinada noció, tenyida de

● Figura 1

Full imprès de l'homenatge al doctor Rovira: «Centenari de la guerra de la Independencia». Imp. F. Mateu (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany. Fons de l'Ajuntament de Banyoles).

patrioterisme i religió, de la *Guerra de la Independència*. Posteriorment, aquest punt de vista va mantenir el caliu fins avui dia, quan es defensa una Guerra del Francès amb una visió (i ressò) diferent.

Els precedents: els primers escrits

L'historiador banyolí Pere Alsius i Torrent

Un dels primers que va escriure sobre la Guerra del Francès a Banyoles va ser l'historiador banyolí Pere Alsius i Torrent (1839-1915). Pere Alsius, en el seu *Ensaig Històric sobre la Vila de Banyolas* (ALSUS, 1872), en les pàgines 360-361, ens dóna la seva opinió patriòtica i bèl·lica de la Guerra de la Independència:

[L'abat banyolí Jaume de Guanter i de Bassols] *Véjé, donchs lo comensament de la gloriosa guerra de independència, y mentres que son püt esclatar de estussiasme debia al veurer que à la sombra de son monastir naxia un batalló de aguerrits voluntaris, terror de la invasora host francesa, al mateix temps tingué que constrictarse en alt grau al contemplar invadit y saquejat per aquella son monastir, dispersos sos conventuals, y als habitants tots de son abadiat fets blancs de la ira y venjansa enemiga.*

Pera rentar la taca rebuda ab tals ofensas se alsaren los nostres avis als lemas de Deu, patria y rey, jurant fer als impios invasors una guerra a mort, fins à haver deixat en salvo l'honor y la independència de la mare pàtria [...].

Segons el seu punt de vista, les ofenses a la religió, els saquejos de les tropes franceses i la necessitat de deixar «en salvo l'honor y la independència de la mare pàtria» varen ésser les causes de l'aixecament. I, ja que a cada comarca catalana hi va haver un heroi principal, al Pla de l'Estany aquest va ser el doctor Rovira: «[...] decidint alsar ben alta la bandera de la independència espanyola arterament maculada per las imperials tropas franceses». En aquesta edició de 1872 no inclou biografies dels participants en la guerra, i, a la p. 394, només s'afirma que:

[...] *à tots los quals es just afegir los insignes héroes de la Independencia general Llovera y brigadier Rovira [...] per estar personificada en ells la heroicitat de centenars de banyolins á quals valents esforços degueren estos generals los noms que conquistaren y la patria en gran part sa independència.*

En canvi, l'edició de 1895 (ALSUS, 1985 a) ja conté les biografies d'alguns destacats lluitadors, com el vilademulenc Esteve Llovera i Puig, el porquerenc Tomàs Morgat i Morgat i el mateix Francesc Rovira; i a la p. 418, hi escriu:

[...] *Molts de aquells joves regaren la terra patria ab la sanch de las sevas venas y fins per ella sacrificaren la vida. 'Ts que sobrevisqueren ascendiren en la categoria militar gracias á sa decissió y valentia; cap de ells deuen sos graus á sedicions y pronunciaments, polítichs sempre deshonrosos pera el pundonor militar [...].*

La idea d'una guerra per motius religiosos (els catòlics contra els infidels) i patriòtics Alsius la va mantenir en totes les seves obres, com en l'article: «Gestas banyolinas. Lo Regimiento de San Fernando» (ALSÍUS, 1895 b).

D'altres propagandistes banyolins

Un altre autor, més aviat un propagandista, ja que no aportava investigació pròpia, d'aquest pensament va ser el sacerdot Joan Barolès i Juanola. Aquest personatge procedia d'una família carlina i en aquella època era un reconegut predicador de mentalitat integrista. Va ser vicari de l'església parroquial de Santa Maria dels Turers de Banyoles i en un sermó, durant una funció de rogatives per la guerra de Cuba el 19 de maig de 1898, defensava, contra maçons i liberals, la combinació d'acció directa i oració, com durant la *Guerra de la Independència*:

[...] *Aplicó estos conceptos á la guerra de la Independencia que libró á nuestra España del yugo extranjero; mientras masones y liberales la estaban perdiendo en Cadiz, invocando sacrilegamente en su Constitución á la Santísima Trinidad. Aquellos guerrilleros antepasados nuestros unieron la oración con la eficacia de la acción más contundente.* («Extracto del sermón del Rdo. D. Juan Barolés...» 1898, p. 2.)

Els herois en els noms de carrers

Aquesta concepció va comportar que es dediquessin alguns carrers de la població als suposats herois. D'aquesta manera, es va posar el nom del militar Mariano Álvarez de Castro, heroi de la defensa de Girona, a una via principal, la carretera que portava a Girona. No sabem quan l'Ajuntament de Banyoles ho va aprovar, però, des d'aproximadament l'any 1882, el tram urbà de la carretera de Banyoles a Girona portava el nom d'Álvarez de Castro. Probablement, la causa va ser el trasllat de les restes d'Álvarez de Castro al monument sepulcral, inaugurat el 2 de maig de 1880, a la capella de Sant Narcís de Sant Feliu de Girona. Es va mantenir el nom fins el 24 d'abril de 2006, quan es va reanomenar com avinguda dels Països Catalans.

L'homenatge al doctor Rovira

Tanmateix, la gran exaltació de la percepció militar-religiosa vindria a Banyoles, com hem dit, amb la celebració de l'homenatge a l'heroi local doctor Rovira. El capellà i doctor en teologia Francesc d'Assís Rovira havia estat el cap de l'alçament contra els francesos a Banyoles, havia esdevingut cap de partides armades i reunia les dues condicions idònies, la militar i la de sacerdot, per assolir la categoria d'heroi. Amb motiu de la commemoració del centenari de la Guerra, l'Ajuntament de Banyoles va decidir el 22 d'abril de 1909 dedicar-li una plaça i celebrar-ne la col·locació de la placa amb gran solemnitat. La plaça estava en un lloc cèntric i a tocar del carrer d'Álvarez de Castro.

Els preparatius

Inicialment, l'homenatge estava preparat per al mes d'agost de 1909, quan la població de Banyoles festejava la seva festa petita, la de la Mare de Déu d'Agost, però es va haver d'ajornar ja que el juliol va haver-hi la Setmana Tràgica, tal com va publicar el banyolí *El Amigo del Pueblo*, el 29 d'agost de 1909, a la pàgina 3: «*La fiesta con que el Somatén de esta Villa trataba de honrar la memoria del doctor Rovira ha sido aplazada indefinidamente por las circunstancias que atravesamos*». Finalment, el dia escollit va ser el dia de Sant Esteve, el 26 de desembre de 1909.

El dia abans, la premsa gironina se'n va fer ressò, com el *Diario de Gerona* del 25 de desembre de 1909, a la pàgina 12:

Hoy á las diez saldrá de esta ciudad una compañía del regimiento de Asia con escuadra de gastadores, bandadas de tambores y cornetas, y carro, saldrá con dirección á Bañolas para asistir al homenaje que mañana se tributará en dicha villa al héroe de la guerra de la Independencia Dr. Rovira.

La música del regimiento marchará por separado.

Llevando la representación del general Gobernador militar de esta plaza y con el mando de las tropas, marchará á dicha villa el teniente coronel don Roberto Piserra.

Las tropas irán en traje de marcha.

O també *La Lucha*, el 22 de desembre de 1909, a la pàgina 3:

El próximo domingo una numerosa representación del somatén de esta capital con su bandera asistirá á las fiestas que sus compañeros de Bañolas celebrarán para conmemorar el centenario de la guerra de la Independencia y en honor á los héroes de aquella villa que tomaron parte en la misma [...].

La premsa barcelonina com *La Vanguardia*, el dia 27 de desembre publicava a la pàgina 6:

Hoy salió una compañía del regimiento de Asia, con bandera, y música, en dirección á Bañolas, para asistir á la fiesta que tendrá lugar mañana en aquella población en honor del Dr. Rovira, que tanto se distinguió durante los sitios y la guerra de la Independencia, y demás héroes de esta ciudad.

Es tractava, doncs, d'una festa amb una participació important de l'estament militar.

La premsa banyolina també es bolcava en l'acte. El diari tradicionalista local *Tradició y Progrés* el 25 de desembre de 1909, a la seva primera pàgina, en l'article de capçalera «La Festa de demà», informava de l'esdeveniment i el considerava com una cosa pròpia, era una manera interessada de reafirmar l'ideari tradicionalista:

¡Tradicionalistes! Alegremnos. L'homenatge que el poble banyolí tributarà demà al Dr. Rovira y demás compatricis nostres, que prengueren part en la gloriosa guerra de la Independencia, es una festa essencialment tradicionalista.

El programa d'aquells héroes, era el nostre; seva era la nostra Bandera. Deu, la Patria y el Rey, eran els tres amors dels nostres avis y en sa defensa, lluitaren y moriren; els mateixos qu'inspiraren l'heroisme dels nostres martirs; els que bullen en els cors de tots els tradicionalistes.

Demà el poble banyolí, entonarà un himne bellíssim als nostres ideals. Al festejar al nostres avant-passats, 'ns festejarà á nosaltres perquè els carlins y solsament els carlins podem gloriarnos de ser els veraders descendents d'aquells admirables héroes que vessaren la seva generosa sang, en defensa de la seva Fe, de la seva Patria y del seu Rey.

¡Tradicionalistes! ¡A ocupar tots l'honrosíssim lloch que per dret 'ns pertoca en aquesta patriòtica festa!

TRADICIÓ Y PROGRÉS, en nom propi y en el de la Joventut Tradicionalista, s'adhereix ab tot l'entusiasme de que es capaç á l'hermosíssim Homenatge patriotich, ab tant bon acert, organísat pel digne Somatent, d'aquesta vila.

Els tradicionalistes banyolins es veien hereus d'aquells herois i l'homenatge reforçava el seu ideal, resumit en la tríada «Déu, Pàtria i Rei».

Per la seva banda, la premsa republicana banyolina, com ara *El Amigo del Pueblo* el 8 de gener de 1910, a la pàgina 2, explicava els preparatius del dia abans i la gran importància de l'estament militar en els actes: «*Ja la vigília, dia 25, á mitja tarde, comensá á notarse gran animació per tots indrets*». A la vigília, la banda de música del Regiment d'Àsia va ser rebuda per la comissió organitzadora i després tots plegats varen anar a rebre la primera companyia d'aquest regiment:

[...] retornant juns als acordes d'un airós pas doble y seguits per immensa multitud que saludaba ab entusiasmo l'arribada del Exèrcit. Seguidament la Banda tocá dues pessets de concert y dues sardanes en la plassa de la Constitució y com que fou anunciada per dos ciclistes l'arribada dels individuos de la Creu Roja de Girona [...].

Al vespre, la banda de música del regiment, dirigida pel músic militar Antoni Juncà i Soler, va tocar sardanes a la plaça Major.

La celebració: organització i participants

La comissió organitzadora

L'organització de l'homenatge va anar a càrrec del sometent banyolí. L'Ajuntament de Banyoles i les entitats locals també hi varen tenir un paper, però no tan destacat. El gironí *El Tradicionalista* el 28 de desembre de 1909, a la seva primera pàgina (M.: «La Fiesta de Bañolas»), ens donava una relació dels organitzadors:

[...] cúmplenos rendir la más entusiasta y cordial felicitación al infatigable cabo de distrito del Somatén bañolense don Amadeo Esparch, alma de la fiesta, y perfectamente secundado, además del Alcalde don Narciso Franch, por sus compañeros de Comisión señores Malagelada (Don J. y Don B.) Alsius, Gusiñer, Figa, Hostench, Trullàs, Laqué, Fragell, Arboix, Faig, Bartra y Masanella, representantes de los diversos centros de Bañolas.»

El cap de l'organització va ser el caporal del sometent banyolí, el republicà federal Amadeu Esparch i Saus; hi havia l'alcalde, el liberal Narcís Franch i Tort, i alguns regidors (el regionalista Joan Malagelada i Bramon, els conservadors Josep Alsius i Ricard, Vicenç Laqué i Carbonell i Joaquim Hostench i Torrent); els diferents representants d'entitats amb els carlins Miquel Gussinyer i Heras i Jeroni Figa i Sala; els representants de les associacions obreres (el paperer catòlic Amadeu Trullàs i Domènech i el paperer republicà Isidre Arboix i Canals); els republicans Agustí Faig i Surroca, Pere Bartra i Comas, i el lerrouxista Jaume Massanella i Dalmau. En definitiva, s'hi troba una representació dels diferents sectors polítics i socials de la població (fig. 2).

La presència de les forces militars

La presència de les forces militars va ser notable (fig. 3). Hi van assistir entre set-cents i vuit-cents sometents dels pobles dels voltants. Així mateix, hi va haver representació dels sometents de Salt i Girona, una setantena d'aquest últim municipi. A més a més, hi va desfilar «*la primera compañía del regimiento de Asia, que vino de Gerona con su teniente coronel Sr. Piserra con banda de tambores y cornetas; y la de música*», una secció de la Creu Roja (amb els camillers i amb els oficials Alegri i Camós), el general Eduardo Danís (representant del governador militar), l'ajudant del general Higinio de Rivera, el capità Iturmendi, «*el jefe auxiliar de somatenes Sr. Billón*», «*el cabo de distrito de Gerona señor Sabater*», «*los oficiales del Regimiento de Asia señores Valbuena, Rodríguez, Navas, Victoria, Gómez, Rius*» i «*el capitán señor Baladrón*».

Les autoritats civils

Les autoritats civils provincials també hi varen ser, com, entre d'altres, «*el jefe de Obras públicas Sr. José Sanz Soler*», «*el diputado á Cortes por nuestro distrito Sr. Torras Sampol*» i Alfonso de Batlle (en nom de l'alcalde de Girona). A més a més hi van assistir les autoritats banyolines,

● Figura 2

Les autoritats a la sortida de la Casa Consistorial el dia de l'homenatge al doctor Rovira. 26 de desembre de 1909 (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany. Fons d'Imatges del Pla de l'Estany, 22007).

● Figura 3

Desfilada militar davant de la Casa Consistorial. 26 de desembre de 1909 (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany. Fons d'Imatges del Pla de l'Estany, 22008).

el jutge municipal, representants de les diferents entitats locals i «[...] además la comisión de familia formada por miembros de las familias Rovira, Llovera, de Ametller, Planites [Plantés], Frigola, Morgat y Campolier, emparentados ó descendientes de aquellos buenos patricios que mas se distinguieron en esta comarca por sus hechos en la guerra de la Independencia [...]». Aquests últims eren tots ells membres de famílies benestants i propietàries de la comarca.

Els eclesiàstics

L'element eclesiàstic hi va fer acte de presència amb «el M. I. Sr. Vicario general Dr. Llor, en representación del Prelado», el clergat local (de Casa Missió i altres capellans) i mossèn Frederic Dalmau i Gratacós (cosí del lerrouxista Jaume Massanella i Dalmau).

El desenvolupament de l'acte

Primer de tot, el sometent de Girona, organitzat a l'entrada de la població, a Mata (Porquerres), va desfilar amb la seva banda de cornetes i la seva bandera. A dos quarts de set del matí es van disparar vint-i-una canonades i «a las vuít els cornetas del Somatent tocaren llamada als seus individuos». Després tot va començar a la plaça del Monestir de Banyoles, segons relatava el *Diario de Gerona*, el 29 de desembre de 1909, a la pàgina 4:

[...] A las 9 y media se reunieron en la plaza del Monasterio los somatenes de los pueblos de la comarca y el de nuestra población. Puestos todos en orden con sus respectivas banderas y acompañados del elemento militar con música y tambores se dirigieron á las Casas Consistoriales, donde les esperaban el Ayuntamiento, Juez municipal y todas las personalidades que habian venido para tomar parte en el acto y además la comisión de familia [...].

A la Casa Consistorial s'hi va unir l'element civil, autoritats, representants de les associacions (amb els seus pendons) i membres de les famílies dels herois comarcans. I varen anar cap a la plaça Major, on es va fer una missa de campanya, segons el mateix *Diario de Gerona* del 29 de desembre de 1909 (fig. 4, 5):

[...] Todos en ordenada comitiva acompañados tambien con la representación de las sociedades, se dirigieron á la plaza de la Constitución donde apenas cabia el extraordinario gentío que se reunió.

Estaba preparado en uno de los pórticos de dicha plaza un altar para la misa de campaña que debia celebrarse. Un piquete de tropa dió guardia de honor, las banderas de los respectivos somatenes y del ejército se colocaron frente del mismo, y ocuparon lugares preferentes el Ayuntamiento, la comisión de familia y demás personalidades enumeradas.

Celebró la misa el Dr. D. Federico Dalmau. El acto de la elevación resultó solemnisimo y conmovedor; la música del regimiento y las bandas de cornetas tocaron la marcha real desde los terrados se hicieron salvas,

◆ Figura 4

Missa de campanya a la plaça Major de Banyoles. 26 de desembre de 1909 (fotografia de M. Alsius. *La Hormiga de Oro*, 8 de gener de 1910, p. 23).

◆ Figura 5

Acte a la plaça Major de Banyoles. 26 de desembre de 1909 (fotografia de M. Alsius. *La Hormiga de Oro*, 8 de gener de 1910, p. 23).

LA HORMIGA DE ORO

Ilustración Católica

Fiel á las enseñanzas de la Iglesia, somete todos sus escritos á la Censura Eclesiástica

PRECIOS DE SUSCRIPCIÓN
España, un año, 10 ptas.—Extranjero, 16

AÑO XXVII-Sábado 8 enero 1910-Núm. 2

OFICINAS DE ADMINISTRACIÓN
Plaza de Santa Ana, núm. 26, Barcelona

BAÑOLAS.—HOMENAJE AL DR. ROVIRA

El general Danis, el Vicario general, el Alcalde y el diputado Sr. Torras Sampol presidiendo la procesión cívica celebrada el 26 del pasado Diciembre.—(Véase pág. 23)

(Fotog. M. Alsius)

● Figura 6

Cercavila pels carrers de Banyoles. 26 de desembre de 1909 (fotografia de M. Alsius. *La Hormiga de Oro*, 8 de gener de 1910, p. 1).

y, entre tanto la multitud silenciosa y recogida elevaba su corazón al Dios de los Ejércitos que bendecía aquel grandioso acto.

I, com molt bé complementa la crònica de *El Tradicionalista* del 28 de desembre (fig. 6):

[...] en la parte central de los arcos que miran á mediodía rezóse por don Federico Dalmau una misa, estando en primer lugar del altar las banderas del Somatén de esta capital, del de Bañolas y de la Cruz Roja, sostenidas respectivamente por los señores Mas, don Luis Torrent Privat y el Teniente Coronel señor Piserra, estando á ambos lados del altar las autoridades y entidades invitadas y todas las autoridades y representaciones de Bañolas, figurando entre aquéllas el General Danís, el Dr. Llor en representación de nuestro Ilmo. Prelado, el Diputado á Cortes señor Torras Sampol, el Jefe auxiliar de Somatenes señor Billón, el cabo de distrito de Gerona señor Sabater, don Alfonso de Batlle, el capitán señor Iturmendi y los oficiales del Regimiento de Asia señores Valbuena, Rodríguez, Navas, Victoria, Gómez, Rius y algun otro, ocupando toda la plaza la banda de Asia con su celoso director señor Juncá, una compañía del propio Regimiento mandada por el capitán señor Baladrón, una numerosa Comisión de la Cruz Roja brillantemente presentada y todos los somatenes de Bañolas, Gerona y de muchos otros pueblos que quisieron asociarse á tan hermosa y simpática fiesta [...].

☉ Figura 7

Descobriment de la làpida de la plaça del Doctor Rovira. 26 de desembre de 1909 (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany. Col·lecció de l'Arxiu Municipal de Banyoles).

Seguidament varen anar cap a l'actual plaça del Doctor Rovira a posar-hi la placa commemorativa i a fer els corresponents parlaments. Abans, però, varen fer una cercavila per alguns carrers de la població (Mercadal, Santa Maria, Sant Antoni, Sant Martírià, de la Canal, plaça dels Turers, Álvarez de Castro i plaça del Dr. Rovira). I continua el *Diario de Gerona*: «Concluida la misa desfiló la comitiva en completo orden, recorriendo algunas calles en las que fueron engalanadas con colgaduras todos los balcones, hasta que llegó á la plaza que se ha dedicado al Dr. Rovira». Seguidament, «frente a la lápida que lleva el nombre del héroe se instaló una tribuna para las autoridades». L'acte va ser molt emotiu (fig. 7):

La ceremonia de descubrir la lápida revistió mucha solemnidad. Primeramente el secretario del Ayuntamiento Sr. Riera, con frase clara y correcta, explicó al pueblo el significado del acto que iba á celebrarse, poniéndole al corriente de todo lo que habia hecho la Corporación municipal para honrar la memoria del Dr. Rovira, habiendo acordado dedicarle aquella hermosa plaza.

No cal dir que els veïns havien respost com corresponia a un esdeveniment d'importància. Segons *El Amigo del Pueblo* del 8 de gener de 1910, pàgina 2:

[...] Els carrers y plassas per ahont passá la manifestació estaban engalanats com requereix en festivitats d'aquesta categoria puig tots los veïns respongueren á la invitació que se'ls hi feu de posar cobrellis y altres adornos als balcóns, els que hi quedaren exposats fins entrada de fosch, resultant una nota verdaderament típica.

El secretari de l'Ajuntament banyolí, Joaquim P. Riera i Genís, va parlar el primer, d'acord amb el *Diario de Gerona* a la pàgina 5:

[...] dedicó no obstante á los memorables sucesos de aquellos gloriosos patricios y sobre todo del ilustre Dr. Rovira frases de elogio y entusiasmo que fueron recibidas con una salva de aplausos, que aumentaron extraordinariamente en el momento de correr la cortina y descubrirse el mármol con la inscripción de Plaza del Dr. Rovira.

Després va ser el torn del diputat a Corts pel districte de Torroella de Montgrí, al qual pertanyia Banyoles, el republicà Josep Torras i Sampol, que va interpretar la figura del doctor Rovira a la seva manera i va aprofitar per reivindicar el regionalisme:

[...] Su discurso fué muy notable, principalmente por la multitud de datos históricos que presentó sobre el Dr. Rovira y otros personajes que por su valor y patriotismo se distinguieron en aquellas luchas contra la invasión francesa. Dijo que el Doctor Rovira es el modelo perfecto del guerrillero catalán y que su carácter sacerdotal no fué obstáculo para que pudiera llegar á ser un héroe. Manifestó que el espíritu regional de aquella época no solo no entibió el amor á España, sino que por el contrario fué su principal estímulo. La España de entonces, dijo, no era dividida artificialmente en 49 provincias, sino que estaba unida por el enlace armónico de sus regiones naturales. Sacó de aquí la consecuencia de que el regionalismo en vez de disgregar enlaza y fortifica los pueblos. Dijo también que las grandes victorias, como sucedió en la guerra de la Independencia, solo se alcanzan cuando el ejército y el pueblo están unidos en un mismo espíritu y no cuando están separados. El discurso del Sr. Torras Sampol fué escuchado con grande atención por los concurrentes y al final y en algun pasage notable fué muy aplaudido.

Posteriorment, va prendre la paraula el vicari general Antoni Llor i va esmentar el caràcter religiós de la guerra i va defensar el nacionalisme espanyol (la idea d'Espanya):

[...] *Empezó manifestando que hablaría en castellano y no en catalán, como los que le habían precedido, por consideración á las autoridades militares que no entendían el catalán. Al hablar del Doctor Rovira, dijo que el ser sacerdote no solo no fué un obstáculo para que pudiese ser un héroe, sino que precisamente porque fué sacerdote tuvo mas expedito el camino para llegar á ser un grande héroe, porque la religión que viene de arriba y todo lo que procede de Dios, no destruye lo de abajo, antes los perfecciona y consolida ya que las cosas de arriba y abajo tienen un mismo ordenador. Habló con gran profundidad de conceptos de la libertad y del patriotismo, demostrando que estas cosas son fruto natural de la Religión á cuyo calor vive y crece todo lo noble, grande y hermoso. Tuvo también períodos brillantes al hablar de los hechos de la guerra de la Independencia ponderando la grandeza moral de aquellos hombres que supieron luchar y morir por Dios y por la Patria. Terminó manifestando que España á pesar de sus desgracias no moriría. Notadlo bien, dijo, España no morirá: porque no puede morir; porque tiene una misión especial que cumplir: como en la antigüedad había un pueblo que era especialmente providencial, hoy ese pueblo es España; por eso Dios la tuvo presente cuando en su mente señalaba el lugar que debía ocupar cada pueblo, destinándole desde entonces para ser la depositaria y la defensora de la fè. Tales palabras produjeron al entusiasmo á la concurrencia que ovacionó al orador.*

Va tancar l'acte el banyolí Frederic Dalmau:

[...] *Levantose despues el Dr. Federico Dalmau el cual fué tambien muy aplaudido. Dijo que, aunque él no poseía la elocuencia de los otros oradores que habían entonado un canto patriótico á la memoria del Dr. Rovira y otros héroes de aquella grandiosa epopeya llamada Guerra de la Independencia, tenía no obstante una circunstancia en su favor para hablar, cual era la de ser hijo de Bañolas y estar muy satisfecho de poder honrar la memoria de sus compatriotas de aquella gloriosa época, por cuyo motivo podía en nombre de sus convecinos levantarse para dar las mas expresivas gracias á todas las autoridades y demás personas que habían venido á honrarnos, participando de nuestra fiesta y contribuyendo á darle el realce y esplendor que ha reves-tido. Haciendo un resumen de lo dicho por los otros oradores á lo que añadió oportunas consideraciones; enalteció tambien los méritos del Dr. Rovira y otros esclarecidos hijos de la patria, de aquella época. Manifestó como el amor á la religión y á la patria han constituido siempre los grandes ideales del pueblo español [...].*

I, finalment, el general Eduardo Danís va descobrir la làpida («*La lápida descubierta en conmemoración de aquellos hechos es de marmol á dos colores, negro y blanco*»). I, en aquell precís moment, la banda va tocar una marxa. Més o menys a la 1 de la tarda tots varen tornar a la Casa Consistorial (a la plaça de la Font). Al balcó de l'edifici s'hi varen exposar les diferents banderes: l'espanyola, la de la Creu Roja i les dels sometents de Girona, Cornellà del Terri, Banyoles i altres llocs. Després les autoritats i les representacions d'entitats varen anar a dinar a la Fonda Flora (a la plaça dels Turers). Eren uns quaranta comensals. Allí es va llegir una poesia titulada «La festa d'avuy» composta per a l'ocasió per l'obrer paperer Joaquim Mas. Durant el dinar, segons informa *El Tradicionalista* del 28 de desembre, «*repartiéndose durante ella [el dinar] un curioso folleto de los doctos escritores señores Alsius y Hostench como homenaje al Dr. Rovira y á sus compañeros*». Més tard, d'acord amb la mateixa publicació, varen barquejar

a l'Estany i visitar el balneari de la Fontpudosa. I a la tarda: «*Un concierto y sardanas llenaron la tarde, á la par que tambien se vieron concurridas las inmediaciones del pintoresco lago, celebrándose al anochecer un lucido baile en la sociedad La Lliga*» [la conservadora Lliga de Defensa de l'Agricultura, Indústria i Comerç de Banyoles i Comarca].

Va acabar la festa al Teatre Principal (a l'actual plaça del Teatre), a la 1 de la nit, amb la representació de l'obra de Frederic Soler (Serafi Pitarra) *Lo Timbal del Bruch*, a càrrec de les actrius barcelonines Galceran i Saullehy i els aficionats Masoliver, Castañer, Puig, Riera, Mas, Vives, Mir, Ros i Fontané. Els aficionats locals procedien de les diferents entitats d'adscripció ideològica diversa. Aquest va ser un gran espectacle, si fem cas a *El Tradicionalista*: «*Presentaba el Teatro lucidísimo aspecto y era tan numerosa la concurrencia que era imposible moverse en sus dependencias*». I seguia:

Guirnaldas de flores y varios escudos de armas pendian de las barandillas de los palcos y dominando la escena destacábase el escudo patrio y las banderas española y catalana [...]. Durante la representación se repartieron á los invitados dos bonitas y limpias postales del fotógrafo bañolense señor Mateu, de vistas sacadas del acto de la misa y del descubrimiento de la lápida.

Molts no varen poder entrar al Teatre, ja que estava ple. El concert de la tarda a la plaça Major va anar a càrrec del «*Regimiento de Asia*». La posta de sol va ser saludada amb vint-i-una salves.

El consens en la visió

L'acte d'homenatge deixa entreveure un consens polític i ideològic en la percepció d'una guerra –doncs hi havia destacats herois locals (de famílies de diferent espectre ideològic)–, del gran paper que varen tenir els sometents i els guerrillers i la gran inspiració religiosa i patriòtica que va representar la lluita contra els francesos. Es tractava de la defensa nacional d'una pàtria comuna. Els sectors carlins i tradicionalistes, sobretot, defensaven aquest pensament. Els republicans també hi eren presents, si bé alguns devien ser més escèptics sobre la importància de la religió.

Recolzaven aquesta visió els altres membres de la comissió organitzadora, on hi havia liberals (com l'alcalde Narcís Franch), regionalistes (Joan Malagelada), conservadors (Josep Alsius), carlins i tradicionalistes (Miquel Gussinyer i Jeroni Figa) i republicans federals i radicals (Isidre Arboix, Agustí Faig i Jaume Massanella).

En definitiva, tal com va publicar el republicà banyolí *El Amigo del Pueblo* el 8 de gener de 1910, a la segona pàgina:

En resum: fou una festa patriòtica del tot completa [...] Podem felicitar-nos els Banyolins y felicitar a la Comissió organitzadora per la acollida que ha tingut per tot arreu aquesta festa, de grata memòria per tots; cal perseverar y fomentar actes per l'estil, que ademés de donar nom als pobles que 'ls realitzen, queden gravats a la memòria de tots inspirant l'amor al patriotisme y germanor.

Bàsicament, era la idea d'una guerra patriòtica contra els francesos, amarada de nacionalisme espanyolista, amb fets patriòtics, religiosos, gestes èpiques i herois (a on també n'hi havia d'haver de locals) que ja havia configurat l'imaginari col·lectiu i popular. Es comprova com s'havien creat uns espais mentals comuns (els carlins i republicans banyolins tenien i «veneraven» màrtirs de la darrera carlinada, i les celebracions i manifestacions dels diferents col·lectius socials i ideològics feien un recorregut semblant pels carrers del municipi) on les diferents ideologies podien confluïr i que acceptaven de grat.

La visió del fotògraf banyolí Francesc Mateu

L'homenatge al doctor Rovira, a més dels escrits de premsa, ens va deixar algunes fotografies de l'esdeveniment («Durante la representación se repartieron á los invitados dos

● Figura 8

Postal del fotògraf Francesc Mateu, «Al heroisme dels somatens de 1808» (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany. Col·lecció de l'Arxiu Municipal de Banyoles).

bonitas y limpias postales del fotógrafo bañolense señor Mateu, de vistas sacadas del acto de la misa y del descubrimiento de la lápida». Algunes són d'un fotògraf banyolí, Francesc Mateu i Duran (1885-1942). Francesc Mateu era impressor i fotògraf i estava ideològicament i estretament vinculat als sectors catòlics. Va fer un seguiment acurat de l'acte, i en va fer postals. En una d'elles, amb el títol «*Al heroisme dels somatens de 1808*», reproduïx la missa de campanya a la plaça Major, inclou una composició, amb una orla, amb la figura del doctor Rovira a cavall i amb uniforme i altres elements militars (un tambor, trompetes, banderes, etc.). En aquesta postal combina la idea de religiositat (missa de campanya) i de milícia (fig. 8).

El llibret de Pere Alsius i Joaquim Hostench

De complement a l'homenatge es va publicar un llibret titulat *Centenari de La Guerra de la Independència. Homenatge al Doctor Rovira y demás fills de Banyolas y Comarca que's sacrificaren per la Patria*. El llibret es va repartir en alguns actes. Els autors eren l'historiador Pere Alsius i Torrent i l'escriptor catalanista Joaquim Hostench i Torrent (1861-1943), ambdós banyolins (ALSUS & HOSTENCH, 1909).

El seu pròleg, «*Als héroes defensores de nostras llars*», és escrit pel capellà Frederic Dalmau i Gratacós (1874-1926), catedràtic dels instituts de Logronyo i Girona i del Seminari de Girona i estudis de la psicologia. En ell s'alabava, a la pàgina 3, l'esperit religiós tradicional del doctor Rovira: «[...] *Perqué no es solsament el valor desplegat pel Dr. Rovira y sos fidels companys lo que mereix nostras alabansas, sinó l'esprit religiós-tradicional que informava tots los seus actes* [...]».

Hi veia, a les pàgines 3 i 4, una acció contra els francesos antireligiosos i portadors de doctrines contràries al poble i a l'«ànima popular»:

Lluytaren ells, cert es, per Ferran VII y la Monarquia; però es perquè veyan en ells una forsa capàs de oposarse al torrent devastador de unas doctrinas de disolució, que solcavant los fonaments religiosos, hauria acabat ab l'ordre social y ab la prosperitat dels pobles. [...] Lo poble que honra els seus heroes s'honra á si mateix, en virtud de la continuïtat humana establerta per l'ànima popular, que no pot explicarse sens una comunitat de sentiments y aspiracions.

En definitiva, els alçats contra els francesos eren defensors de Déu i la Pàtria, segons afirma a la pàgina 4: «[...] *los cors de vostres compatriçs que, com los vostres, glateixen per Déu y per la Patria*».

El llibret és una publicació de 72 pàgines destinada a glorificar els herois locals. Parla de «*L'Alsament*» (organització i mobilització), «*Girona Sitiada*», «*Banyoles Captiva*», «*Presa del Castell de Figueras*» i «*El Regiment de Sant Fernando*»; i, sobretot, es dedica a biografies de militars (la del doctor Rovira, però també la d'Esteve Llovera, Joan Baptista de Ameller i Ferrer, Narcís Plantés, Salvador, Sebastià, Joan i Josep Frigola i Sala, Tomàs i Josep Morgat i Mor-

gat, Pere Campolier i d'altres com Jacint i Joan Castany o Miquel Anglada). S'hi troben també algunes biografies de civils (com la de Carles de Ameller i Ferrer), però només ocupen cinc pàgines. En canvi, les biografies de militars en tenen vint-i-vuit.

En el llibret s'hi troba patriotisme, descripcions de batalles i enfrontaments militars i personatges heroics (que, sense distinció de classe social, lluitaren amb pocs recursos i deixaren la seva vida i el seu treball per a combatre), com a la pàgina 28:

[...] en aquella época memorable en que tots los catalans, tots los espanyols, sense distinció de classe, sexe ni condició social; tots, absolutament tots, dedicavan las sevas forsas á salvar la independencia de la patria de la tiránica supeditació napoleónica; se fa difícil senyalar preferencias, porque en sa respectiva classe tot y cada un d'ells foren héroes y la inmortalitat que ab tanta gloria adquiriren los homes d'aquella generació vigorosa es la resultant, es la suma, de las heroicidades de tots ells, homes y donas, ricos y pobres, seculares y eclesiásticos.

Les obres citades per aquests autors són les d'Adolf Blanch (BLANCH, 1861), Pere Alsius (ALSÍUS, 1895 a), la *Gazzele de Girona* (22 de juliol de 1813), Emili Grahit (GRAHIT, 1894), la *Gaceta militar y política del Principado* (22 de juliol de 1813) i la documentació pròpia de l'Arxiu Municipal de Banyoles (sobretot l'anomenat «Plechs Francesos» i les actes municipals), de l'Arxiu del Monestir de Banyoles, documents de Casa de Ameller de Banyoles i la memòria oral.

Els anys posteriors a l'homenatge al doctor Rovira

Després de l'homenatge al doctor Rovira es va mantenir el mateix punt de vista. D'aquesta manera, el gener de 1931 l'Ajuntament de Banyoles va refusar posar el nom del «*Barón de Eroles*» o «*Independencia*» a l'actual carrer de mossèn Jacint Verdaguer. La proposta era del farmacèutic conservador i fill de Pere Alsius, Josep Alsius i Ricard. Es va considerar que ja hi havia el carrer d'Álvarez de Castro per a recordar les gestes de la Guerra.

Uns mesos després, el 10 de maig de 1931, en el quinzenal conservador *Vida Banyolina*, es publicava un article del prevere, de nissaga banyolina carlina, Gaspar Geli i Perpinyà (1906-1936), que incidia en la mateixa filosofia de la Guerra de la Independència (GELI, 1931).

L'historiador banyolí Mn. Lluís G. Constans

Uns vint anys després, l'historiador banyolí mossèn Lluís G. Constans i Serrats (1901-1955) va tractar també sobre la Guerra de la Independència. Mn. Lluís G. Constans seguia l'estela de Pere Alsius, la visió era semblant, tot i aportant alguna dada inèdita concreta. Aquesta visió es va veure reflectida en els seus articles: «El Dr. Rovira, guerrillero de la Independencia» (CONSTANS, 1951), «Història del Govern de la Vila» (CONSTANS, 1981) o en el seu llibre *Bañolas* (CONSTANS, 1951). En aquest llibre escrivia això a la pàgina 124: «*Cuando de nuevo en*

1808 sonó el clarín de la guerra contra el invasor, Bañolas acudió a defender la patria amenazada». O, a la 127: «Muchos fueron los patriotas bañolenses que dieron su sangre en los campos de batalla y catorce de la comarca fueron ahorcados en Gerona».

Mossèn Lluís Constans va morir el 1955 i ningú no va gosar donar una altra visió (una de diferent) d'aquesta guerra. Fins i tot, el 1958, a instàncies del règim franquista, es van organitzar uns quants autobusos per anar a la commemoració del Bruc.

La visió a la segona meitat del segle XX

Després de mossèn Lluís Constans trobem una percepció bèl·lica de la Guerra, amb explicacions d'enfrontaments armats, d'atacs a la religió o de les vides de guerrillers.

Aquesta concepció es comprova en els escrits del porquerenc mossèn Tomàs Frigola i Oliveras (FRIGOLA, 1959, 1961); o en els escrits i articles del llibreter Josep Blanch i Coll a *Horizontes* (BLANCH, 1976 b), a la *Revista de Banyoles* (BLANCH, 1979), en el *Cartipàs de Festa Major* de Banyoles (BLANCH, 1976 a, 1977, 1978 i 1983) i en el seu treball inèdit «Les gestes dels banyolins a la Guerra de la Independència, 1808-1814»; i també en un programa (fet juntament amb Josep M. Massip) de final dels anys seixanta del segle XX a *Radio Popular de Figueras* titulat «La Guerra de la Independència a Banyoles».

També s'han d'esmentar els articles de l'historiador banyolí Antoni M. Rigau i Rigau a la revista banyolina *Horizontes* (RIGAU, 1949), en algun programa de les Festes del Barri de Sant Martírià (RIGAU, 1981), en el *Bulletí d'Informació Municipal de Banyoles* (RIGAU, 1983 a, 1983 b) o en els *Fulls de la Mancomunitat de l'Estany* (RIGAU, 1986).

Així mateix, el 17 de juny de 1960 l'Ajuntament banyolí va dedicar el carrer del Guerriller Frigola a un dels herois de la Guerra del Francès, Salvador Frigola i Sala.

La Guerra del Francès

Més recentment, a finals del segle XX i començament del segle XXI, s'ha passat a anomenar com a *Guerra del Francès* i han aparegut llibres amb una noció nova, com la monografia *Banyoles* (GRABULEDA & TARRÚS, 1993) dels *Quaderns de la Revista de Girona*, la *Història del Pla de l'Estany* (GRABULEDA, 2000) o el llibre de Miquel Rustullet, *La Guerra del Francès al Pla de l'Estany* (RUSTULLET, 2008 b), publicat gairebé un segle després de la primera edició dedicada monogràficament a la Guerra de la Independència, com també tot un seguit d'articles i monografies locals (sobretot dels *Quaderns de la Revista de Girona*). I s'han commemorat els dos-cents anys amb unes «Rutes de la Guerra del Francès» (del 2 de novembre de 2008 al 15 de març de 2009, les rutes eren aquestes: El Fort de Sant Martírià; Francesc Rovira, el capellà-militar i el combat de la Beguda; La batalla de Miànigues, i El Fort Beurmann),

organitzades pel Consell Comarcal del Pla de l'Estany i l'Ajuntament de Banyoles, i amb la celebració del Col·loqui de Tardor *La Guerra del Francès al Pla de l'Estany* (novembre de 2010)¹.

Els anys posteriors al franquisme, amb l'aparició de nous historiadors locals, s'ha desterrat, si més no de moment, la visió centenària de la Guerra de la Independència (subjectiva i feta de retalls d'esdeveniments militars i d'herois) i s'interpreta aquest període d'una manera més global, amb l'estudi de l'economia, la demografia, les institucions, la societat i els fets polítics i socials.

1 A més de les referències citades a tot l'article, s'han utilitzat les següents: ALSIUS (1928), GALOFRÉ (2007), GRABULEDA (2002, 2010), GRABULEDA & RUSTULLET (2008) i RUSTULLET (2008 a, 2008 c, 2009, 2010).

BIBLIOGRAFIA

- ALSIUS, P. (1872); *Ensaig Històrich sobre la Vila de Banyolas*, Estampa de L. Obradors y P. Sulé, Folletí de La Renaixensa, Barcelona.
- (1895 a); *Ensaig Històrich sobre la Vila de Banyolas*, Estampa de F. Mateu y Vilardell, Folletí del Semanario de Bañolas, Banyoles.
- (1895 b); «Gestas banyolinas. Lo Regiment de San Fernando», *Semanario de Bañolas*, 80, 1 de setembre de 1895, pp. 1-3.
- ALSIUS, P. & HOSTENCH, J. (1909); *Centenari de La Guerra de la Independencia. Homenatge al Doctor Rovira y demás fills de Banyolas y Comarca que -s sacrificaren per la Patria*, Banyoles, desembre 1909.
- (1928); «Apunts Històrics: acció del 23 de Juny de 1813», *Ciudad de Bañolas. Fiesta Mayor*, Banyoles.
- BLANCH, A. (1861); *Cataluña: Historia de la Guerra de la Independencia en el antiguo Principado*, Imprenta y Librería Politécnica de Tomás Gorchs, Barcelona.
- BLANCH, J. (1976 a); «Les gestes dels banyolins a la guerra de la Independència: el batalló de Banyoles a l'atac», *Cartipàs de Festa Major*, Banyoles.
- (1976 b); «Les gestes dels banyolins a la Guerra de la Independència: Any 1810. La destrucció del Fort de Sant Martírià», *Horizontes*, 486-487, octubre, pp. 28-29.
- (1977); «Les gestes dels banyolins a la Guerra de la Independència: El capità Excm. Sr. D. Salvador Frigola i Sala», *Cartipàs de Festa Major*, Banyoles.
- (1978); «Les gestes dels banyolins a la guerra de la Independència: l'acció del 23 de juny del 1813 i fi de la guerra», *Cartipàs de Festa Major*, Banyoles.
- (1979); «Les gestes dels banyolins a la Guerra de la Independència: El brigadier Esteve Llobera», *Revista de Banyoles*, 554-555, octubre, pp. 59-61.
- (1983); «El batalló de Banyoles», *Cartipàs de Festa Major*, Banyoles.
- CONSTANS, LL. G. (1951); *Bañolas*, Ajuntament de Banyoles, Gráficas Granés, Banyoles.
- (1951); «El Dr. Rovira, guerrillero de la Independencia», *Vida Católica*, 144, 27 d'octubre, p. 5.
- (1981); «Història del Govern de la Vila», *Cartipàs de Festa Major*, Banyoles.
- «Extracto del sermón del Rdo. D. Juan Barolés, coadjutor de esta parroquia, en la función de rogativas por la guerra, que la misma celebró, en la tarde del día del 19 del pasado Mayo» (1898), *El Semanario de Bañolas*, suplement al núm. 64, pp. 1-5.
- FRIGOLA, T. (1959); «Funesto balance de la lucha contra las tropas napoleónicas», *Revista de Girona*, 8, p. 61.
- (1961); «Notas e ilustraciones históricas. Santa María de Porqueras», *Suplemento de la Hoja Parroquial*, Masó, Girona.
- GALOFRE, J. (2007); «El puig de Sant Martírià. Un drama en tres actes i un epíleg», *El Pla de l'Estany*, 56, setembre, pp. 16-17.
- GELI, G. (1931); «Estampes de Banyoles. X. Caire patriòtic», *Vida Banyolina*, 10 de maig.
- GRABULEDA, J. (2000); «La Guerra del Francès», *Història del Pla de l'Estany*, Diputació de Girona, Girona, pp. 574-579.
- (2002); «Retalls d'història: Francesc d'Assís Rovira i Sala», *El Pla de l'Estany*, 39, desembre, pp. 22-23.
- (2010); «L'homenatge al doctor Rovira, la visió banyolina de la Guerra de la Independència», *Revista de Banyoles*, 925, novembre, pp. 38-39.

GRABULEDA, J. & RUSTULLET, M. (2008); «Guerra del Francès a Banyoles», *Les Garrotxes*, 1, pp. 76-77.

GRABULEDA, J. & TARRÚS, J. (1993); *Banyoles*, Quaderns de la Revista de Girona, 40, Diputació de Girona & Caixa de Girona, Girona.

GRAHIT, E. (1894); *Reseña histórica de los Sitios de Gerona en 1808 y 1809*, Imprenta y librería de Paciano Torres, Girona.

RIGAU, A.M. (1949); «El jovent d'aquell temps», *Horizontes*, 41, maig, pp. 4-5.

— (1981); «Gent i fets: per un petricó de vinagre...», *Festes del Barri de Sant Martíà*, agost.

— (1983 a); «Fitxes de Petita Història XXI: Banyoles alliberada», *Butlletí d'Informació Municipal*, Ajuntament de Banyoles, 48, maig, pp. 12-13.

— (1983 b); «Fitxes de Petita Història XXIV: Un expedient de purificació», *Butlletí d'Informació Municipal*, Ajuntament de Banyoles, 51, agost, pp. 6-7.

— (1986); «Els germans Frigola, de Mata», *Fulls de la Mancomunitat de l'Estany*, 13, juliol, pp. 8-9.

RUSTULLET, M. (2008 a); «200 anys de la Guerra del Francès», *Revista de Banyoles*, 891, gener, pp. 30-35.

— (2008 b); *La Guerra del Francès al Pla de l'Estany (1808-1814)*, Consell Comarcal del Pla de l'Estany & Ajuntament de Banyoles, Banyoles.

— (2008 c); «La Guerra del Francès. La insurrecció a Banyoles i els primers ferits», *Cartipàs de Festa Major*, Banyoles, pp. 43-45.

— (2009); «Guerra del Francès», *El Pla de l'Estany*, 61, març, pp. 34-35.

— (2010); «Escaramussa pels volts de Serinyà durant la Guerra del Francès», *Revista de Banyoles*, 925, novembre, pp. 35-37.

PREMSA

Gazzete de Girone, 22 de juliol de 1813.

Gaceta militar y política del Principado, 22 de juliol de 1813.

«Noticias», *El Amigo del Pueblo*, 29 d'agost de 1909, p. 3.

La Lucha, 22 de desembre de 1909, p. 3.

Diario de Gerona, 25 de desembre de 1909, p. 12.

«La Festa de demà», *Tradición y Progrés*, 25 de desembre de 1909, p. 1.

La Vanguardia, 27 de desembre de 1909, p. 6.

M.: «La Fiesta de Bañolas», *El Tradicionalista*, 28 de desembre de 1909, p. 1.

Diario de Gerona, 29 de desembre de 1909, pp. 4-5.

«Homenatge al Doctor Rovira», *El Amigo del Pueblo*, 8 de gener de 1910, pp. 1-2.

ARXIUS DIGITALS

Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany: <http://xacpremsa.cultura.gencat.cat/pandora/#top>

Arxiu Municipal de Girona. Hemeroteca: <http://www.girona.cat/sgdap/cat/premsa.php>

Biblioteca Pública de Girona: http://prensahistorica.mcu.es/es/regiones/mapa_pais.cmd?pais=espana#Girona

Bibliografia del Pla de l'Estany: <http://biblio.banyoles.cat/>

ARXIUS

Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany (ACPE). Fons de l'Ajuntament de Banyoles. Actes municipals de 1909 i 1931.

La Guerra del Francès al Pla de l'Estany,
(BARNOSELL, G. & GALOFRÉ, J., ed.), Quaderns, 31, CECB,
Banyoles, 2012, pp. 101-115.

Recorregut guiat a dos escenaris de la Guerra del Francès al Pla de l'Estany

Laura ROMERO, Miquel RUSTULLET

Consell Comarcal del Pla de l'Estany, c/ Catalunya, 48, 17820 Banyoles

Introducció

L'endemà del Col·loqui de Tardor que va tenir lloc el dissabte 27 de novembre de 2010, és a dir, el diumenge dia 28, es va programar un recorregut guiat per tal de conèixer dos dels llocs en què es van viure fets de rellevant importància en aquella guerra d'ocupació dels anys 1808-1814, per part de l'imperi napoleònic a la nostra comarca. Aquestes visites tenien com a finalitat l'oportunitat de trepitjar alguns dels escenaris històrics dels quals s'havia parlat en alguna de les ponències del dia anterior. Els llocs triats van ser el puig de Sant Martírià, de Banyoles, i el puig de Miànigues, a Porqueres.

La considerable distància entre els dos llocs escollits va fer aconsellable que s'utilitzessin els cotxes particulars per tal de fer possible que les dues visites es realitzessin de manera més ràpida i còmoda durant aquell matí.

Els textos que vénen a continuació formen part dels continguts que es van explicar als assistents durant el recorregut dominical.

Puig de Sant Martírià

Vam sortir en vehicles des del carrer Servites, de Banyoles, fins al lloc conegut per Mirador de l'Estany on, caminant des d'allà durant deu minuts, vam arribar dalt del puig de Sant Martírià, davant les ruïnes del Convent Vell, que fou utilitzat com a fort per les tropes franceses quan ocuparen Banyoles (fig. 1).

Però també és el puig on la llegenda explica que, segles abans, dos joves monjos florentins reberen l'encàrrec de portar les relíquies de sant Martírià, un bisbe italià del segle IV, en un lloc on hi havia «una font cabalosa que mai s'esgotarà». Portaven les relíquies dins una bóta i sobre una mula i, anant d'un lloc a l'altre, arribaren en aquest turó, des d'on es veu l'estany. La mula s'hi va aturar de cop i, quan els monjos entraven i sortien de la vila, les campanes repicaven soles, senyal que era el lloc adequat. Però l'abat del monestir se'n va assabentar i va organitzar una processó per traslladar solemnement les relíquies fins a l'església del monestir. Tanmateix, l'endemà les relíquies tornaren a aparèixer miraculosament en aquest turó i es varen resistir a ser traslladades de nou al monestir fins que l'abat i el poble de Banyoles varen prometre d'edificar-li una capella en honor al sant. I, en efecte, hi ha documentada una capella dedicada a St. Martírià al segle XII, però sembla que l'any 1289 les relíquies del sant foren traslladades al monestir.

☉ Figura 1

Participants al recorregut guiat en el puig de Sant Martírià el 28 de novembre de 2011 (fotografia de Mateu Butinyà).

L'any 1583, per indicació de l'abat, la capella fou transformada en un convent de caputxins, que no acabà de quallar, i l'any 1638 es convertí en un convent de frares servites, un orde dedicat a la devoció i a la pregària de la Mare de Déu dels Dolors. Les ruïnes que veiem pertanyen en aquesta etapa (fig. 2). Com es pot observar, només es conserva la base dels seus murs. El convent devia tenir una base rectangular i un absis pentagonal, i els murs laterals tenien potents contraforts interiors que formaven un seguit de petites capelles laterals. Encara podem veure-hi, a més, una part del paviment original de la nau, fet de rajoles. L'altar, construït amb lloses de travertí i un relleu de Sant Martírià, hi ha estat col·locat recentment. Aquest convent, conegut popularment com el Convent Vell, estigué en funcionament fins la Guerra del Francès. Quan arribaren les tropes napoleòniques, o fins i tot una mica abans, els frares servites l'abandonaren.

El 24 de juny de 1809 Banyoles fou atacada violentament pels francesos, que cremaren diverses cases i executaren 14 veïns. A partir d'aquell moment, els banyolins patiren diverses ràtzies de les tropes napoleòniques i molta gent es refugià a les muntanyes de Pujarnol, Rocacorba i el Collell. Aquests primers atacs es donaren en el context dels setges de Girona. Les tropes napoleòniques volien evitar que arribés ajuda als gironins assetjats i, per això, periòdicament, realitzaven atacs per escarmentar la població a les localitats del voltant, com era el cas de Banyoles i altres llocs del Pla de l'Estany.

◆ Figura 2

Vista general del puig de Sant Martírià, a Banyoles (fotografia: Globusvisió).

L'ocupació francesa del convent dels servites es realitzà a finals de 1809 o a començaments de 1810, quan Girona va capitular. L'escolliren pel seu valor estratègic, un lloc enlairat des d'on es podia controlar la ciutat i les vies de comunicació del seu entorn, especialment les que enllaçaven Figueres amb Girona. Val a dir que els soldats que ocuparen el convent no eren pròpiament francesos; més aviat, les tropes destacades aquí estaven integrades per italians, polonesos, suïssos i, sobretot, alemanys. L'exèrcit imperial de Napoleó enrolava soldats dels països que anava ocupant. Els soldats que s'hi aquarteraren eren sobretot alemanys de la divisió westfaliana i, des d'allí, controlaven –i atemorien– la població de Banyoles.

Ocuparen les seves dependències i les utilitzaren com a caserna. Per protegir-se millor i adequar-lo a les seves funcions militars, hi realitzaren algunes obres de fortificació. No ens hem d'imaginar el fort de Sant Martíà com un gran baluard, com el castell de Sant Ferran o la ciutadella de Roses, sinó que devia ser una construcció més modesta i utilitària. Potser la imatge que devia tenir s'aproximava més als forts del *far west* americà: les seves proteccions deurién ser, segurament, de fusta.

Encara que Banyoles fos controlada per aquesta tropa, sovint, de nit, hi entraven miquelets buscant provisions. Això creà un clima de malestar i contínues discussions entre els caps de la tropa aquarterada al Puig de Sant Martíà i l'Ajuntament de Banyoles, del qual era alcalde, per decisió de les autoritats franceses, Josep Puig de la Bellacasa.

Com ha succeït sempre, les relacions entre una població ocupada i els seus ocupants eren dolentes. Els soldats de l'exèrcit francès contínuament exigien provisions a la població, que ja estava prou empobrida per la guerra com per mantenir-los. Per exemple, el 12 de gener de 1810, reclamaren 145 quarteres de forment, 73 d'ordi i diverses quantitats de vi i d'oli, i l'alcalde hagué d'enviar una carta a les autoritats franceses manifestant que la població de Banyoles no podia satisfer aquesta petició perquè *«los víveres se hallan con tal escasas que ninguno los tiene sinó para pasar el día y poco más»*. En una altra ocasió, el mateix batlle repetí que *«no han dexado algunos oficiales de exigir de la triste indigencia de los vecinos de Bañolas carne, vino azeite, grana para los cavallos arroz, velas...»*. En tot cas, molt sovint, les tropes no feien peticions formals sinó que tiraven pel dret, entraven a les cases i s'enduien el que creien convenient.

Les picabaralles quotidianes entre la població i els invasors eren constants. El següent exemple ho il·lustra molt bé (RIGAU, 2001). El juny 1810, la Maria, la mestressa de l'hostal d'en Mitjà, del carrer Sant Martíà, el carrer que feien servir els francesos per anar i venir al seu quarter, va vendre una mesura de vinagre a un soldat francès que després es va negar a pagar. Va haver-hi una forta discussió en la qual els parroquians de l'hostal van agredir el soldat quan volia treure el sabre. L'endemà, un escamot de soldats van anar fins l'hostal i van detenir el marit de Maria, l'hostaler Vicenç Mitjà, i el seu fill Carles. Va caldre la intervenció de l'alcalde perquè els francesos deixessin anar els detinguts.

Reproduïm la carta que el batlle va fer arribar a la comandància del fort:

Sobre las 6 de esta tarde ha vingut a queixarse a esta Municipalitat Maria Mitjà exposant que las tropas del mando de VS. se han portat de casa a son marit y fill. No se atina perquè motiu se ha comès tal violència ab una gent dels quals la comuna pot respondren y los abona, y sie la causa lo que vulla sobre el genero que venian al soldat debia acudirse al Batlle, y no subjectarlos a sufrir unas vexacions injustas (...) entre Paysans y tropa, per lo tant la comuna suplica a VS que luego permetra a Vicens y Carlos Mitjà que se restituesca luego a sa casa.

L'escrit va aconseguir el seu objectiu i els presos van ser alliberats, però, com es pot veure, l'ambient que es respirava a la ciutat era molt tens i la població havia de suportar abusos constants per part de l'exèrcit.

Durant l'ocupació dels francesos, es produïren a Banyoles diverses accions dels miquelets, que sempre anaven seguides de reaccions repressives dels soldats sobre la població. Així, per exemple, el 26 de juny de 1810, les tropes d'en Fàbrega, un destacat dirigent del some-tent, entraren a Banyoles i mataren alguns soldats francesos i en feren presoners a d'altres. Els francesos, ferits en l'amor propi, culpaven la població banyolina d'estar confabulats amb els atacants i prengueren represàlies. Entraren a diverses cases, pegaren a cops de culata els seus propietaris i s'emportaren els seus béns. Arran d'aquests fets, es creà una mena de comissió d'investigació entre l'alcalde de Banyoles i un dels oficials del fort de Sant Martírià. Reproduïm algunes de les declaracions que prestaren alguns dels soferts veïns de Banyoles:

- Joan Boix, baster, *«declara que entrà un soldat francès dins sa casa, li posà un cartutxo a la establa o corb».*

- Vicenç Mitjà, negociant, declara que durant *«les escopetades las tropas lo precisaren obrir la porta y lo tractaren molt malament (...) y se li emportaren unas tres garrafadas d'aiguardent».*

- Francesca Xargay, viuda, diu que *«luego de acabadas las escopetadas uns deu o dotxe soldats lo precisaren obrir la porta li donaren una terrible bofetada, li robaren un llansol gran nou, un cuxí y un sach».*

- Josep Congost, menestral, *«declara que a pesar de estar dabant la guardia del capdemont del carrer de Sant Martírià, (...) lo precisaren obrir la porta, lo tractaren malament a culatasos de fusill (...) en tal que desde aleshores se troba amb gran sufocació el pib».*

- Pere Corominas, negociant, declarà que li *«feren portar un ferit a pesar de que el declarant se trobava en edat de 70 añs».*

I aturem aquí la llista de greuges, perquè és podria allargar massa. En tot cas, són una bona prova de les penalitats que havia de passar la població. I encara, el 22 de novembre de

1812, hi hagué un episodi semblant: després d'una altra ràtzia dels miquelets, els francesos maltractaren els habitants de Banyoles.

Les incursions sovintejades del grup d'en Fàbrega, en aquest sentit, segurament provocaren més perjudicis que no pas beneficis als banyolins. A cada acció, hi seguia automàticament una reacció dels francesos contra el poble. L'objectiu d'això, amb tota probabilitat, era atemorir-lo i que, sabent les represàlies que hi hauria, desitgés que els francesos no fossin atacats. En tot cas, és una mostra més de les penalitats que havia de patir la població durant la guerra.

El fort del puig de Sant Martírià va patir almenys dos atacs per part de les forces resistents a l'invasor. El 7 d'abril de 1810 es donà la circumstància que hi havia pocs soldats custodiant-lo i uns 200 miquelets el van atacar, però no van poder expugnar-lo. En aquest atac, segons ha quedat constància, els miquelets van entrar a la població de Banyoles i van intentar que els seus veïns els ajudessin en l'atac. La majoria dels banyolins, però, tement represàlies, no hi van col·laborar.

Sí que tingué èxit, en canvi, l'atac de l'agost de 1811. Mesos abans havia tingut l'ocupació del castell de Sant Ferran de Figueres per les tropes de mossèn Francesc Rovira, i el mariscal Macdonald volia reconquerir com fos la plaça de Figueres. Així, hi destinà moltes tropes i les de Banyoles hi hagueren d'anar, deixant el fort de Sant Martírià buit. Aquest fet fou conegut pel coronel espanyol Luis de Creff, que ordenà a les seves tropes que l'enderroquessin aprofitant que no hi trobarien cap resistència. I així ho van fer. Com a resultat d'aquesta acció, Banyoles perdé el seu convent, però no es deslliurà del domini francès: quan hagueren reprès el control sobre el castell de Sant Ferran de Figueres, les tropes napoleòniques tornaren a Banyoles i buscaren un nou lloc per aquarterar-se: can Puig de Bellacasa, que fou conegut com el fort Beumann, que actualment és la seu del Consell Comarcal del Pla de l'Estany.

Fruit de l'ocupació francesa i dels combats que va haver-hi en aquest puig, s'hi han trobat nombroses restes de l'època, com per exemple una placa, que pertanyia al casc d'un soldat francès, possiblement, del 3r Regiment d'Infanteria Lleugera Francesa. S'hi pot apreciar l'àguila imperial, el corn de caça i el número del regiment. Fou trobada l'agost de 1969 i actualment es conserva al Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles (fig. 3).

Un cop acabada la guerra, el convent no fou reconstruït, però sempre ha estat un lloc de culte especial per als banyolins. Per exemple, en aquest puig també hi ha la Creu de la Santa Missió, que solia aplegar molta gent amb motiu de les prèdiques religioses. Algunes fotografies de mitjans anys cinquanta deixen constància del massiu seguiment que hi hagué en aquests actes de fervor religiós. Actualment, hi ha l'Associació pro capella de Sant Martírià, formada per gent de Banyoles, que té com a objectiu l'estudi i reconstrucció de l'antiga capella. Cada 24 de novembre, la diada de sant Martírià, es reuneixen i fan una celebració religiosa en honor al Patró de Banyoles (fig. 4).

☉ Figura 3

Placa trobada als voltants del puig de Sant Martírià, l'agost de 1969, per membres de l'Associació Pro Capella de Sant Martírià. Possiblement correspon al 3r Regiment d'Infanteria Lleugera Francesa: àliga imperial, corn de caça i, a dintre, el número del regiment (fotografia de Francesc X. Butinyà).

☉ Figura 4

Assistents al rés del Sant Rosari, el 24 de novembre de 2006, envoltats de les pedres del que fou la capella de Sant Martírià (fotografia de Mateu Butinyà).

La batalla de Miànigues

Després de deixar el puig de Sant Martírià i, per acostar-nos a l'indret previst d'aquesta segona etapa del diumenge, vam agafar novament els cotxes per anar fins a prop del restaurant les Estunes, a Miànigues, terme municipal de Porqueres. Des d'allà, caminant un quart d'hora escàs, vam arribar fins al costat mateix de l'històric mas de Campolier. La pluja ens va obligar a soplujar-nos en un cobert del mateix mas per poder oferir les explicacions dels espais geogràfics on va tenir lloc l'episodi bèl·lic de més rellevància al Pla de l'Estany durant la Guerra del Francès, la que fou coneguda per la batalla de Miànigues o de Banyoles, el 23 de juny de 1813.

Es va triar aquest punt perquè per la seva situació enlairada ens permet veure en el seu conjunt alguns dels espais oberts que apareixen citats en l'informe de l'exèrcit espanyol, signat pels militars que van dirigir l'acció. L'església parroquial de Sant Romà, el puig de Miànigues, el puig de Guèmol, l'actual puig de la Fontpudosa, la carretera de Pujarnol, la casa de Can Rovira de Porqueres, la Fontpudosa o el lloc on existí l'antic hostel del Ras, entre d'altres.

Tot i que en el recorregut no vam visitar aquesta església de Sant Romà, val la pena deixar constància del fet que s'hi relacionen amb motiu de la cruenta batalla que s'hi desenvolupà al seu voltant. L'església de Sant Romà de Miànigues és esmentada per primer cop l'any 957. Tot i que va ser una església romànica, segurament del segle XII, ha patit diverses remodelacions, particularment al segle XVIII, i en l'actualitat té un aspecte clarament barroc. Davant l'entrada de l'església hi havia hagut un cementiri, que quedà abandonat a partir de la Guerra Civil, quan se'n construí un de nou en un lloc separat de l'església. Sant Llop és el patró de Miànigues i se'l representa vestit de bisbe amb un llop al costat i amb un calze on hi ha una pedra preciosa —es diu que les pedres que trepitjava brillaven com si fossin diamants—. Sant Llop fou un bisbe del segle VII que, segons la llegenda, havia estat un pastor que tenia el do diví d'espantar els llops. Per això era un sant molt apreciat pels pastors. I, com que, segons la creença popular, els homes perden la veu davant d'un llop, quan algú està afònic també s'invoca aquest sant contra el mal de gola.

Aquesta església també patí els efectes de la batalla entre els francesos i els espanyols, durant la qual es destruïren alguns béns de la parròquia. Ho explicà el mateix rector en un escrit al llibre de baptismes. Hi llegim textualment:

Noto que en la vigília de la Nativitat de Sant Baptista, so és, lo dies 23 de juny de 1813, die de dimecres, ay agué en esta comarca de Banyoles, Guèmol y Miànegas un ataco molt fort entre españols y francesos y en la tarda, apoderats de estos sitis de Miànegas y fent foch als nostres, la Compañia de Josep Pujol [per sobrenom en Boquica] cometeren mols estragos y atrocitats en la iglesia, en la rectoria y demás cases; en la iglesia robaren lo glovo del Sacrarí llansant per terra las Partículas consagradas que en ell habia, robaren tot la plata y demás que avia en la sacristia y iglesia y en especial en lo manual de Baptismes tragueren dos fulls, en que estaban treze partidas diferentes y entre altres la de Pere Oller.

Un exemple contundent i de primera mà de la cruesa de la guerra. El rector, lògicament, prestà una especial atenció als desperfectes de l'església i de la seva sagristia, però cal suposar que la resta de cases de Miànigues també patiren violències semblants.

Pel que respecta a la batalla pròpiament dita, va tenir un desplegament molt nombrós d'efectius per cada bàndol en lluita. Pel costat espanyol tenia el comandament el mariscal de camp baró d'Eroles, amb 2.300 infants i 114 cavalls. I les tropes franceses foren comandades pel general Maximilien Lamarque, amb 3.500 homes, 150 cavalls i 5 canons.

Tots els participants d'aquest recorregut tingueren una còpia de part de l'informe militar espanyol que fa la crònica dels fets bèl·lics segons el seu punt de vista. Basant-nos en aquest informe, es va dibuixar un mapa de la zona per tal d'ajudar els assistents a situar-se en l'escenari (fig. 5).

Junio de 1813. Copia del parte detallado de la acción sostenida por el Baron de Eroles en los Campos de Bañolas.

☉ Figura 5

Mapa realitzat segons els continguts dels informes militars espanyols de l'època, on es reproduïxen alguns escenaris en què va tenir lloc la batalla de Miànigues el 23 de juny de 1813 (dibuix de Joan Manel Fernández).

En el oficio que dirigí a V.S. con fecha del 24 del corriente desde Mieras anunciándole la batalla que se halló el día anterior en los campos de Bañolas, ofrecí dar a V.S. los detalles de ella, en cuanto pudiera adquirir las noticias y estado que necesitaba para exponerlos; y habiéndolos recibido hoy no quiero retardar a V.S. un momento la satisfacción de conocer los pormenores de un combate que ha cubierto de gloria nuestras armas.

A las tres de la mañana del 23 salí de Mieras con la primera brigada de la primera división de mi mando y al llegar junto a la Parroquia de Corts recibí el aviso de que los enemigos se habían reunido e iban reuniendo en Gerona todas las fuerzas que tenían en el Ampurdán y aquellas inmediaciones, por lo que determiné no ir en busca de él, y sí tomar posición cerca de la Villa de Bañolas, en donde podía esperarle con más ventaja; lo que ejecuté al momento colocándome en el llano del Ras, conocido vulgarmente por el nombre de Pla de la Font Pudosa, habiendo de antemano enviado doscientos hombres de Baza dentro de la población a las órdenes de su sargento mayor D. José del Pozo.

El Pla del Ras tiene a su frente dos colinas nombradas Puig d'en Basedas y Puig de Guèmol; por la falda izquierda de la primera pasa el camino que va a Bañolas. El Puig de Guèmol está a la derecha del de Basedas y un poco a la espalda sobre la derecha hay otra colina nombrada Puig de Miánigues, muy poblada de árboles.

El fuego empezó por el batallón de Baza, que sostuvieron con mucho valor su posición, hasta que obligado de la superioridad del enemigo se replegó al Puig de Miánigues. Mientras tanto la caballería entrando por la izquierda en la Villa de Bañolas se mezcló varias veces con la Francesa; las calles fueron ocupadas sucesivamente por unos y otros y en ellas se dieron muchas cuchilladas quedando muchos enemigos tendidos en ellas. Pero como el ataque se hacía más general y los húsares descuidaron el apoyo de la infantería, tuvieron que retirarse por el camino de Olot, mientras que Ausona sostenieron con denuesto la posición del Puig d'en Basedas en donde se mantuvo haciendo un fuego horroroso, hasta que resolví pasar a mi segunda línea que era mi verdadera posición.

Acerca de las ocho mucha parte de ellos se había retirado y yo atendiendo al cansancio y necesidad de la tropa que no había tomado mas alimento que un rancho antes de salir de Mieras resolví emprender mi retirada sobre el mismo punto, como lo verifique en buen orden, recogiendo todos los heridos y reuniendo los cuerpos que desfilaron a paso lento, parte por el camino donde habíamos venido y parte por el que va directamente a Mieras. Dejé asegurada mi retaguardia apoyándoles con un destacamento de húsares y tres cientos infantes a las órdenes del sargento Mayor de Baza Don José del Pozo colocados en el Puig del Prat dels Tenyers, en donde subsistió hasta que no quedó un soldado atrás como se lo tenía mandado.

Mi pérdida ha consistido en veinticinco hombres y once caballos muertos, ciento y ocho hombres y dos caballos heridos. Dieciséis contusos y cinco prisioneros como así podrá verlo detalladamente por el adjunto estado. La del enemigo pasa de ochocientos hombres según noticias positivas y correctas. Los parrotes han sido destruidos. Boquica, célebre por sus maldades, ha recibido una herida mortal de cuyas resultas aseguran haber muerto y su hermano lo ha dejado cadáver en el campo la espada de alférez de húsares Juan Gomis, y se ha traído su caballo. Ha perecido el coronel del regimiento número 60 con gran parte de su oficialidad y tenemos a nuestro poder cuatro caballos y algunos prisioneros.

Todos los jefes, oficialidad y tropa merecen mil elogios por su brío y disciplina sin que se haya advertido ninguna de aquellas pequeñas debilidades tan comunas en las acciones. Por todo reclamo las bondades del Gobierno y el aprecio a V. S (...). El brigadier Don Francisco Rovira contribuyó mucho con su presencia y conocimiento que me dio el mejor acierto de las disposiciones= Lo que traslado a V. S. San Esteban d'en Bas de 26 de junio de 1813= El barón de Eroles= Dirigido D. Francisco de Copons y Navía.

(PARES. Archivo Histórico Nacional. Depósito de Guerra. Diversos. Colecciones, 78, núm. 7)

El mas de Can Campolier

Quan va parar la pluja ens va permetre arribar-nos fins a l'era de Can Campolier, una casa que ja existia el segle XIII, i que fou un altre dels escenaris d'aquella guerra (fig. 6).

Les Junes de Defensa foren els òrgans que, amb els ajuntaments, coordinaren l'oposició armada als francesos. Fou sota aquestes juntes que es van organitzar els miquelets i els sometents per plantar cara a l'invasor francès.

☉ Figura 6

A l'era de Can Campolier (Porqueres), la casa pairal del destacat guerriller Pere Campolier, que va morir prop de la Torre de Calç (Porqueres) el desembre de 1811 (fotografia de Mateu Butinyà).

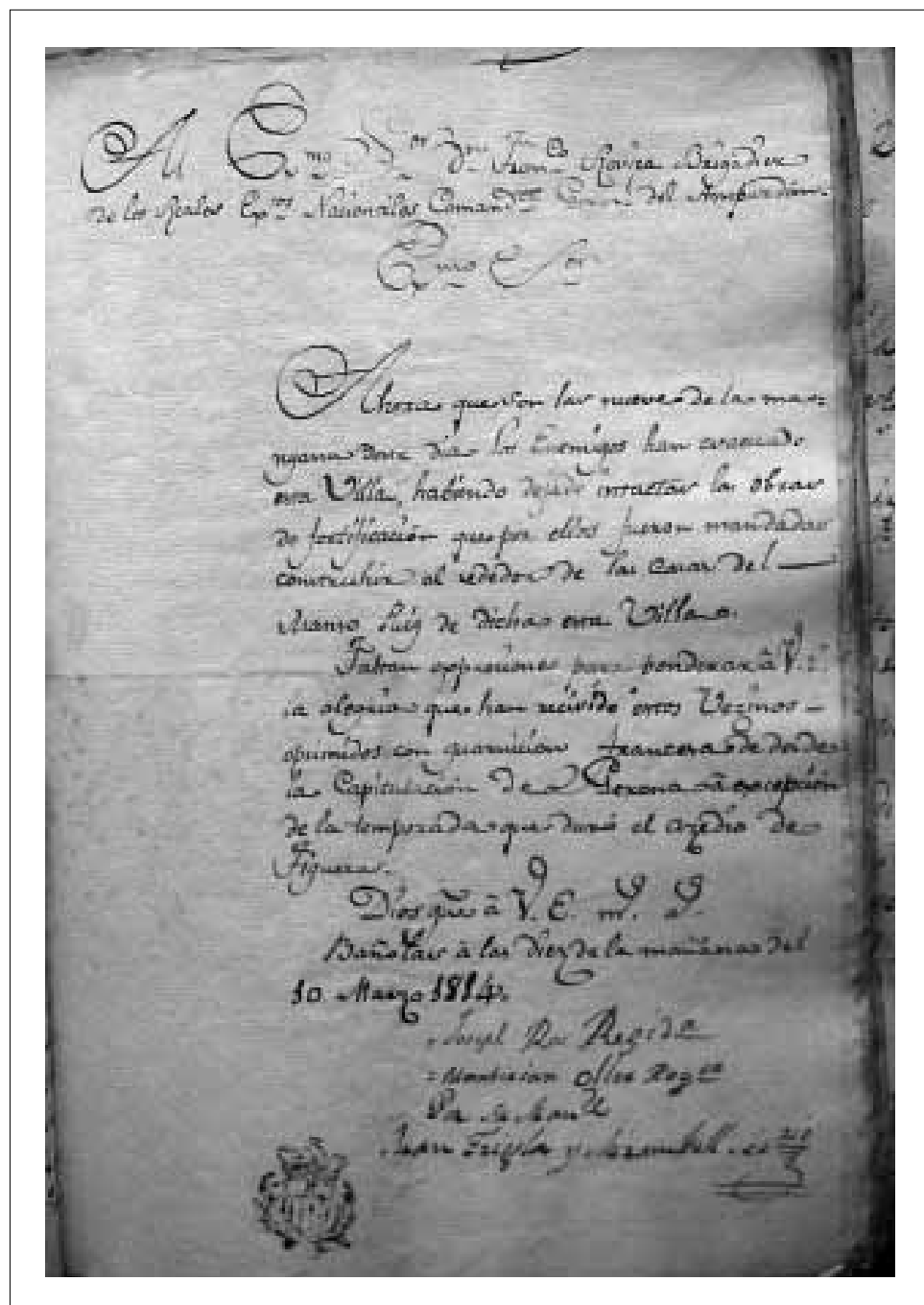
Els miquelets se sostenien per mitjà del pillatge sobre les provisions franceses i també amb el pa que els feia arribar el poble, de grat o per força, a través d'un entramat organitzat per les Junes de Defensa. Alguns dels miquelets més famosos del Pla de l'Estany foren els germans Frigola de Mata, els germans Morgat de Porqueres, Esteve Llobera de Vilademí, alguns dels quals acabaren fent una lluita carrera militar. Cal remarcar que els miquelets, o almenys els seus cabdills més importants, sovint eren gent benestant, membres de famílies terratinents, propietàries de cases pairals amb diverses masoveries. Un bon exemple d'aquest perfil és el miquelet Pere Campolier i Pratsevall, fill de la casa de Campolier de Miànigues.

Pere Campolier nasqué aquí el 7 de gener de 1792. Era un cabaler de la casa, i com molts altres fills segons de famílies riques, estava predestinat a fer carrera eclesiàstica. Així, quan esclatà la Guerra del Francès, ell estava estudiant al seminari de Girona. De seguida, però, el deixà i es posà a les ordres de mossèn Francesc Rovira, un capellà fill de Sant Miquel de Campmajor que fou un dels grans cabdills militars de la resistència contra els francesos. De fet, Rovira comandava la primera de les quatre divisions del sometent de Catalunya.

Pere Campolier protagonitzà algunes accions arriscades i plenes d'audàcia. Per exemple, una vegada després d'una d'aquestes accions fou perseguit per una patrulla francesa del fort Beurmann de Banyoles. Quan estava a punt de ser encaçat, es refugià a casa seva –és a dir, a Can Campolier– i, per despistar els perseguidors, s'empolsà amb farina. Els francesos van creure que es tractava d'un mosso de la casa i van continuar la seva recerca infructuosa. Després de lluitar un temps sota les ordres de mossèn Rovira, Pere Campolier passà a formar part de la companyia d'un altre miquelet, Tomàs Morgat, de Porqueres. Amb ells, un dia van capturar quinze soldats francesos al Molí d'en Baqué de Banyoles, als quals van traslladar a can Rovira de Porqueres i, un cop allí, els afusellaren. És la cruesa de la guerra. Pere Campolier, però, no escapà a aquesta mateixa sort. En un combat prop de la Torre de la Calç de Porqueres (propietat de la família Campolier), una bala francesa li trobà el cos. Morí poc després a Banyoles, havent fet testament. Era el 24 de desembre de 1811 i Pere Campolier només tenia 20 anys. L'endemà, les autoritats franceses lliuraren el seu cos a la seva família i fou enterrat al cementiri de Miànigues, el que existia davant de l'actual església.

Cloenda final del recorregut

La batalla de Miànigues, certament, no fou decisiva en el transcurs de la Guerra del Francès, però sí simptomàtica. Havia fet evidents les dificultats que tenia l'exèrcit francès per controlar el territori. Sobretot, era incapaç de fer front a la guerra de guerrilles que li proposaven les tropes del país. A més, a partir d'aquell moment l'imperi napoleònic hagué de fer front a la forta pressió militar que exercien les potències del nord d'Europa i cada cop hi havia de destinar més recursos. Recursos que deixava de destinar a la península ibèrica. Tant és així que el 1814, un any després de la batalla, amb Napoleó ja confinat a

● Figura 7

Comunicat del final de la guerra de l'Ajuntament de Banyoles, adreçat a Francesc Rovira, el 10 de març de 1814
(Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany).

l'illa d'Elba, els francesos desistiren del seu objectiu de conquerir Catalunya i Espanya i es retiraren. De la plaça de Banyoles, concretament, se n'anaren el 10 de març (fig. 7). S'havia acabat la guerra, però no pas els seus efectes.

El balanç final que es pot fer de la Guerra del Francès a Banyoles i a la resta del Pla de l'Estany és força negatiu. La teoria diu que Napoleó hagué de retirar-se, que s'havia guanyat la guerra, però, al cap i a la fi, la població patí molt durant aquells anys. Molts hi perderen la vida, tant si lluitaren com a miquelets o no (tinguem present les dures condicions de vida dels expatriats). La població patí contínuament les arbitrarietats dels soldats francesos i, l'endemà de la guerra, era més pobra que abans. Les classes populars, a més, veieren frenades les seves esperances de millora social i d'obtenir més drets amb l'arribada al tron espanyol de Ferran VII: el primer que féu després de posar-se la corona, va ser derogar la Constitució liberal de Cadis de 1812. L'Antic Règim i l'absolutisme més tronat encara tingueren unes quantes dècades més de vida en aquest país. Tot i això, en la història res no passa en va, tots els fets deixen una empremta; després de la Guerra del Francès res ja no va ser com abans: s'havia instal·lat entre la població el convenciment que era possible una altra societat que no estigués tan regida pels privilegis i en la qual tinguessin més drets. Tot el segle XIX, i part del XX, representa aquesta voluntat d'adquirir més drets socials.¹

¹ A més de les referències citades a l'article, s'han utilitzat les següents: Alsius & Hostench (1909), GRABULEDA (2000) i Rustullet (2008).

BIBLIOGRAFIA

ALSIUS, P. & HOSTENCH, J. (1909); *Centenari de La Guerra de la Independencia. Homenatge al Doctor Rovira y demás fills de Banyolas y Comarca que -s sacrificaren per la Patria*, Banyoles, desembre 1909.

GRABULEDA, J. (2000); «La Guerra del Francès», *Història del Pla de l'Estany*, Diputació de Girona, Girona, pp. 574-579.

Rigau, A.M. (2001); *El teixit de la memòria*. Banyoles, pp. 141-144.

RUSTULLET, M. (2008); *La Guerra del Francès al Pla de l'Estany (1808-1814)*, Consell Comarcal del Pla de l'Estany & Ajuntament de Banyoles, Banyoles.

L'EXPOSICIÓ

La inauguració de l'exposició *La Guerra del Francès (1808-1814) a les comarques gironines*, organitzada pel Patronat Francès Eiximenis de la Diputació de Girona, va marcar l'inici del Col·loqui de Tardor. La mostra revisa els principals temes de la Guerra del Francès a les comarques gironines i va comptar, en la seva estada al Pla de l'Estany, amb una secció específica dedicada a la comarca.

LA COMARCA A INICIS DEL S. XIX

En aquestes que trobem avui al Pla de l'Ordinyament, a inicis del segle XIX, del començament de l'època, naixent Girona, que era del de Figueras. Situada la comarca en els valls que al llarg de l'Orri i l'Impedà s'ajunja a la Garrotxa, en tota comarca en anomenar de freqüència topònims entre les èpques històriques i les actuals.

21

22

21. Ensenyament de l'Ordinyament de l'Orri i l'Impedà, a inicis del segle XIX, del començament de l'època, naixent Girona, que era del de Figueras. Situada la comarca en els valls que al llarg de l'Orri i l'Impedà s'ajunja a la Garrotxa, en tota comarca en anomenar de freqüència topònims entre les èpques històriques i les actuals.

22. Ensenyament de l'Ordinyament de l'Orri i l'Impedà, a inicis del segle XIX, del començament de l'època, naixent Girona, que era del de Figueras. Situada la comarca en els valls que al llarg de l'Orri i l'Impedà s'ajunja a la Garrotxa, en tota comarca en anomenar de freqüència topònims entre les èpques històriques i les actuals.

GUERRA I PAU SOTA L'Ocupació FRANCESA

A la fi de la guerra, les morts diverses, les anàlisis dels soldats (morts i d'altres), l'augment dels impostos i del bandolerisme, i les represalies franceses per no haver estat la resistència, van deixar la zona engreixada a la guerra. Aleshores, vers 1817 i per un temps molt curt, els francesos ja contribuïen però al territori perquè la vida tornava, una mica, a la normalitat.

23. Ensenyament de l'Ordinyament de l'Orri i l'Impedà, a inicis del segle XIX, del començament de l'època, naixent Girona, que era del de Figueras. Situada la comarca en els valls que al llarg de l'Orri i l'Impedà s'ajunja a la Garrotxa, en tota comarca en anomenar de freqüència topònims entre les èpques històriques i les actuals.

24. Ensenyament de l'Ordinyament de l'Orri i l'Impedà, a inicis del segle XIX, del començament de l'època, naixent Girona, que era del de Figueras. Situada la comarca en els valls que al llarg de l'Orri i l'Impedà s'ajunja a la Garrotxa, en tota comarca en anomenar de freqüència topònims entre les èpques històriques i les actuals.

El Patronat Francesc Eiximenis
de la Diputació de Girona
és la xarxa de centres d'estudis
que impulsa la recerca local i
contribueix a l'estudi i a la difusió
del patrimoni cultural i natural
de les comarques gironines.

Centres adscrits

Institut d'Estudis Gironins
Institut d'Estudis Empordanesos
Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles
Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca
Amics de Besalú i el seu Comtat
Associació Arqueològica de Girona
Institut d'Estudis Ceretans
Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès
Institut d'Estudis del Baix Empordà
Centre d'Estudis Selvatans
Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona
Associació Mirmanda
Centre d'Estudis Tossencs
Associació d'Història Rural de
les Comarques Gironines

Pujada de Sant Martí, 5 / 17004 Girona / Tel. 972 18 50 00 / Fax 972 20 60 86 / eiximenis@ddgi.cat / www.ddgi.cat/eiximenis

Patronat Francesc Eiximenis
de la Diputació de Girona

Diputació de Girona
221 municipis

Qu'AdoRn... {31

La Guerra del Francès al Pla de l'Estany

Aquest llibre recull les ponències presentades en el XVII Col·loqui de Tardor celebrat a Banyoles el novembre de l'any 2010 sota el títol «La Guerra del Francès al Pla de l'Estany».

En un primer bloc s'analitza el paper fonamental de la religió en els conflictes bèl·lics i polítics d'aquell període i l'ampli ressò que el llenguatge eclesiàstic va tenir tant en el conjunt de la població com en les autoritats. S'analitza també la influència napoleònica arreu d'Europa i com la dialèctica revolució-contrarevolució va condicionar la política europea. Finalment, s'investiguen les constitucions «imperials», que van intentar abraçar tant els territoris metropolitans com els espais colonials de les monarquies europees.

El segon bloc està dedicat als episodis de la Guerra del Francès al Pla de l'Estany. Es presenta la figura de Mn. Francesc Rovira, amb una especial atenció a les coordenades històriques que expliquen el personatge i el tractament que la premsa de l'època va fer de la seva figura i de les seves accions bèl·liques. Es mostra també la figura d'un altre capellà de Banyoles, Mn. Josep Antoni Arnautó, molt actiu en el finançament i aprovisionament de la guerrilla. També es dona a conèixer la visió de la guerra (i en concret de la batalla de Banyoles) des de l'òptica d'un soldat alemany de les tropes napoleòniques. El llibre s'acaba amb una anàlisi de la celebració a Banyoles del primer centenari de la Guerra del Francès, que evidencia la consolidació a començaments del segle XX d'una concepció d'aquesta guerra, tenyida de patriotisme i religiositat.

9 788461 615568

ISBN: 978-84-616-1556-8

